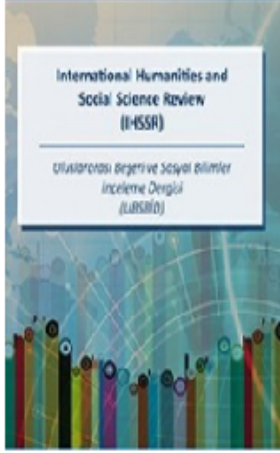

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi,
International Humanities and Social Science Review (IHSSR),
Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**

**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

Editörler / Editor in Chief

Derya Semiz Çelik (Marmara University)
Bilal Çankır (Istanbul MedeniyetUniversity)

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Alltheopinionswritten in articlesareunderresponsibilities of theauthors.

Thecontents in thearticlescannot be usedwithoutcitation.

Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi © 2019
International HumanitiesandSocialScienceReview (IHSSR)© 2019

2022, Cilt/Volume: 6, No:1

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Doç. Dr. Ahmet UÇAR
Dr. Derya DEMİRCİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AK
Doç. Dr. Fahri ÖZSUNGUR
Dr. Funda KIZILER EMER
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin ORHAN
Dr. Güler Ferhan ÜNAL UYAR
Prof. Dr. Hanifi AYBOĞA
Doç. Dr. Hülya SEMİZ TÜRKÖĞLU
Dr. Hüseyin USLU
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Bora ORAN
Dr. Kadir DABBAĞOĞLU
Prof. Dr. Mikail EROL
Dr. Muhammed Mustafa YIRTICI
Dr. Öğr. Üyesi Murat TUYSUZ
Dr. Mustafa ÖZYEŞİL
Öğr. Gör. Dr. Neval KONUK HALAÇOĞLU
Dr. Sadık HACI
Dr. Serpil YAZICI
Dr. Suphi ASLANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Şenel GERÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KAÇAR

Kapak Tasarımı /Cover Design

Süleyman Türkoğlu

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
1	<i>OLAY YERİ İNCELEMESİNDE AYAKKABI İZLERİNİN ÖNEMİ / THE IMPORTANCE OF SHOE PRINTS IN CRİME SCENE İNVESTİGATION?/Makale Türü: Derleme</i>	5-19
	Ercan ALTINSOY	
2	<i>İŞLETMELERDE BOBİ FRS UYGULAMASINDA YABANCI PARALI İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ/ COUNTING OF FOREIGN CURRENCY TRANSACTIONS IN THE LME's FRS APPLICATION IN BUSINESSES/Makale Türü: Derleme</i>	20-30
	Sibel YILMAZ	
3	<i>EKONOMİK KRİZİN ZOR DURUMDA BIRAKTIĞI İŞLETMELERDE İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİNDEN BEKLENTİLER / EXPECTATIONS FROM WORKING CAPITAL MANAGEMENT AT BUSINESSES HITLED BY THE ECONOMIC CRISIS /Makale Türü: Derleme</i>	31-39
	M. Hanifi AYBOĞA, Mikail EROL	
4	<i>SATUK BUĞRA HAN'IN TARİHİ HAYATI VE MENKİBEVİ KİŞİLİĞİ/ HISTORICAL LIFE AND LEGENDARY CHARACTER OF SATUQ BUGHRA KHAN / Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	40-50
	Nida ERİM	
5	<i>F. KAFKA'NIN BİR KÖY HEKİMİ ADLI ANLATISININ ÇEVİRİLERİNDE ZAMAN DÜZLEMİ VE ANLATIM PERSPEKTİFİ İLİŞKİSİ / THE RELATIONSHIP BETWEEN TIME AND NARRATIVE PERSPECTIVE IN F. KAFKA'S STORY A COUNTRY DOCTOR /Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	51-58
	Murat SÖZEN	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
6	<i>BÖLGESEL GELİŞME VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: KIZILTEPE ÖRNEĞİ/ EVALUATION OF SOCIAL POLICIES IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT AND GLOBALIZATION: THE CASE OF KIZILTEPE /Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	59-65
	<i>Ömer SEZER</i>	
7	<i>TÜRK HALI SANATININ GELİŞİMİ/ THE DEVELOPMENT OF TURKISH CARPET ART /Makale Türü: Derleme</i>	66-70
	<i>Ayşegül DEMİRBULAK</i>	
8	<i>SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİ ARACILIĞIYLA YAPILAN REKLAMLARIN HAKSIZ REKABET KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ / EVALUATION OF ADVERTISEMENTS MADE THROUGH SOCIAL MEDIA INFLUENCERS WITHIN THE SCOPE OF UNFAIR COMPETITION /Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	71- 85
	<i>Hilal Betül GÜNGÜNEŞ ŞAHİN</i>	
9	<i>DERİ SANAYİ İŞLETMELERİNDE ÜRETİM ORGANİZASYON ŞEMASI VE MALİYET MUHASEBESİ / PRODUCTION ORGANIZATION CHART IN LEATHER INDUSTRIAL ENTERPRISES AND COST ACCOUNTING / Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	86- 96
	<i>M. Serdar ATAY</i>	
10	<i>İŞLETMELERDE HİLENİN ÖNLENMESİ VE TESPİTİNDE DAVRANIŞSAL MUHASEBE VE NÖROMUHASEBE TEKNİĞİNİN UYGULAMA SÜRECİ VE ÖNERİLER/ AT COMPANIES IMPLEMENTING OF BEHAVIORAL ACCOUNTING AND NEUROACCOUNTING TECHNIQUE AND RECOMMENDATIONS IN THE PREVENTION AND DETECTION OF FRAUD /Makale Türü: Derleme</i>	97-110
	<i>Hanifi AYBOĞA, Şelale KOÇ</i>	

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

OLAY YERİ İNCELEMESİNDE AYAKKABI İZLERİNİN ÖNEMİ

Ercan ALTINSOY¹

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<i>Makale Tarihi:</i> Başvuru:29.09.2021 Revizyon : 25.03.2022 Kabul : 06.05.2022 Orcid Numarası : 0000-0003-3114-3613 <i>Anahtar Kelimeler:</i> Ayakkabi İzleri, Soruşturma, Suç, Olay yeri, İlk tedbirler, Kolluk.	<i>Adli bir olayı öğrenen kolluğun yapacağı ilk işlem olay yerine, olayın büyüklüğüne, muhtemel etki alanına ve faillerin sayısına göre yeterli personel ve donanım ile ilk tedbirlerin uygulanması amacıyla ve en kısa sürede olay yerine intikal etmektir. Olay yerinde yapılacak ilk işlemlerden bir tanesi de olay yeri alanının belirlenmesi ve delillerin bulunduğu yerde koruma altına alınmasıdır. Çünkü delil olmadan mahkemelerin mahkûmiyet kararı verememesi veya adli olayların faili meçhul kalması sebebiyle son zamanlarda ülkeler olay yeri incelemesine odaklanmaktadır. Olay yeri incelemesi suç soruşturmasının ilk ve en önemli aşamasıdır. Soruşturmanın tamamını etkileyecek olan bu çalışma çok dikkatli bir şekilde yerine getirilip tüm delillerin kayıt altına alınarak adli olayın aydınlatılması gerekir. Ancak bütün bu işlemler yapılırken suç aleti ve olayla ilgili olduğu belli olan suç eşyaları ve diğer deliller genelde koruma altına alınırken ayakkabi izleri ilk bakışta dikkat çekmediğinden, bilgisizlik ve ihmalkârlıktan kaynaklı gerek kolluk kuvvetleri gerekse olay yerindeki diğer ilgisiz kişiler tarafından zarar verilmektedir. Oysa her adli olayda ayakkabi izlerinin olmaması mümkün değildir. Bu makalede suç soruşturmasında olay yeri incelemesinin önemine bu işlem yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.</i>

**THE IMPORTANCE OF SHOE PRINTS IN CRIME SCENE
INVESTIGATION?**

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<i>Article History:</i> Received: 29.09.2021 Revised : 25.03.2022 Accepted : 06.05.2022 Orcid Number: 0000-0003-3114-3613 <i>Keywords:</i> Shoe Prints, Crime, Crime scene, First measures, Law enforcement,	<i>The first action to be taken by the law enforcement officer who learns about a forensic incident is to arrive at the scene as soon as possible with sufficient personnel and equipment according to the size of the incident, the possible impact area and the number of perpetrators, in order to implement the first measures. One of the first actions to be taken at the scene is the determination of the crime scene and protection in the place where the evidence is found. Crime scene investigation is the first and most important stage of the criminal investigation. This study, which will affect the whole investigation, should be carried out very carefully, all evidence should be recorded and the criminal case should be clarified. However, while all these transactions are being carried out, the crime tools and criminal items and other evidences that are obvious to be related to the incident are generally taken under protection, and shoe marks are not noticeable at first glance, because of ignorance and negligence, both law enforcement officers and other uninterested persons at the scene are damaged.</i>

¹ Research Article/ Derleme

Cite As/ Alıntı: Altınsoy E. (2022), " Olay Yeri İncelemesinde Ayakkabi İzlerinin Önemi ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

1. Giriş

Asırlar boyunca insanoğlu ceza davalarında gerçeğe ulaşmak için adil bir yargılama yöntemi aradı. Her toplum, kendi kültürüne uygun ceza-adalet sistemi oluşturmaya çalıştı. Suçluluğu ya da masumiyeti belirlemeye çalışan bu sistemlerin bazıları gülünçtü bazıları da acımasız ve barbarcaydı. Ancak adalet arayışı sonraki nesillere ilham kaynağı oldu. Daha uygulanabilir bir ceza-adalet sisteminin gelişmesine yardımcı oldu. (Ingram 2019)

21. yüzyılın modern kolluk anlayışı hukuka uygun delillerden şüphelilere ulaşmayı gerektirmektedir. Olay yerinden delil toplamak kadar; olay yerinin kirletilmeden olay yeri inceleme ekibine teslim edilmesi de çok önemlidir. Adalet hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi amacıyla yürütülen delil toplama faaliyetleri ve delil incelemesi sadece teknik bir konu olmayıp, elde edilen sonuçların doğru şekilde değerlendirilmesi ve yorumunu da gerektirir. Suç soruşturmalarında, elde edilen delillerin değerlendirilmesi suretiyle suçun kanıtlanması, suçluya ulaşılması ve bu işlerin zamanında yapılması, mağdur ve yakınları için olduğu kadar toplumun vicdanının rahatlatılması açısından da insani bir haktır.

2019 yılı içerisinde ülkemizde toplam 4.419.903 adli olay cumhuriyet savcılıklarına intikal etmiştir. Bunlardan 812.733 adli olay aydınlatılmamış faili meçhul olarak kalmıştır. Yine geçmiş yıllardan günümüze kadarki toplam faili meçhul dosya sayısı ise 2019 yılsonu itibarıyla 4.256.126'dır. Geçmiş yıllardan devreden faili meçhul dosya sayısı ile birlikte 2019 yılında meydana gelen adli olayların %45,6'sının faili meçhul olduğu görülmektedir. 2019 yılı içerisinde meydana gelen adli olaylardan çözülmesi ve faili tespit edilmesi zor olan 704.332 hırsızlık olayının gerçekleştiğini bununda tüm olaylar içerisinde % 32,5'ine tekâmül ettiği, toplumda infial uyandıran ölümle sonuçlanan adli olay sayısının 73.116 olduğu yine tüm olayları içerisinde % 20,6'ya denk geldiği görülmektedir. (Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü 2019)

Yukarıdaki istatistik verilerde bakıldığında 2019 yılı adli olaylar temel alındığında aydınlatılmış olay oranının yaklaşık %82 ile iyi seviyede olmasına rağmen aydınlatılmayan faili meçhul olay sayısının buna rağmen rakamsal olarak küçümsenemeyecek boyutta olduğunu söyleyebiliriz.

2. OLAY YERİ İNCELEMESİ

2.1. İlk Tedbirler

Kolluğun adli olayı haber alır almaz olayın cinsi, şüpheli sayısı, etki alanı, kamuoyunda meydana getireceği tepki gibi faktörlerin dikkate alınarak yeteri kadar kuvvetle olay yerine intikal ederek olayın sonlandırılması, şüphelilerin tespiti, varsa yaralılara ilk müdahale ve sağlık kuruluşuna sevki ve olay yerinin korunması gibi işlemlerin yapılacağı suç soruşturmasının ilk aşaması olarak tanımlayabiliriz.

Suç soruşturması ise; suçun işlendiği şüphesi doğuran adli olayın, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve olayla ilgili şahısların tespit edilerek yapılacak işlemin belirlenmesi amacıyla yetkili adli makamlar tarafından başlatılan, araştırma ve bilgi toplama çalışmalarıdır. Sözü edilen araştırma ve bilgi toplama çalışmalarının ilk ayağını, olaya ve olay yerine derhal uygulanacak ilk tedbirler oluşturur. (Kriminalistik 2015)

İlk tedbirlerin başka bir tanımında: Kolluğun ihbar veya şikâyet yoluyla haber aldığı ya da doğrudan öğrendiği herhangi bir adli olayı; sonlandırmak, hayat kurtarmak, olayla ilgili şahısları ve olay yerini tespit ederek kontrol altına almak, delil olabilecek bulguları korumak, olay hakkında topladığı ilk

bilgileri, ilgili ve yetkili makamlara bildirmek maksatlarıyla derhal yapacağı ilk işlemlerdir. (Kriminalistik 2015)

İlk müdahale ekipleri, vatandaşlara, mülklere ve topluluklara güvenlik ve koruma sağlamak için acil durumlara müdahale eden profesyoneller olarak tanımlanır. Göze çarpan ampirik olarak gözlemlenebilen ilk müdahale grupları arasında polis veya kolluk kuvvetleri (Arble&Arnetz, 2016), itfaiyeciler (Harvey ve ark., 2016), Ulusal Muhafız hizmetler birimindeki arama ve kurtarma personeli (Sahker, Acion ve Arndt, 2016), ambulans personeli (acil tıp teknisyenleri ve sağlık görevlileri; (Streb, Häller ve Michael, 2014) ve askeri personel(Jacobson, Donoho, Crum-Cianflone ve Maguen, 2015). Bu meslekler çok geniş sorumluluklar alarak ve zor şartlarda çalışmalarına rağmen, tüm olaylara ilk müdahale eden gruplardır. Benzersiz zor şartlar ve tehlike altında işlerini yaparlar.(Penalba McGuire&Leite, 2009) Hem fiziksel, hem de psikolojik olarak büyük bir stres altındadırlar.(Galloucis, Silverman) & (Francek, 2000 McCaslin ve ark. 2006).

Soruşturmanın ilk ve en önemli aşaması ilk tedbirlerdir. Bu aşamada başarılı olmanın temel amacı olayın doğru öğrenilmesi ve iyi analiz edilmesidir. Kolluk bunu ihbar veya şahsenbaşvuru yoluyla öğrenmiş olabilir olayla ilgili olabildiğince ayrıntılı bilgi almaya çalışılmalıdır.Bu soruşturmanın belki de en can alıcı noktasıdır. Çünkü doğru analiz edilmeyen, ayrıntılı bilgialınmadan olaylara müdahalede eden kolluk ciddi sıkıntılar yaşayabilir. Hem kendisinin hem de diğer insanların hayatına mala olabileceği gibi soruşturmanın eksik yapılmasına failin tespit edilememesine ve olayın aydınlatılamamasına neden olabilir. Basit bir kavga ihbarı alan kollukolay yerine birkaç kişilik devriye görevlisi ile müdahale ettiğini varsayacak olursak olay yerinegidildiğinde onlarca kişinin kavga ettiğini yaralı ve ölümlerin olduğunu ve bir taraftan da olayıdevam ettiğini düşünecek olursak sorunun bir parçası da buradaki kolluk personeli olacaktır. Yetersiz personel ve ekipmanla yapılan bu ilk müdahale olayı sonlandırmaya, yaralılara ilk müdahaleyi, olay yerini korumaya, şüphelileri tespit edilmesi ve kontrol altına alınmasına yönelik işlemleri aksatacağı gibi muhtemelen şüphelilerin mukavemeti ile karşılaşacak olan kolluğun zor kullanması sebebiyle ölüm ve yaralanmalar meydana gelebilecektir. Burada kolluk personelinin hayatı da tehlikeye gireceği gibi olaya müdahale eden sağlık personeli ve diğer görevlilerin işlerini aksatacağından yardım bekleyen veya mağdur olan yaralı insanların hayatı tehlikeye atılmış olacaktır.

2.1.1. Olay Yerinde İlk tedbirler

Olay yerine intikal edilmeden yapılması gereken işlemlerden bir tanesi de mümkünseihbarı veren kişiye ya da olay yerinde veya yakınında bulunan kişilere ulaşabiliyorsa suç mahallinin bozulmamasına yönelik hiçbir şeyin yerinin değiştirilmemesi ve temas edilmemesiile ilgili küçük bir bilgilendirme yapılması isabetli olacaktır.

Örneğin D ili, B ilçesi, G köyünde AD isimli şahsın evine gece 23.00 sıralarında silahlımaskeli kişiler tarafından zorla girilmiş evde arama yapılarak ev halkından AD isimli şahıs silah zoruyla götürülerek kırsalda dövülmek suretiyle senet ve benzeri belgeler imzalatılarak serbest bırakılmıştır. Olayın kolluğa haber verilmesi sabah saat 07.00 gibi olmuş olay yerine gidildiğinde evin kadını tarafından kolluk personeli ve diğer insanların eve geleceği ve evin dağınık olmaması temiz ve tertipli olsun düşüncesiyle temizlik yapılmıştır. Hatta kapı pencerelere kadar silinmiş olduğu görülmüş, olay yerinde yapılan ayrıntılı incelemede maalesef hiçbir iz ve delile rastlanamamıştır. Ülkemizin bazı bölgelerinde özellikle kırsal alanda örf ve adetler gereği yabancı kişi eve gelecekte temiz ve tertipli görünmesi için bu uygulamaya halendevam eden insanlar olabilmektedir.

Olay yerine intikal edildiğinde olay sonlanmış ise mağdurdan veya görgü tanıklarından olayın nasıl olduğu ile ilgili ilk bilgilerin alınması ile başlanabilir. Eğer olay devam ediyorsa olayın

sonlandırılması şüphelilerin kontrol altına alınması gerekir. Burada en önemli husus kolluk personelinin güvenliğidir. Kolluk personelinin yaralanması durumunda mağdur ve yaralılara yardım etme, şüphelilerin tespiti suç sahnesini koruma gibi görevleri yapmak bir yana sorunun da bir parçası haline gelecektir. Bu yüzden kolluk personeli can güvenliğini dikkate alarak hareket etmek zorundadır. Olayın fail ya da failleri henüz olay yerinde olabilir. Silahlı ya da kesici-delici aletle kolluğa veya çevresindekilere saldırıda bulunabilir. Olay yerindeki şüpheliler etkisiz hale getirilerek kontrol altına alındıktan sonra ilk yardım ve diğer ekiplerin çalışmasına müsaade edilmelidir. Eğer adli olay devam ediyorsa olayyerinde ilk olarak sonlandırma ve önleme ile işe başlaması gerekir.

Ancak burada şunu özellikle belirtmekte fayda var acil müdahale edilmesi gereken yaralı veya yaralılar varsa sağlık ekiplerinin müdahalesinin en kısa sürede sağlanması gerekir. Unutulmamalıdır ki hiçbir şey insan hayatından daha önemli değildir.

2.1.2. Not Tutma

Kolluk adli bir olayı ihbar ya da şikâyet yoluyla haber alır almaz yapılması gereken işlerden bir tanesi de not tutmaya başlanmasıdır. Not tutma işlemine ihbarın alınması ile soruşturma da ise ilgili birimlerin görevlendirilmesiyle başlar. Her birim sorumlusu tarafından tutulması gerekir.

- Görevlendirme faaliyeti süresince not tutma işlemi de devam eder.
- Tarih ve zaman belirtilerek önemli önemsiz ayrımı yapılmaksızın görülen, duyulan, yapılan tüm işlemler notlara aktarılır.
- Notlara yoruma dayalı bilgiler yazılmaz. Mümkün olduğu kadar sayısal veriler kullanılır. Örneğin olay anında hava çok sıcaktı yerine "hava sıcaklığı 35 °C" olarak yazılır. Açık anlaşılır sade bir dil kullanılır.
- Notlarda belirtilenlerle, olay yerindeki durum ve tutulan tutanaklar birbirini doğrulamalıdır.
- Olay yerinde gözlemlenen ve tespit edilen her husus notlara aktarılır.

- Notlar kronolojik sıra ile yazılır tarih, saat ve dakika yazılarak yapılan her işlemde belirtilir.
- Notlar, ilk tedbirler sonlandığında ilgili birim amiri tarafından soruşturma sorumlusuna altı imzalanarak teslim edilir.
- Notlar ses kayıt cihazına da kayıt edilebilir ancak sonradan mutlaka yazıya dökülmelidir.

Burada amaç olayın faili meçhul kalması halinde bizden sonraki personelin notları okuduğunda olayı aynen yaşamasını sağlamaktır. Böylece olayın aydınlatılması çalışmaları kolaylaşacaktır. Ayrıca notlar adli makamlara gönderilmez kolluk tarafından soruşturma dosyasında diğer belgelerle birlikte muhafaza edilir.

2.1.3. Ateşli Silahlarla meydana gelen adli olaylarda ilk tedbirler

Ülkemizde 2014-2019 yılları arasında 188.425 adli olayda ateşli silah kullanıldı. Yine 2018 yılında ateşli silahlarla meydana gelen olay sayısı 30.881'dir. Umut Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Psikiyatri Uzmanı Dr. Ayhan Akcan'a göre Türkiye'de 20 milyonun üzerinde silah bulunduğunu, bu silahların yüzde 90'ının ise ruhsatsız olduğunu beyan etmiştir. (Deutch Welle 2020) Umut Vakfı verilerine göre 2018 yılında 3 bin 679 silahlı şiddet olayında 2 bin 279 kişi ölmüş, 3 bin 762 kişi de yaralanmıştır. Aynı rapora göre Türkiye'nin Silahlı Şiddet Haritası ve 2019 Raporu'na göre geçen yıl 3 bin 623 silahlı şiddet olayında

2 bin 211 kişi öldü,3 bin 736 kişi de yaralandı. En çok olayın yaşandığı ilk 5 il; 410 olayla İstanbul, 196 olayla Ankara, 185 olayla Antalya, 179 olayla Samsun, 172 olayla Adana oldu.(Umut Vakfı 2020)

Yukarıdaki istatistik verilere baktığımızda ateşli silahla meydana gelen olay sayılarının azımsanmayacak miktarda olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür adli vakalarda olay yerinde kovan, çekirdek, ateşli silah vb. deliller elde edilebileceği gibi ateş eden kişiyi belirlemek için şüphelinin el, yüz, boyun ve elbiseleri üzerinde bulunan atış artıklarının da tespit edilmesi gerekir.

Atış artıkları, ateşli silahların kullanıldığı cinayet, intihar, şahsa ve özel mülkiyete saldırı, meskûn mahalde ateş etme gibi olaylara ışık tutabilecek önemli yardımcı delillerdendir. Atış artıkları: Silahın tetiği çekildiğinde horoz veya ateşleme iğnesinin kapsüle vurması neticesinde fişeklerin kapsül kısmında yer alan darbeye hassas patlayıcıların patlama anındaki yüksek ısı ve basınç etkisiyle yanması esnasında meydana getirdikleri mikron çapındaki parçacıklardır. Bu parçacıklar vücut dokusu ile hiçbir kimyasal etkileşime girmez. Esas kaynağı kapsülde bulunan patlayıcı maddeler olan bu yapıları, barut gazı ya da barut artığı olarak tanımlamak yanlıştır.(Kriminalistik 2015)

- Parmak izleri alınan veya ellerini yüzünü yıkayan şahıstan svap alınmaz.
- Ateş eden kişinin ellerine ve üzerine yapışan atış artıklarının miktarı failin normal aktiviteleri sonucu gittikçe azalır. Olaydan itibaren, ilgili şahıstan en geç 6-8 saat içinde svap alınmalıdır. Ateşli silâh kullandığından şüphe edilen fail; eldiven kullanılarak aranmalı, kelepçe takılmadan veya karakola götürülmeden önce svapları alınmalıdır. Ayrıca svap alınıncaya kadar mağdurun ellerini kullanarak yapacağı herhangi bir aktiviteye izin verilmemelidir.(Kriminalistik 2015)
- Cesetler için 6-8 saatlik bir kısıtlama yoktur. Maktulün olay yerinden hastaneye sevk edilmesi anında mevcut barut artıkları kaybolabilir. Bunu önlemek için svap olay yerinde alınmalıdır. Olay yerinde almak mümkün değilse C.Savcısına, cesedi tahliye ile görevli kişiye ve hastanede otopsi ile görevli şahsa atış artıklarının alınmadığı ve alınması gerektiği söylenmelidir.(Kriminalistik 2015)

2.2. Olay Yeri Alanının Belirlenmesi

Olay Yeri: Adli olayın eylemlerinin gerçekleştiği, canlı ve her an değişebilecek özellikte asıl suç merkezini, suça konu eylemlerin hemen öncesi ve sonrasına ait alanları içeren ve suçla ilgili şahısların varsa aralarındaki ilişkiyi mantıksal olarak açıklayabilecek delilleri barındıran, dinamik bölgedir.(Kriminalistik 2015)

Kolluk olay yerine intikal ettiğinde yapılması gereken ilk işlemlerden bir tanesi olay yeri alanının belirlenmesidir. Mağdur ve görgü tanıklarından ilk bilgiler aldıktan sonra olayın ne olduğunu tanımlaması gerekir. Bunu yaparken kendi kendine şu soruları sormalıdır:

- Kim,
- Nerede,
- Ne zaman,
- Nasıl
- Ne yaptıkları sorularının cevabı aranmalıdır.

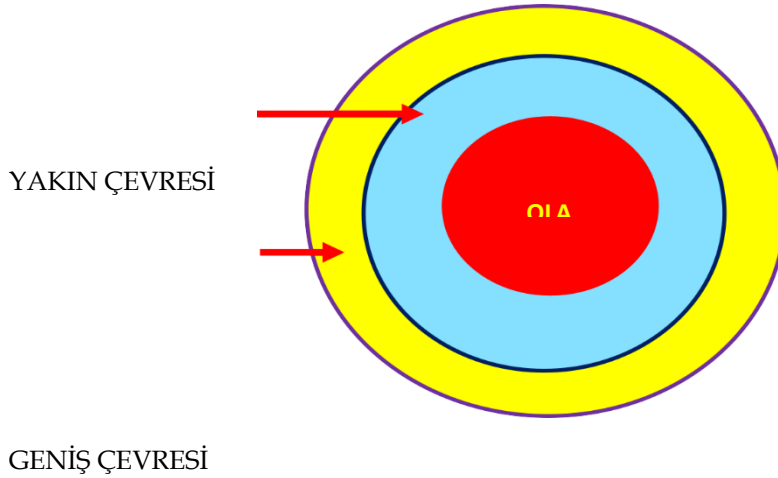
Alınacak cevaba göre olayın tanımlanması doğru bir şekilde yapılmalı soruşturmada bu tanımlamaya göre yürütülmelidir. Olayın tanımlanmasının hemen ardından olayın gerçekleştiği muhtemel alanının tespit edilmesi "OLAY YERİ GİRİLMEZ" güvenlik şeridinin çekilmesi gerekir. Bunu yaparken mümkün olan en geniş haliyle olay yeri alanı belirlenmelidir. Eğer ilk etapta dar bir olay yeri alanı belirlenirse bazı delillerin olay yeri alanı dışında kalma ihtimali bulunacaktır. Gerekirse sonradan olay yeri alanı daraltılabilir.

İlk müdahale görevlileri olay yerinin durumunu olduğu gibi muhafaza etmelidir. Olay yerine tıbbi yardımlar veya güvenlik sebebiyle ilgili tarafları (şüpheli, mağdur) kontrol altına almak için girenler dışında hiç kimse girmemeli kesinlikle hiçbir objenin yeri değiştirilmemelidir. Mümkün olduğunca fiziksel kanıtlar bulunduğu orijinal durumunda korunmalıdır. Bir suç sahnesi tamamen emniyete alındıktan sonra, sahnenin içindeki tüm öğelerde emniyete alınmış kabul edilmelidir. Olay yerindeki ateşli silahlar dâhil herhangi bir eşya veya silah, olay yerindeki kişilerin güvenliği ve iyiliği için gerekli olmadıkça hareket ettirilmemelidir.(Baxter 2015)

Olay yeri güvenlik şeridinin çekilmesiyle birlikte ilgisiz ve yetkisiz kişiler bu alanın dışına çıkarılmalıdır. Olay yeri alanı içerisinde herhangi bir objenin yeri değiştirilecekse bunu nedeni ile birlikte notlara ve tutanaklara aktarılması gerekir. Güvenlik şeridinin hemen dışına yerleştirilecek kolluk personeli olay yeri alanı içerisine görevli personel dışında hiç kimsenin girişine müdahale etmemelidir.

Soruşturma sorumlusu veya ilk müdahale eden kolluk amiri olayın sıklet merkezini ve etki alanını dikkate alarak suç mahallini, üç ayrı bölgeye ayırmalıdır.

- Olay yeri (asıl olay yeri, olayın bizzat gerçekleştiği yer),
 - Olay Yeri Yakın Çevresi,(olay yerini çevreleyen bitişik alan)
 - Olay yeri geniş çevresi.(olay yeri yakın çevresine bitişik alan)(Kriminalistik2015).
- Olmak üzere, üç ayrı alana ayırmalı, alacağı tedbirleri de bu alanların taşıdığı özelliklere göre uygulamalıdır. Bu üç alan genel olarak birbiri ile ilişkili ve bitişik alanlardır.

Şekil 1: Suç mahallindeki olay yeri alanları

Olay Yeri (Asıl Olay Yeri Alanı): Suçun asıl merkezi/ hedefi ile doğrudan bu merkeze/hedefe yönelen suç eylemlerinin gerçekleştiği yerleri de kapsayan, "OLAY YERİ GİRİLMEZ" yazılı emniyet şeridi çekilecek alandır.(Kriminalistik 2015)

Olay Yeri Yakın Çevresi: Özellikle suç faillerinin olay yerine gelişlerinde veya olay yerinden ayrılışlarında kullanmış olabilecekleri olay yeri bitişikindeki alanlardır. Söz konusu alanlar, bir sokak, bir park veya komşu bir ev olabilir. Olayın kendine özgü koşulları, tarafları

ve deliller bulunabilecek yerler de dikkate alınarak olay yeri yakın çevresi belirlenir. Koruma tedbirleri bu alanda da uygulanır.(Kriminalistik 2015)

Unutulmamalıdır ki suç sahnesi olay yeri inceleme ekibine ne kadar temiz (ilk haliyle) teslim edilirse delil elde edilmesi ve şüphelinin tespit edilmesi olayın arkasındaki maddi gerçeğin ortaya çıkarılması o kadar kolay olacaktır. Olay yerinde delillerin kaybolma, zarar görme ya da bozulmasına neden olan yedi faktör vardır. Bunlar sırasıyla:

- Suç işleyen ve geride iz bırakmak istemeyen failler,
- Bilgisizlik, gelenek, görenek örf adet gibi nedenlerden dolayı olay yeri sahibi, mağdur yakınları ve ya komşuları,
- Olay yerindeki yaralılara müdahale eden sağlıkçılar, yangına müdahale eden itfaiyeciler, elektrik/gaz kaçağı gibi benzer nedenlerle özel ve kamu kurum personellerinin yapmış olduğu zorunlu müdahaleler.
- Yağmur, rüzgâr, sıcaklık ve nem gibi meteorolojik ve iklimsel olaylar,
- Evcil ve yabani hayvanlar,
- Olay bölgesinde bulunan meraklı kalabalık ve olay hakkında bilgi almaya çalışan basın mensupları,
- Bilgisiz, amaçsız koordinesiz ve başıboş gezen **kolluk personeli**,

Bilerek ya da bilmeyerek olay yerindeki delillere zarar vermektedir. Burada ünlü Amerikan adli bilimci Paul Leland Kirk'ın meşhur sözünü tekrar hatırlamakta fayda var. "Birolayda toplanan ve muhafaza edilen semen veya kan, suçu işleyene karşı kullanılacak sessiz şahitlerdir. Bu şu demektir: delil asla unutmaz maddi delil asla yok olmaz ve kendi kendini yalanlayamaz. Sadece insan hatası delilin bulunması, çalışılması ve anlaşılmasında değerinin düşmesine neden olur.

2.3. Olay Yeri İncelemesinin Yapılması

Olay yeri incelemesi adli olayın meydana geldiği alanda suçun arkasındaki maddi gerçeği ortaya çıkarmak ve şüphelileri tespit etmek amacıyla bilimsel bir takım yöntemlerle delilleri tespit etmek, kayıt altına almak, fotoğraflamak, toplamak, ambalajlamak ve laboratuvara gönderilmesi işlemidir. Aynı zamanda bu işlemleri yaparken olayın nasıl meydana geldiği ile ilgili canlandırmanın da yapılması gerekir. Buna göre de delil olabilecek noktalarda özellikle ayrıntılı inceleme yapılma imkânı olabilir.

Olay yeri incelemesinin başarısı, tecrübe, yaratıcı düşünme, mantık, bilimin ve bilimsel yöntemin kullanılarak araştırmaların doğru uygulanmasını gerektirir. Bu araştırmalar yoğun bir entelektüel çalışmalardır. Yani olay yeri inceleme ve yeniden yapılanma aslında kapsamlı, yorucu ve zorlu bilimsel çalışmalardır.(Shaler 2012)

Suç mahallerini araştıran polis memurları ve bilim adamlarına, çalıştıkları yargı bölgesine bağlı olarak çeşitli şekillerde olay yeri araştırmacısı, adli bilim araştırmacısı veya teknisyen adı verilir. "Olay yeri teknisyeni" terimi ülkemizde kullanılması doğru ve uygun değildir. Çünkü bu terim, bu işi yapan bilim adamlarını ve uzman araştırmacıları küçük düşürmektedir. Bireyin oynadığı role bağlı olarak, "sahne bilimcisi" ve/veya "araştırmacı" veya "sahne araştırmacısı" terimleri daha uygundur. Örneğin, kişi Soruşturmayı yapan polis memuru/dedektif, bilim adamı olmayan bu kişi olay yeri araştırmacısı olarak kabul ediliyorsa, olay yerinde çalışan kişide bilim insanıdır. Bu kişi de olay yeri bilimcisi veya olay yeri araştırmacısı olarak kabul edilmesi gerekir.(Shaler 2012)

Dr shaler'ın düşüncelerine özellikle katıldığımı ifade etmek istiyorum. Ülkemizde hala hemen hemen tüm kaynaklarda olay yeri inceleme işini "teknik bir iş" olarak tanımlayan ve kabul eden yaklaşım vardır. Bunu anlamak mümkün değildir. Olay yeri inceleme bilimsel bir çalışmadır. Ve suç soruşturmasının da en önemli aşaması olduğu kabul edilmelidir.

Bugün, suçları genellikle olay mahallinin ayrıntılı incelenmesi ve adli delillerin analizi ile çözebiliriz.(Joseph ve ark. 1986) Adli bilim adamlarının çalışmaları yalnızca cezai soruşturma ve kovuşturmalarda önemli değildir, aynı zamanda hukuk davalarında, büyük insankaynaklı ölümler ve doğal afetlerde, küresel suçların soruşturulmasında da hayati önem taşımaktadır. Adli kanıtların analizinin başarısı, ekip çalışmasını, gelişmiş araştırma becerilerini ve bazı bilişim cihazlarını (GPS konumlandırma, cep telefonu izleme, video görüntü analizi, yapay zekâ ve veri madenciliği gibi) düzgün bir şekilde inceleyerek aynı zamanda olay yerindeki fiziksel delilleri tanıyarak, toplayarak ve koruyarak adli olaylar aydınlatılabilir.(Gaensslen, 2008).

Fiziksel kanıtların tanınması, bu süreçte hayati bir adımdır. Eğer potansiyel fiziksel kanıtlar tanınmaz, toplanmaz veya uygun şekilde analiz edilmese Olay yerinde korunan ya da analiz edilen kanıtların adli değeri büyük ölçüde azalabilir veya sonsuza kadar kaybolabilir. Çok sayıda rutin ve önemli vakalarda, mevcut olay yeri teknolojilerinin özel ekipmanların ve adli bilim laboratuvarların analiz imkânları olmasına rağmen, olay yerindeki fiziksel kanıtların etkili kullanılması ancak olay yeri bilgisi iyi olan ekiple ve nesnel bir hukuk sistemi tarafından desteklendiğinde ortaya güzel bir sonuç çıkmıştır.(Committee on Identifying the Needs of the Forensic Science Community 2009). Bazı durumlarda, deliller tahrip edildiği için sonuçlar yanlış çıkmış ve yargı sisteminin hatalı kararlar vermesine neden olmuştur. (Pyrek, 2007),(Moriarty 2005)

Olay yeri ekibi suç mahalline ulaştığında ilk ekipten ön bilgileri alır. Alınan bu bilgi öncelikle olay yerinde herhangi bir nesnenin yerinin değiştirilip değiştirilmediği ve kolluk personeli tarafından dokunulan cisim ve eşya olup olmadığı konusunda bilgi alınmalıdır. Personelin olay yerinde parmak izi olma ihtimali varsa bu durum dikkate alınmalıdır.

Olay yeri inceleme timinin sorumlusu ve yöneticisi ve ekibi güvenlik şeridinin dışında oluşturulan "mola noktası" olarak adlandırılan alanda bone, tulum, galoş, maske vb koruyucu

ekipmanlarını giyerler. Aynı zaman da olay yerini gözlemleyerek alınan ilk bilgilerden yola çıkarak olay yerine nerden girileceğine karar verilir. Girilecek olan bu yol failerin kullanmış olduğu yol olmamalıdır. Mümkünse olay yerine doğal olmayan noktadan girilmeli veya ızgara üzerinde yürünerekten girilebilir. Genelde olay yeri inceleme timi 3 kişiden oluşur. Ancak olayın büyüklüğü, şüpheli sayısı ve etki alanı gibi durumlara göre sayısı daha fazla olabilir. Timin sorumlusu aynı zamanda iş bölümü yapar. Bir kişi fotoğraf çekimi ve kroki çizim işlemini, bir kişi delil araştırma işlemini, tim sorumlusu da genelde not tutma ve yönlendirme işlemini yapar.

Eğer olay yeri inceleme gece yapılacaksa karanlığın olumsuz etkisi en aza indirmek için tüm tedbirler alınmalıdır. Projektörlerle olay yeri tamamen aydınlatılmalıdır. Ancak hiçbir aydınlatma gün ışığı kadar etkili olamaz.

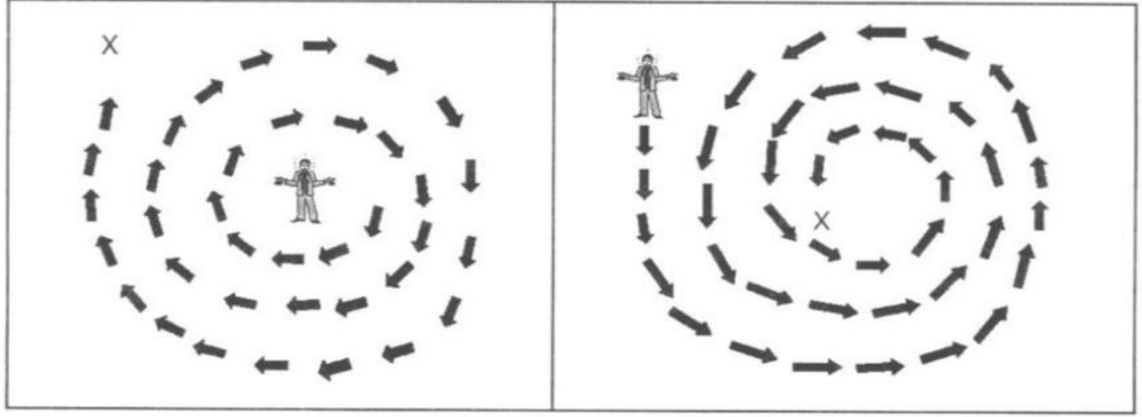
Olay yeri incelemesine başlanmadan önce ekip sorumlusu hangi inceleme yönteminin kullanılacağına da karar vermesi gerekir. Olay yeri inceleme ekibi tarafından kullanılan beş temel olay yeri inceleme modeli vardır.

- Daire veya spiral inceleme yöntemi
- Şerit veya dilim inceleme yöntemi
- Izgara inceleme yöntemi
- Bölge inceleme yöntemi
- Noktadan noktaya inceleme yöntemi.

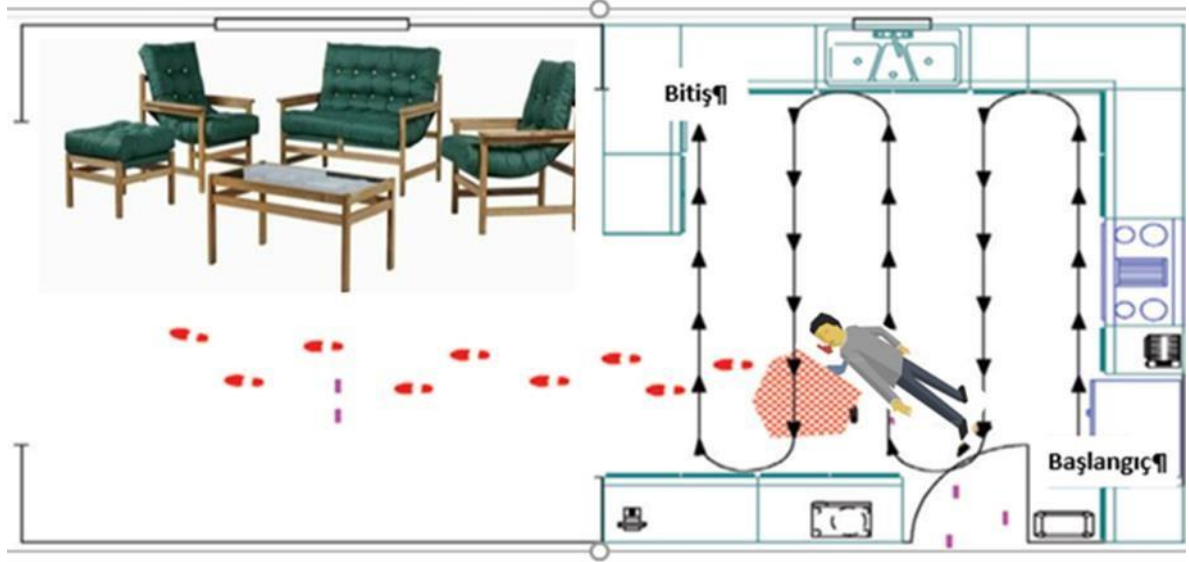
Her bir model kendi başına çeşitli koşullarda uygulanabilir. Her durumda işe yarayan tek bir model yoktur. Bazı durumlarda birden fazla model bir arada kullanılabilir. Örneğin, geniş bir alanda arama yaparken, alanı daha küçük bölgelere ayırarak yine bu her bölge için farklı yöntemler seçilebilir.

Daire veya spiral inceleme yöntemi: Bu yöntem merkezden başlayarak saat yelkovanı istikametinde dönerek ve her turda daireyi genişleterek yapılan bir inceleme yöntemidir. Daha çok açık arazide, patlama ve uçak kazası gibi olaylarda tercih edilen bir yöntemdir.(Şekil 2)

Şekil 2: Daire veya spiral arama yöntemi

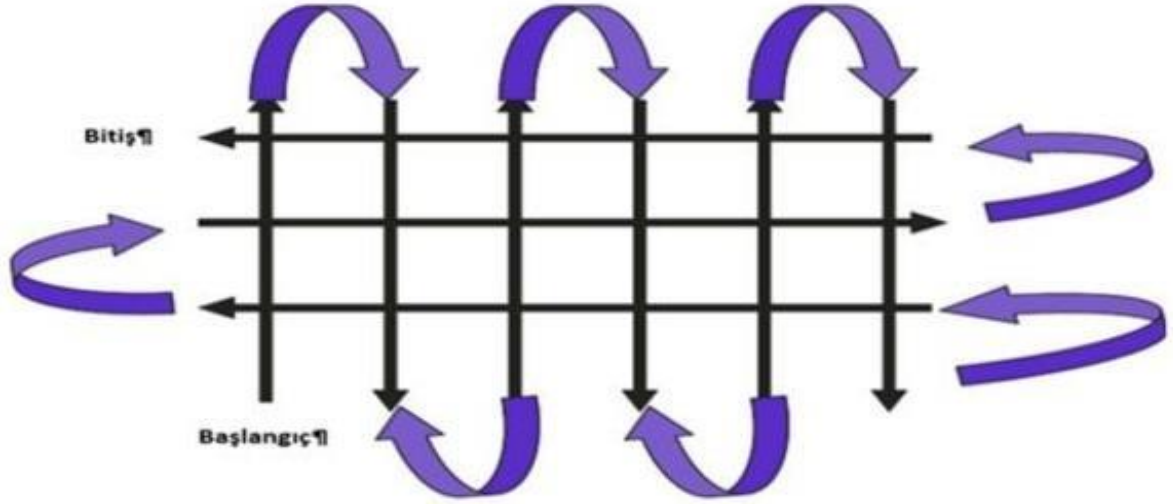
Şerit veya dilim inceleme yöntemi: Genel olarak açık ve geniş alanların sistematik incelenmesinde ana yöntem olarak, bölge inceleme yöntemine göre ayrılan bölümlerin incelenmesinde ise; yardımcı yöntem olarak kullanılır.(Kriminalistik 2015) (Şekil 3)

Şekil 3: Şerit veya dilim inceleme yöntemi.

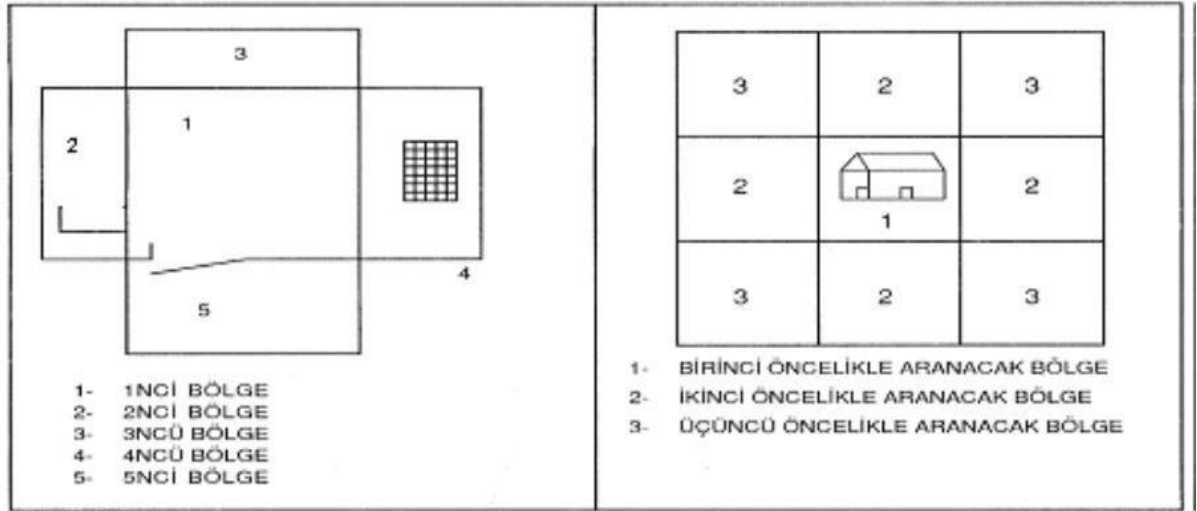
Izgara İnceleme Yöntemi: Şerit inceleme yönteminin geliştirilmiş şeklidir. Olay yerinin ayrıntılı araştırılmasında, gözden kaçan delillerin bulunmasında kullanılan yararlı bir

yöntemdir. Bölge inceleme yönteminin içerisinde yardımcı yöntem olarak da kullanılabilir.(Kriminalistik 2015) (Şekil 4)

Şekil 4: Izgara inceleme yöntemi

Bölge İnceleme Yöntemi: Dörtgen şeklinde açık ya da kapalı alanların araştırılmasında kullanılır. Olay yeri, delillerin önemine ve buldukları yerler göre numaralandırılmış bölgelere ayrılır. Diğer yöntemlerin de üzerinde uygulandığı ana yöntemdir. (Kriminalistik 2015) (Şekil 5)

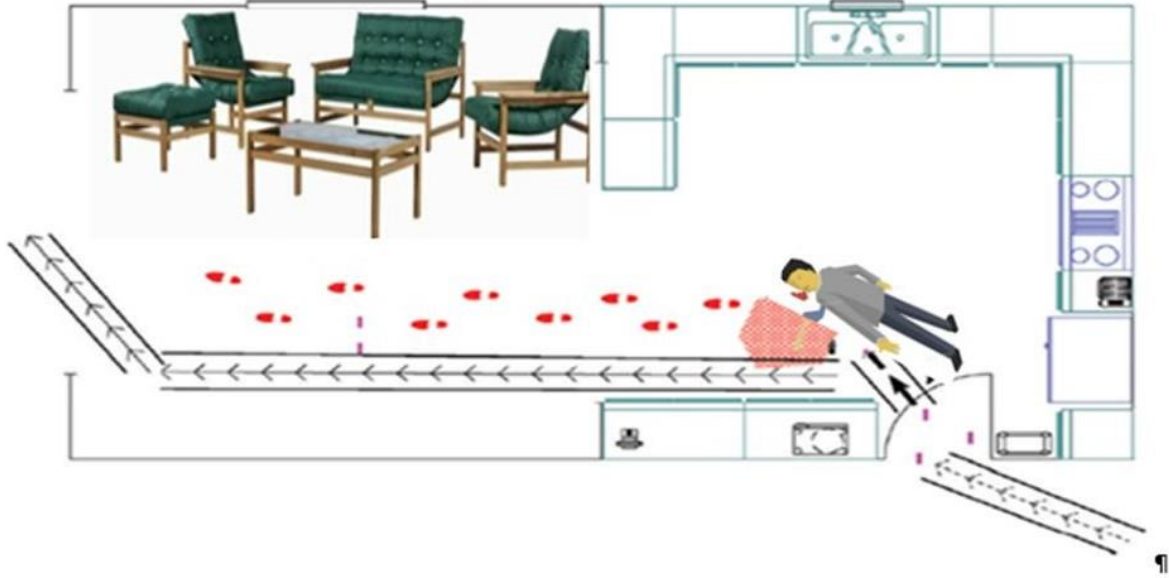

Şekil 5: Bölge inceleme yöntemi

Noktadan noktaya inceleme yöntemi: Adından da anlaşılacağı gibi bir noktadan hedeflenen diğer noktaya kadar yapılan incele yöntemidir. Böylece olay yeri inceleme alanında

belirli noktalara ulaşmak için yürüme yolları açılmış olur. Olay yeri inceleme personeli ve diğer personelin de bu yolları kullanmak suretiyle suç mahallindeki diğer delillere zarar vermemiş olurlar.(Şekil 6)

Şekil 6: Noktadan noktaya inceleme yöntemi. Böylece yürüme yolları açılmış olur.

3. AYAKKABI İZLERİ

Florida Hukuk Uygulama/Güçlendirme Bölümünden Ernest HAMM' a göre; ayakkabı izi tanımlaması dünyadaki en eski suçlu takip ayıracıdır ve eskiden ayakkabı izi takipçisi diye bir unvan dahi bulunmaktadır. FBI'dan W.Bodziak'a göre ise ayakkabı izi kanıtı, diğer disiplinlerde ara sıra kullanılan bir tespit unsurudur. Laboratuvarların gelişmesi ve suçlu takip biliminde son yıllarda yaşanan ilerlemeler, bu yöntemle hak ettiği önemin verilmesini zaafa uğratmıştır(Hilderbrand 1999)

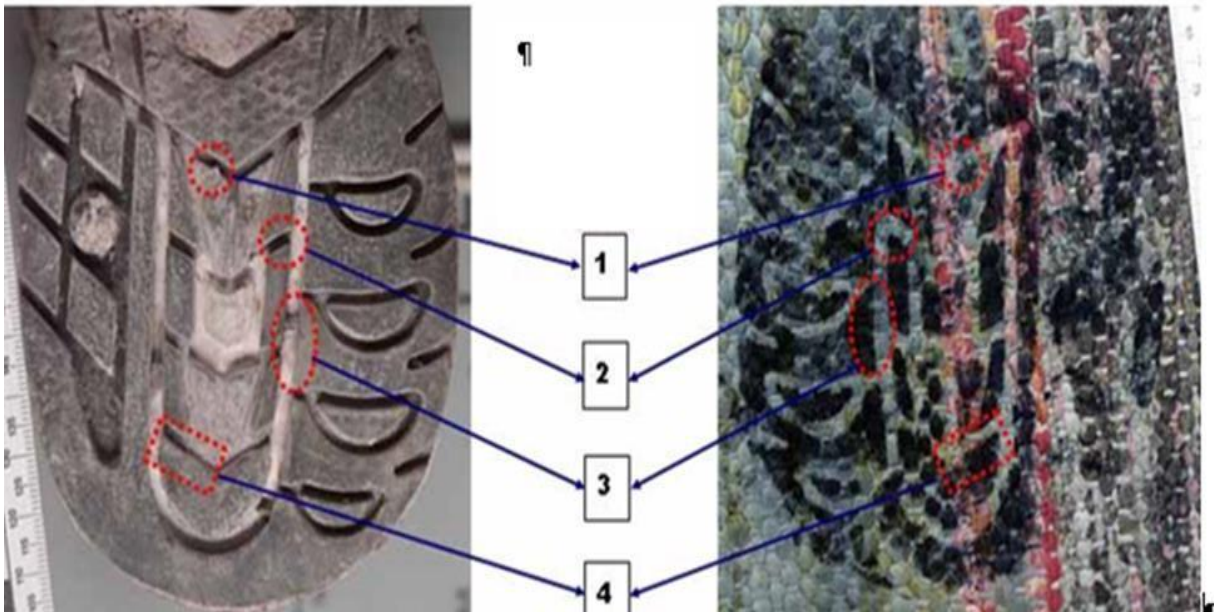
Önceleri ayakkabı izi; suçlu ya da suçluların olayda kullandığı ayakkabıyı ortaya çıkaran ve olay anında suç mahallinde neler olduğunu gösteren, olay yerinde suçlu tarafından bırakılan tek kanıttı. Ayakkabı izleri; tipi, tanımı, yaklaşık ölçüsü, şüpheli sayısı, suç mahalline geliş gidiş yolları, diğer deliller ve suç anındaki olaylar hakkında daha geniş bilgi verebilmekteydi.(Hilderbrand 1999)

Eski çağlarda insanlar yemek bulmak için avcılığı öğrendiklerinde, avlayacakları hayvanların cinslerini belirlemek için onların yerde bıraktıkları ayak izlerini kullanıyorlardı. Böylece hayvan türlerinin ayrımını yapabiliyorlardı.(Hilderbrand 1999)

Zaman içerisinde, hayvanların ayak izi şekillerindeki fark ve hareket tarzları sayesinde tehlikeli hayvanların ayak izi ile zararsız hayvanların ayak izleri arasındaki fark anlaşılmaya başlandı. İnsanoğlu, artık tür karakteri denen şeyin ne olduğunu biliyor ve bir türü diğer türden ayırabiliyordu. Hayvanların ayak izlerine karşı daha fazla dikkat edilmeye başlanmasıyla hayvanların ayaklarının yapısı, varsa biçimsizlikleri ile hayvan türleri arasındaki farklar anlaşıldı. Hatta bu iz takipçiliği o kadar ileri gitti ki takip ettikleri hayvanların sakat veya yaralı olup olmadıklarını dahi ayak izlerine bakarak tespit etmeye başladılar.(Hilderbrand 1999)

Kayıtlara geçmiş en eski ayakkabı izi yöntemi ile suçlu takibi vakası; 1786 sonbaharında İskoçya'da yaşanmıştır. Bir kızın öldürülmesi olayı ile ilgili olarak; soruşturma görevlisi tarafından kızın yaşadığı kasabanın yakınındaki bataklıkta, olayla ilgili olabileceği düşünülen ayakkabı izleri tespit edilmiştir. Ayrıca olay yerinde kan izleri ve kanlı el izleri de bulunmuştur. Bataklıkta bulunan ayakkabı izleri bot izi olarak tanımlanmış ve soruşturma görevlisi çok amatörce hazırladığı alçı ile bataklıktaki ayak izinin kalıbını almıştır. Sonra maktulün cenazesine katılan kişilerin ayakkabıları ile amatörce alınan olay yeri izinin inceleme ve mukayeseleri yapılmıştır. Kan damlaları ve kanlı el izi ile birlikte ayak izini de kullanarak Richardson adlı bir kişinin zanlı olduğu tespit edilmiştir.(Hilderbrand 1999)

Ayakkabı izleri, ayakkabı tabanlarının her hangi bir yüzey ile temas etmeleri neticesinde; taban deseninin tamamının ya da bir kısmının yüzeyde kalan iki ya da üç boyutlu, pozitif veya negatif resmidir.(Adli Bilimler 1999)(Resim 1)

Resim 1: Olay yerinden elde edilen ayakkabı izi ile şüpheli ayakkabı izinin karşılaştırılması.

Fail ya da failerin olay yerlerine gelişlerinde, olay yerindeyken ve olay yerlerinden ayrılışlarında mutlaka hareket edecekleri göz önüne alındığında; her olay yerinde bir ayakkabı izinin bulunma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğu anlaşılmış olacaktır. Buna rağmen ayakkabı izleri en fazla ihmal edilen,

tespiti sonucunda ne gibi faydalar elde edileceği bilinemeyen, çoğuolay yerine giren görevli ya da değil birçok kişi tarafından bilinçsizce bozulan izlerdir. Bu deliltüründen yararlanabilmek için onu iyi tanımak gereklidir.(Adli Bilimler I 1999)

Birçok olay yerinde bulunma ihtimali yüksek olan ayakkabı ve araç lastik izleri, olayların çözümüne sağladığı katkı nedeniyle, her geçen gün değeri daha da iyi anlaşılan ve olay yerinde asla göz ardı edilmemesi gereken maddi deliller arasındadır. Olay yerinde araştırılması, tespiti, değerlendirilmesi ve kaldırılması ayrıntılı inceleme ve zahmet gerektiren bulgu çeşitlerinin başında bu izler gelmektedir. Özellikle olay yerinin giriş ve çıkış güzergâhlarıüzerinde bulunan bu tür izler, yeterince korunamamakta veya ihmal edilebilmektedir. Müdahale edilen bazı olaylarda mukayese edilecek materyalin ele geçirilememesi, failin itirafı ya da olayyerinde olayı aydınlatabileceği düşünülen başka bulguların tespiti halinde, bu tür izlerin araştırılmasından kolayca vazgeçilebilmektedir. Tespiti yapılan birçok iz ise sadece fotoğraflanmakta ve uygun kaldırma yöntemi ile olay yerinden kaldırılmamaktadır.(Kaya 2020)

3.1. Olay Yerindeki Ayakkabı İzlerine Yapılacak İşlemler

Her olay yerinde mutlaka ayakkabı izinin var olacağı bilindiğine göre öncelikle bu izlerikoruma altına alarak işe başlamalıyız. Özellikle ilk tedbirler kapsamında failin hareket ettiğidüşündüğümüz alana girilmesi gerekiyorsa zemine plakalar koyarak üzerinde hareket etmeliyiz. Zaten üç boyutlu izler çok rahat bir şekilde görülebilir. Bu izlerin de bozulmaması için gerekli tedbirlerin alınması gerekir.

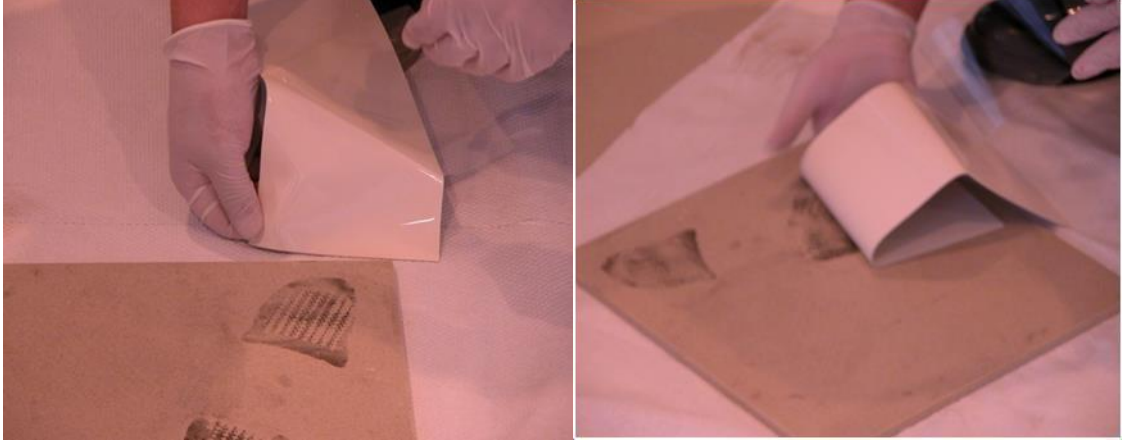
3.1.1. İki Boyutlu Ayakkabı İzlerinin Araştırılması

Özellikle ortamın karartılma imkânı varsa parlak zeminler de yüzeye yatay olacak şekilde tabandan ışık verildiğinde çıplak gözle görülmeyen izler daha iyi görünür hale gelecektir. Bu şekilde olay yerinde ayakkabı izleri ve diğer izlerin araştırması yapılır. Daha sonra bu izlerin ölçekli ve ölçeksiz fotoğraf çekimi yapıldıktan sonra doğrudan kaldırılmasıişlemine geçilir.

3.1.2. İki boyutlu izlerin kaldırılması

İz naklinde en çok kullanılan yöntem jelli bant veya nakil bandıdır. Görünür hale getirilen veya görünen iki boyutlu izler bu yöntemle bulunduğu yerden iz nakli yapılaraklaboratuvara gönderilir.

Bandın bir ucundaki şeffaf naylon açılarak ayrılır. Daha sonra bant izi tam olarak kapatacak şekilde bir uçtan zeminin üzerine doğru serilerek hava kabarcığı kalmayacak şekildeyapıştırılır. Sonra bandın bir ucundan tutularak tamamen kaldırılır. Böylece zemindeki iz banda aktarılmış olur. Sonra banttaki izin zarar görmemesi için şeffaf naylonla kapatılır. Ambalajlanıp laboratuvara gönderilirken katlanmaması için gereken tedbirin alınması gerekir.(Resim 2)

Resim 2: Olay yerindeki iki boyutlu izin jelli bant yöntemiyle kaldırılması.

4. SONUÇ

Suç soruşturmasının ilk aşamasını oluşturan olay yeri incelemesi olayın bizzat gerçekleştiği yer olması sebebiyle olayı aydınlatacak delilleri de bolca barındıran alandır. 21 yüzyıl modern hukuk anlayışı delilden şüpheliye gitmeyi gerektiğine göre aslında suç soruşturmasının ana sıklet merkezi olay yeridir diyebiliriz. Olay yerinin kirletilmeden ilk haliyle korunması ve bilimsel teknik ve yöntemlerle usulüne uygun incelenmesi halinde aydınlatılamayacak olay yoktur. Yine her olay yerinde mutlaka var olduğunu bildiğimiz ayakkabı izlerinin daha fazla korunması, araştırılması ve elde edilmesi hiç şüphesiz aydınlatılan olay sayısını da artıracaktır.

Olay yerinden elde edilen iki veya üç boyutlu ayakkabı izleri olayın oluşumu ile ilgili önemli bilgiler verebilir. Olay yerinde hiçbir delil olmasa da ayakkabı izi mutlaka olacaktır. Olay mahalline gelirken, olay yerinde, olay yerinden ayrılırken ayakkabı izi bırakmaması mümkün değildir. Ancak bu izlerin olabileceği gözardı edilmekte olay yerinde failin kullandığı güzergâhta hareket edilmesi sebebiyle bu izler bozulmakta, kaybolmakta veya kullanılamaz hale gelmektedir.

Olay yeri inceleme ekibinin bu izleri gözardı etmesinin Bir diğer nedeni de elde şüphelilere ait ayakkabının soruşturma esnasında ve hemen sonrasında ele geçirilemeyeşinden kaynaklanmaktadır. Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı bünyesinde “Jandarma İz Kayıt Sistemi” JİKAS adlı bir veri tabanı kurulmuştur. Olay yerinden elde edilerek gönderilen ayakkabı ve araç lastik izleri bu sistemde arşivlenmekte, failin ayakkabısı sonradan ele geçirilmesi halinde veya başka bir olayda ayakkabısının elde edilmesi durumunda sistem otomatik olarak eşleştirmekte böylece failin başka olaylarla da bağlantısı ortaya çıkartılabilmektedir.

- Ayakkabı taban desenine göre potansiyel şüpheli ya da şüphelilere ulaşılabilir.(Bodziak 2000)
- Eldeki şüpheli sayısı elenerek azaltılabilir.(Bodziak 2000)
- Bir veri tabanına sahip olunursa yapılacak araştırma sonucunda ayakkabı markası, üreticisi ve belki de alıcısına ulaşılabilir.(Bodziak 2000)
- Ayakkabı tabanları suçlunun olay yerinden bir takım materyalleri beraberinde götürmesine veya kendisine ya da olay yeri dışında bulunduğu başka bir bölgeye ait bazı maddeleri olay yerine getirmesine yardımcı olabilir.(Bodziak 2000)
- Olay yerindeki ayakkabı izlerin konumuna ve yerlerine bakarak olayın oluşumu ile ilgili fikir elde edilebilir.

- Ayakkabı izlerinin sayısına bakılarak fail sayısı tespit edilebilir.
- Olayda yer alan fail ya da failerin aralarındaki görev dağılımının belirlenmesinde yardımcı olabilir.(Bodziak 2000)
- İzlerin ıslak, nemli, kanlı ve taze olmasıyla ilgili belirtiler soruşturma sorumlusunaolayın zamanı hakkında bilgi verebilir.
- Olayla ilgili ifadelerini doğrulayabilir veya yalanlayabilir.(Bodziak 2000)
- Ayakkabı izlerinin büyüklüğü, ayakkabı izinin şekli, adım uzunluğu, ayak açısı gibibilgiler failin yaş ve cinsiyeti hakkında bilgi verebilir.
- Olay mahallindeki ayakkabı izlerin konumuna bakarak failin olay yerine geliş ve gidiş güzergâhı hakkında fikir edinilebilir.
- Eğer olay yerindeki ayakkabı izleri JİKAS sistemine kayıt edilebilmişse daha önceden meydana gelen diğer adli olaylardan elde edilen ayakkabı izleri ile karşılaştırma yapılarak faili meçhul olaylar aydınlatılabilir. Olaylar arasındaki bağlantı ortaya çıkartılabilir.
- İzlerin genel durumuna bakılarak hasta, yaralı, yük taşıyıp taşımadığı veya sakat olup olmadığı konusunda bir fikir verebilir.

5. KAYNAKÇA

Adli Bilimler I 1999 Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı Ankara Adli
Bilimler II 1999 Jandarma Kriminal Daire Başkanlığı Ankara

Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü 2019 E:T.:27.12.2020
<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359> HizmeteOzel-2019-
bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf

Arble, E., & Arnetz, B. B. (2016). A model of first-responder coping: An approach/avoidance bifurcation. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 33, 223–232. <https://doi.org/10.1002/smi.2692>

Arıcan Nadir 2015 ATEŞLİ SİLAH YARALARI Doç. Dr. Nadir ARICAN" Sunum transkripti:İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı. İnternet E.T. 01.01.2021
<https://slideplayer.biz.tr/slide/3292864/>

Baxter Everett, JR 2015 Complete Crime Scene Investigation Handbook Oklahoma City Police Department

Bodziak William J. 2000 "Footwear Impression Evidence", CRC Press, Boca Raton-Florida,

Bodziak William J. 2017 "Forensic Footwear Evidence" Practical Aspects Of Criminal And Forensic Investigations

Committee on Identifying the Needs of the Forensic Science Community (2009) Strengthening Forensic Science In The United States: A Path Forward. The National Academies Press, Washington DC.

Deutch Welle E:T: 01.01.2021 <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-bireysel-silahlanma-%C5%9Fiddet-neden-art%C4%B1yor/a-53660740>

Gaensslen, RE, Harris H, Lee, HC (2008) Introduction to Forensic Science and Criminalistics.Pp 61-79. McGraw-Hill, New York.

Galloucis, M., Silverman, M. S., & Francek, H. M. (2000). The impact of trauma exposure on the cognitive schemas of a sample of paramedics. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2, 5-18.

Harvey, S. B., Milligan-Saville, J. S., Paterson, H. M., Harkness, E. L., Marsh, A. M., Dobson, M., Bryant, R. A. (2016). The mental health of fire-fighters: An examination of the impact of repeated trauma exposure. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 50(7), 649- 658.

Hilderbrand D.S, "Footwear", *The Missed Evidence*, Arizona, 1999 Ingram
Jefferson L. 2009 *Criminal Evidence*

Jacobson, I. G., Donoho, C. J., Crum-Cianflone, N. F., & Maguen, S. (2015). Longitudinal assessment of gender differences in the development of PTSD among US military personnel deployed in support of the operations in Iraq and Afghanistan. *Journal of Psychiatric Research*, 68, 30- 36.

Joseph L. Peterson, John P. Ryan, Pauline J Houlden , Steven ihajlovic (1986) *Forensic Scienceand the Courts: The Uses and Effects of Scientific Evidence in Criminal Case Processing*, NCJRS Reports. U.S. Department of Justice, Washington, DC.

Kaya Eyüp 2020 Ankara Merkez J.Krim.Lab.A.liği İz İnceleme Ş.Md.lüğü "Ayakkabı Ve AraçLastik İzlerinin Boyutsal Değeri" *Jandarma Dergisi* 2020

Kriminalistik 2014 Ders Notu Jandarma Okullar Komutanlığı Ankara
Kriminalistik 2015 Jandarma Okullar Komutanlığı Ankara

McCaslin, S. E., Rogers, C. E., Metzler, T. J., Best, S. R., Weiss, D. S., Fagan, J. A., Marmar, C. R. (2006). The impact of personal threat on police officers' responses to critical incidentstressors. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 194(8), 591- 597.

Moriarty, JC, Saks, MJ (2005) *Forensic Science: Grand Goals, Tragic Flaws,and JudicialGatekeeping*. *Judges' Journal* 44 : 16-33.

OYİ ders notları 2015 Jandarma Okullar Komutanlığı Ankara

Paul Leland Kirk L. Kirk - https://tr.qaz.wiki/wiki/Paul_L._Kirk#Bibliography

Penalba, V., McGuire, H., & Leite, J. R. (2009). Psychosocial interventions for prevention of psychological disorders in law enforcement officers. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2008(3), CD005601. <https://doi.org/10.1002/14651858.pub2>. pp. Article CD005601

Pyrek, KM (2007) Forensic Science under Siege: The Challenge of Forensic Laboratories and the Medico-Legal Investigation System. Elseiver Press, Burlington, MA.

Sahker, E., Acion, L., & Arndt, S. (2016). Age moderates the association of depressive symptoms and unhealthy alcohol use in the National Guard. Addictive Behaviors, 63, 102- 106.

Shaler Robert C. 2012 Crime Scene Forensics A Scientific Method Approach

Sirchie 2021 E:T: 13.01.2021 <https://www.sirchie.com/forensics/alternate-light-sources/multi-wavelength-als-systems/tmx200-series-white-flashlight.html#>. X_7BtugzbIU

Streb, M., Haller, P., & Michael, T. (2014). PTSD in paramedics: Resilience and sense of coherence. Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 42(4), 452- 463.

Umut Vakfı E.T.01.01.2021 <http://www.umut.org.tr/>

GENİŞ ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar hep adalet arayışı içerisinde olmuşlardır. Bazı toplumların ceza-adalet sistemi barbarcaydı, bazılarınınki gülünçtü. Ama insanoğlu geçmiş toplumlardan elde ettiği tecrübelerle daha iyi bir adalet sistemini yapmaya çalışmışlardır. Günümüz modern hukuk anlayışında ceza yargılaması bütün dünyada genel ve geçerliliği kabul görmüş yargılama makamı, iddia makamı ve savunma tarafından oluşmaktadır. Yargılamadan amaç sadece ve sadece maddi gerçeğe ulaşmaktır. Masumiyetin yerine suçluluğun ispatı gereklidir. Toplumsal düzen ile bireysel hakların korunması isteği arasındaki denge sağlanmalıdır. Buda ancak mahkemelerin olayla ilgili elde edilen bilimsel delillerden hareketle ve vicdani kanaatle karar vermesi halinde sağlanabilir.

Artık bütün dünyada soruşturma ve kovuşturmadaki kabul gören yöntem delilden şüpheliye gitmektir. O zaman bu delilleri bolca barındıran, olayın bizzat cereyan ettiği yer olan olay yeri incelemesi soruşturmanın ilk ve en önemli aşamasıdır. Ancak olay yerinden delil elde etmenin hiç de kolay olmadığını da bilmek gerekir. 2010'lu yıllara kadar olay yeri incelemesi teknik ve basit bir iş olarak görülürdü. Daha çok elde edilen delillerin laboratuvar ortamında analiz edilmesi, incelenmesi ve

yorumlanması üzerinde duruldu. 21. Yüzyılda mahkemelerin delil olmadan ceza verememesi, bazı suçluların delil yetersizliğinden beraat etmesi gibi nedenlerden dolayı ülkeler, bilim adamları ve hukukçular daha çok olay yerine odaklanmaya başlamıştır. Artık ülkemizde de Olay yeri incelemesinin kalite yönetim sistemi kapsamında standardizasyon ve akreditasyon sağlanması hususunda çalışmalar yürütülmektedir.

Olay yeri incelemesi tek başına yapılan bir çalışma değildir. Öncelikle bir ekip işi olmasının yanında çok farklı birimlerin görev aldığı karmaşık bir iştir. Öncelikle olay yerine ulaşan ilk ekibin (asayiş ekibi, devriye vs.) olay yerinde yapacağı çakışmalarla başlar. İlk ekip olay yerine hareket etmeden önce adli olayı telefon vs. ihbar veya şahsen başvuru ile öğrenen kolluğun yapacağı ilk iş ayrıntılı bilgi elde etmektir. Bunun için ihbarcıdan veya şahsenbaşvuran kişiden olayın ayrıntısıyla öğrenilmesi gerekmektedir. Öncelikle olayın cinsi, fail sayısı, olay yeri, olay saati, muhtemel etki alanı, yaralı ve ölü durumu gibi önemli bazı bilgilerin elde edilmesi gerekir. Görevlendirilecek ilk ekipteki personel sayısı, silah, araç, gereç, malzemeve teknik donanım da bu bilgilere göre belirlenmesi gerekir. Eksik malzeme ve yetersiz personelle müdahale edilen adli olaylarda can ve mal kaybına neden olunabileceği asla unutulmamalıdır. Ayrıca olay yerindeki delilleri de bulunduğu yerde muhafaza ve kontrol altında tutmakta mümkün olmayabilir.

Olay yerindeki ilk ekibin en önemli görevlerinden bir tanesi de olay yerini ilk haliyle muhafaza etmektir. Bunun için olay yeri alanı hemen belirlenerek "OLAY YERİ GİRİLMEZ" güvenlik şeridi hemen çekilmelidir. Delillerin bulunduğu yerde muhafaza etmek esastır. Ancak bu her zaman mümkün olmayabilir çünkü olay yerine birçok kişi girmek zorunda kalabilir.(kolluk, sağlık, itfaiye, belediye ve teknik personel gibi) Kolluk personeli insan hayatının her şeyden daha önemli olduğunu unutmamalıdır.

Olay yeri inceleme ekibinin sorumlusu öncelikle olay yerinde bir çalışma planı ve iş bölümü yapmalıdır. Bu planlardan en önemlisi olay yerine nereden girileceği ve hangi inceleme yönteminin seçileceğidir. Yapılan bu plan doğrultusunda olay yeri incelemesine hemen başlanmalıdır. Olay yerinde hiçbir kanıt kalmadığı konusunda emin oluncaya kadar çalışılmayave araştırmaya devam edilmelidir.

Olay yerindeki en önemli delillerden bir tanesi de ayakkabı izleridir. Ancak olay yerine ilgisiz kişilerin girmesi, kolluk personelinin de gerekli hassasiyeti göstermemesi sebebiyle genelde bu izler ya bozulur ya da gözardı edilerek araştırılmaz veya toplanmaz. Oysaki her olayda hiçbir delil olmasa da ayakkabı izi mutlaka olmak zorundadır. Bu izlerin değerlendirilmesi halinde birçok olayda faili tespit edilip olayın aydınlatılabileceği unutulmamalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout human history, societies have always sought justice. The criminal-justice system of some societies was barbaric, others ridiculous. But human beings have tried to make a better justice system with the experiences they have gained from past societies. In today's modern understanding of law, criminal proceedings are formed by the judicial authority, prosecution and defense, which are generally accepted and valid all over the world. The goal without judgment is to reach only the material truth. Proof of guilt is required instead of innocence. A balance must be maintained between the social order and the desire to protect individual rights. This can only be achieved if the courts decide on the basis of the scientific evidence obtained about the incident and with a conscientious opinion.

The accepted method of investigation and prosecution all over the world is to go from the evidence to the suspect. Then, the crime scene investigation, which contains this evidence in abundance and is the place where the incident took place itself, is the first and most important stage of the investigation. However, it is necessary to know that it is not easy to obtain evidence from the crime scene. Until the 2010s, crime scene investigation was seen as a technical and simple task. The emphasis was on analyzing, analyzing and interpreting the evidence in the laboratory environment. In the 21st century, countries, scientists and lawyers have started to focus more on the scene due to reasons such as the courts' inability to punish without evidence and the acquittal of some criminals for lack of evidence. Studies are no longer carried out in our country to ensure standardization and accreditation within the scope of the quality management system of crime scene investigation.

Crime scene investigation is not a study done alone. In addition to being a team work, it is a complex job in which many different units take part. First of all, it starts with the conflict that the first team (security team, patrol, etc.) will make at the scene. Before the first team moves to the scene, the forensic incident, etc. The first thing the law enforcement will do is to obtain detailed information by notification or personal application. For this, it is necessary to learn the details of the incident from the whistleblower or the person applying personally. First of all, it is necessary to obtain some important information such as the type of the incident, the number of perpetrators, the scene of the incident, the time of the event, the possible impact area, the status of the injured and the dead. The number of personnel, weapons, tools, equipment, materials and technical equipment in the first team to be assigned should also be determined according to this information. It should never be forgotten that loss of life and property can be caused in forensic cases that are intervened with inadequate materials and insufficient personnel. In addition, it may not be possible to preserve and control the evidence at the scene.

One of the most important tasks of the first team on the scene is to preserve the crime scene in its original state. For this, the scene of the crime should be determined immediately and the security tape "CRIME SCENE DO NOT CROSS" should be pulled immediately. It is essential to preserve where the evidence is found. However, this may not always be possible because many people may have to enter the scene (such as law enforcement, health, fire brigade, municipality and technical personnel). Law enforcement personnel should not forget that human life is more important than anything else.

The officer of the crime scene investigation team must first make a work plan and division of labor at the scene. The most important of these plans is where to enter the scene and which investigation method will be chosen. In line with this plan, crime scene investigation should be started immediately. Work and investigation should continue until we are sure that there is no evidence left at the scene.

One of the most important evidence at the crime scene is shoe prints. However, as unrelated persons enter the scene and the law enforcement personnel do not show the necessary sensitivity, these traces are generally either damaged or ignored and not investigated or collected. However, in every case, even if there is no evidence, shoe prints must be present. It should not be forgotten that if these traces are evaluated, the perpetrator can be identified in many incidents and the incident can be illuminated.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**İŞLETMELERDE BOBİ FRS UYGULAMASINDA YABANCI PARALI
İŞLEMLERİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ**

Sibel YILMAZ*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihi:
Başvuru: 22.09.2021
Revizyon : 14.12.2021
Kabul : 15.02.2022
Orcid Numarası :
0000-0001-8933-1495

Anahtar Kelimeler: BOBİ
FRS, Yabancı Para Birimi,
muhasabe kayıtları

ÖZ

Ülkeler kendi şartlarına, ekonomik yapılarına, yasal düzenlemelerine bağlı olarak işletmeler ile ilgili faaliyet sonuçlarını ve finansal durumlarını açık, anlaşılır, gerçeğe uygun bir şekilde gösterebilmeleri için, kendi standartlarını oluşturmuşlar ancak küreselleşme faaliyetlerinin ve dolayısıyla ülkeler arasındaki ticaret hacminin, para ve sermaye hareketlerinin çok önemli boyutlara ulaşması ile birlikte, ortak bir muhasabe diline ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçla dünyada Uluslararası Finansal Raporlama Standartları oluşturulmuş ve Türkiye’de de 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 1 Kasım 2011’de ülkemizde kurulan Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nun başlıca görevleri Türkiye muhasabe standartlarını oluşturup yayınlamak, finansal tabloların gerçeğe uygun sunumunu sağlamak amacıyla ulusal denetim standartlarını oluşturmaktır. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), 1 Ocak 2018 tarihinde Türkiye’deki Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları’nın tutarlı bir şekilde uygulanmasına yardımcı olması amacıyla BOBİ FRS’ni yayınlamıştır.

**COUNTING OF FOREIGN CURRENCY TRANSACTIONS IN THE LME’S
FRS APPLICATION IN BUSINESSES**

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 22.09.2021
Revised : 14.12.2021
Accepted : 15.02.2022
Orcid Number:
0000-0001-8933-1495

Keywords: LME’s FRS,
Foreign Currency, Accounting
Records .

ABSTRACT

Depending on their own conditions , economic structures and legal regulations , countries have established their own standards in order to show the results of operations and financial situations of businesses in a clear understandable and realistic way , but globalization activities and thus trade volume money and capital movements between countries have very important volumes. They needed a common accounting language . For this purpose , International Financial Reporting Standards have been established in the world and they have been used in Turkey since January 1 , 2005 . The main duties of the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority , which was established in our country on November 1 , 2011 , are to establish and publish Turkish accounting standards , and to establish national auditing standards in order to ensure the fair presentation of financial statements . The Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority (POA) published LME’s FRS on January 1 , 2018 to assist in the consistent implementation of the Financial Reporting Standards for Large and Medium Sized Enterprises in Turkey .

* Öğr. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi
Compilation / Derleme

Cite As/ Alıntı: Yılmaz S. (2022), " İşletmelerde BOBİ FRS Uygulamasında Yabancı Paralı İşlemlerin Muhasebeleştirilmesi ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

GİRİŞ

BOBİ FRS 'nin 20. Bölümü konumuzla ilgili olarak aşağıdaki hususları düzenlemektedir (Karapınar,Eflatun,2018:325).

- İşletmelerin yabancı para birimi üzerinden yaptıkları işlemlere ilişkin muhasebeleştirme ilkeleri,
- Yabancı paralı finansal tabloların, ağırlıkla kullanılan para birimine dönüştürme ilkeleri,

Uluslararası işletme faaliyetlerindeki artışlar ve buna bağlı olarak işletmelerin farklı ekonomik koşullarda, farklı para birimlerine dayalı olarak işlem yapmaları, kur farklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu da kur farklarının muhasebeleştirilmesini, finansal tabloların uyumlaştırılmasını ve ortak bir dilde raporlanmasını gerektirmiştir.

1. YABANCI PARA CİNSİNDEN İŞLEMLER

İşletmelerin finansal tablolarını herhangi bir para biriminde sunmaları için ağırlıkla kullanılan para birimini bilmeleri gerekmektedir. (BOBİ FRS 20). Bölümde ağırlıkla kullanılan para biriminin nasıl belirleneceği ve buna dayanarak yabancı paraya dayalı işlemlerin çevrimi, bu işlemler sonucu ortaya çıkan kur farklarının muhasebeleştirilmesi ve finansal tabloların ağırlıklı para biriminden başka bir para birimine dönüştürülmesi konularına değinilmiştir. Bu kapsamda, yabancı para cinsinden işlemlerin ilk kaydı ele alınmış, Finansal Durum Tablosu kalemlerinin dönem sonundaki ölçümleri açıklanarak ve parasal ve parasal olmayan kalemler tanımlanarak bunlara ilişkin dönem sonundaki ölçüm farklılıkları belirtilmiştir. (BOBİ FRS 20.1).

Ağırlıkla kullanılan para birimi, bir işletmenin ağırlıklı olarak nakitlerini oluşturduğu ve harcadığı ekonomik çevrenin para birimidir. Ağırlıkla kullanılan para birimi ulusal para biriminden farklı olabilir. (BOBİ FRS 20.2).

BOBİ FRS'ye göre bir işletmenin ağırlıkla kullanılan para birimini etkileyen faktörler şunlardır:(BOBİ FRS 20.3)

- İşletmenin mal ve hizmetlerinin satış fiyatlarını en çok etkileyen para birimi olması,
- Rekabet unsurları ve yasal düzenlemeleriyle işletmenin mal ve hizmetlerinin satış fiyatlarını en çok etkileyen ülkenin para birimi olması,
- Mal ve hizmetlere ilişkin işçilik, hammadde ve diğer maliyetleri en çok etkileyen (genellikle bu tür maliyetlerin belirlendiği ve ödendiği) para birimi olması.

Aşağıdaki faktörler de ağırlıkla kullanılan para birimine ilişkin kanıt sağlar:(BOBİ FRS 20.4).

- Finansman faaliyetlerinden (borçlanma aracı ya da öz kaynak araçlarının ihraç edilmesi gibi) sağlanan fonların para birimi olması,
- İşletmenin esas faaliyetlerinden elde edilen tahsilatın tutulduğu para birimi olması

Ağırlıkla kullanılan para biriminin açık olmadığı durumlarda işletme yönetimi, bu para biriminin belirlenmesinde kendi takdirini kullanır. Ağırlıkla kullanılan para birimi, sadece işletmeyi etkileyen temel işlem, olay ve koşullar değişince değişir. Ağırlıkla kullanılan para biriminde değişiklik olması durumunda işletme, değişim tarihinden itibaren ileriye yönelik olarak yeni ağırlıkla kullanılan para

birimi için çevrim işlemlerini uygular. Belirlenen AKPB'nin işletmenin gerçek durumunu en doğru şekilde yansıtması gerekmektedir. (BOBİ FRS 20.5, 20.6).

Örnek 20.3:

Üretimi B ülkesinde gerçekleşen bir ticari mal, merkezi Türkiye'de bulunan bir işletme tarafından ithal edilerek satılmaktadır. Satış fiyatları, müşterilerin yaptığı ödemeler ve borçlanmalar TL cinsinden gerçekleştirilmekte, nakit fazlası TL cinsinden tutulmaktadır. Üretim maliyetleri düşük olduğundan malın üretimi B ülkesinde gerçekleştirilmekte ve Euro cinsinden ödenmektedir. Üretim için gerekli olan makine, M ülkesindeki tedarikçiden elde edilmekte ve İngiliz Sterlini (GBP) cinsinden ödeme yapılmaktadır. Türkiye'nin rekabet unsurları ve yasal düzenlemelerinin işletmenin ürünlerinin fiyatları üzerinde etkili olması işletmenin AKPB'sinin TL olabileceğini göstermekte, buna karşılık üretim maliyetlerinin önemli bir kısmının B ülkesinin para birimi olan EUR cinsinden oluşması, işletmenin AKPB'sinin EUR olarak da belirlenebileceğini göstermektedir. M ülkesinden ithal edilen makine maliyeti diğer maliyetlere göre düşük olduğundan işletmenin AKPB'sinin belirlenmesinde dikkate alınmayacaktır. Bu bilgilere dayanarak işletme yönetimi, ağırlıklı kullanılan para birimini belirleyebilmek için kendi muhakemesini kullanır. Burada işletme ağırlıklı olarak TL cinsinden borçlandığı ve nakit fazlasını TL cinsinden tuttuğu için ağırlıklı kullanılan para biriminin TL olduğu sonucuna varılmaktadır. (BOBİ FRS ÖRNEK 20.3).

2.YABANCI PARA CİNSİNDEN İŞLEMLERE İLİŞKİN MUHASEBE İLKELERİ

Yabancı para cinsinden işlemler, işletmenin ağırlıklı kullanılan para birimi dışındaki bir para birimiyle gerçekleşen veya ödemelerin yabancı para cinsinden gerçekleşmesini gerektiren işlemlerdir. (BOBİ FRS Paragraf 20.7).

Yabancı para cinsinden yapılan bütün işlemler ilk muhasebeleştirme sırasında, işlemin yapıldığı tarihteki spot kur kullanılarak ağırlıklı kullanılan para birimine çevrilir. Spot kur, hemen teslim anında geçerli olan kurdur. Uygulamada kolaylık açısından haftalık ya da aylık ortalama kur gibi işlem tarihindeki kura en yakın bir kur da kullanılabilir. Döviz kurunun en çok hareketli olduğu dönemlerde işlem tarihindeki kurun kullanılması daha doğru olmaktadır. (TMS 21 madde.22).

Yabancı para birimine dayalı olan ve işlemin yapıldığı tarihteki spot kur kullanılarak ağırlıklı kullanılan para birimine dönüştürülen kalemlerin bilanço tarihinde finansal tablolarda raporlanması parasal kalem parasal olmayan kalem olmasına göre farklı şekilde yapılmaktadır.

Parasal kalemler, sabit veya belirlenebilir bir tutarda para olarak alınacak veya ödenecek varlık ve borçlardır. Parasal kalemler örnek olarak; nakit, banka mevduat ve kredileri, ödenecek kıdem tazminatları, tahakkuk etmiş giderler, ticari borç ve alacaklar, ödenecek vergiler, geri alınabilir vergiler, borçlanma araçları, ertelenmiş vergi varlıkları ve yükümlülükleri, finansal kiralama sözleşmesinden kaynaklanan borçlar gösterilebilir. (BOBİ FRS 20). Finansal varlıkların tamamının parasal kalem olarak değerlendirilmemektedir. Nakit, bankadaki mevduat vb. kalemler parasal kalem olmakla birlikte, öz kaynak araçlarına yapılan yatırım sabit veya belirlenebilir tutarda para olarak alınacak bir varlık olmadığından parasal kalem olarak kabul edilmez. (BOBİ FRS 20).

Parasal kalemler ilk kayda alınırken işlem tarihinde geçerli olan spot kur üzerinden çevrilir. Dönem sonunda raporlama yaparken parasal kalemler bilanço tarihindeki kur üzerinden yani dönem sonu spot kur üzerinden ağırlıklı kullanılan para birimine çevrilir. Dönem sonundaki kur dönem içindeki kurdan veya önceki dönemin kurundan farklıysa aradaki olumlu veya olumsuz kur farkı, dönemin kar veya

zarar tablosunda ilgili kalemlerde gösterilir. (BOBİ FRS 20 M 11). Ticari alacak ve borçlara ilişkin kur farkı kazanç veya kayıpları "Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler" veya "Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler" kaleminde, banka mevduatlarına veya alınan banka kredilerine ilişkin olarak ortaya çıkan kur farkı kazanç veya kayıpları "Kur Farkı Gelirleri" veya "Kur Farkı Giderleri" kaleminde gösterilir.

Örnek: A İşletmesi, 05.09.2021 tarihinde İngiltere'den 30.000 birim ticari malı 85.000 TL'ya ithal etmiştir. A İşletmesinin ağırlıklı kullanılan para birimi Türk Lirası'dır. İşlem tarihindeki kur: 1 Euro= 8,30 TL, dönem sonu kuru 1 Euro = 8,40 TL'dir. Ödemenin yapıldığı 31.12.2021 tarihindeki döviz kuru ise 1 Euro = 8,98 TL'dir.

Yabancı para cinsinden işlemler ilk kayda alınırken, yabancı para birimindeki tutar işlem tarihindeki spot kur kullanılarak ağırlıklı kullanılan para birimine çevrilir:

05/09/2021	
153 Ticari Mallar	705.500
320 Satıcılar	705.000
/	

Satıcılara olan ticari borçlar parasal kalem olduğundan dönem sonundaki spot kur kullanılarak ağırlıklı kullanılan para birimine çevrilir ve kur farkı kazanç veya kaybı ilgili kalemlerde gösterilir.

31/12/2021	
650 Ticari Borçlara İlişkin Vade Farkı Giderleri ve Esas	8.500
Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Zararları	
320 Satıcılar	8.500
/	

Dönem sonunda ödemeye ilgili, işlem tarihindeki spot kur kullanılarak kayıt yapılır ve kur farkı kazanç veya kaybı ilgili kalemlerde gösterilir.

31/12/2021	
320 Satıcılar	714.000
650 Ticari Borçlara İlişkin Vade Farkı Giderleri ve Esas	49.300
Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Zararları	
102 Bankalar	763.300
/	

Parasal olmayan kalemlerin temel niteliği, sabit ya da belirlenebilir tutarda bir para biriminin alınması hakkının (veya ödenmesi yükümlülüğünün) mevcut olmamasıdır. Parasal olmayan kalemlere örnek olarak; maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar, stoklar, stok değer düşüklüğü karşılığı, mal ve hizmetler için önceden ödenen tutarlar (örn peşin ödenmiş kira), şerefiye, ertelenmiş gelir, iştiraklerdeki yatırımlar verilebilir. (BOBİ FRS Paragraf 20.12).

Yabancı para cinsinden parasal olmayan kalemler ilk defa kaydedilirken maliyet bedelleri üzerinden ölçülüyorsa işlem tarihindeki kurdan, yabancı para cinsinden gerçeğe uygun değerleri üzerinden ölçülüyorsa gerçeğe uygun değer belirlendiği tarihteki spot kurdan ağırlıkla kullanılan para birimine çevrilir.(BOBİ FRS Paragraf 20.15). Parasal olmayan kalemlere ilişkin ortaya çıkan kur farkı kazanç veya kayıpları, ilgili kaleme ilişkin değer değişimlerinin yansıtıldığı Kâr veya Zarar Tablosu kalemi kullanılarak kâr veya zarara kaydedilir. Bununla birlikte, yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden ölçülen maddi duran varlıklara ilişkin yeniden değerlemeden kaynaklanan kur farkı kazanç veya kayıpları “Yeniden Değerleme Yedeği”nde gösterilir.(BOBİ FRS Paragraf 20.17).

Örnek: K Üretim İşletmesi, üretim faaliyetlerinde kullanmak üzere 01.01.2021 tarihinde Almanya’dan 50.000 Euro değerinde makine satın almış ve ödemeyi gerçekleştirmiştir. Makineye 5 yıl süreyle normal amortisman ayrılacaktır. İşlem tarihindeki kur 1 Euro = 9,07 Türk Lirası, dönem sonundaki kur ise 1 Euro = 9,94 Türk Lirasıdır.

Yabancı para cinsinden işlemler ilk kayda alınırken, yabancı para birimindeki tutar işlem tarihindeki spot kur kullanılarak ağırlıkla kullanılan para birimine çevrilir:

_____01/01/2021_____	
253 Tesis Makine ve Cihazlar	453.500
102 Bankalar	453.500
_____/_____	

K İşletmesinin üretim için kullandığı makineler maliyet bedeli üzerinden değerlendirildiği için, dönem sonunda tarihi kur dikkate alınarak, 453.500 Türk Lirası maliyet bedeli üzerinden amortisman ayrılır:

_____31/12/2021_____	
730 Genel Üretim Giderleri	90.700
257 Birikmiş Amortismanlar	90.700
_____/_____	

K İşletmesi makineler için yeniden değerlendirme modeli uygulaysaydı, dönem sonu kaydı farklı olacaktı. Makinenin dönem sonunda gerçeğe uygun değeri 60.000 Euro olarak belirlenmiştir. Yabancı para cinsinden parasal olmayan kalemler, gerçeğe uygun değerleri üzerinden ölçülüyorsa gerçeğe uygun değer belirlendiği tarihteki spot kurdan ağırlıkla kullanılan para birimine çevrilir:

_____31/12/2021_____	
253 Tesis Makine ve Cihazlar	142.900
257 Birikmiş Amortismanlar	28.550

60.000 Euro x 9,94 Türk Lirası spot kurdan makinenin değeri 596.400 Türk Lirası olarak belirlenmiş ve maliyet bedeliyle arasındaki fark 142.900 Türk Lirasıdır. Yeniden değerlendirilmiş tutar üzerinden hesaplanan amortisman tutarı 119.280 Türk Lirasıdır ve maliyet bedeli üzerinden hesaplanan amortisman tutarı ile 28.550 Türk Liralık fark yaratmaktadır. Yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden ölçülen makineye ilişkin yeniden değerlemeden kaynaklanan kur farkı, 171.450 Türk Lirası ise Yeniden Değerleme Yedeği'nde gösterilir.

Bazı parasal olmayan kalemlerin değeri iki veya daha fazla tutarın karşılaştırılması suretiyle belirlenmektedir. Örneğin stoklar, dönem sonlarında maliyet ile net gerçekleşebilir değerin düşük olanı üzerinden, değer düşüklüğü göstergeleri tespit edilen maddi duran varlıklar ise geri kazanılabilir tutar ile defter değerinin düşük olanı üzerinden gösterilmektedir. Bu tür durumlarda her bir tutar, belirlendiği tarihteki kurlar dikkate alınarak ağırlıklı kullanılan para birimine çevrilir. Örneğin, net gerçekleşebilir değer, değer düşüklüğü testi açısından dönem sonunda belirleniyorsa çevrim işlemi, dönem sonu kuru kullanılarak yapılır. (BOBİ FRS Paragraf 20.16).

Örnek: B İşletmesi 27.03.2021 tarihinde 20.000 Dolar bedelle ticari mal satın almıştır. işlem tarihindeki kur: 1 Dolar = 8,07 Türk Lirası'dır. Dönem sonunda stokların net gerçekleşebilir değeri 17.500 Dolar olarak tespit edilmiştir ve dönem sonu kuru: 1 Dolar = 8,30 Türk Lirası'dır. B İşletmesi'nin stoklarının maliyet bedeli (işlem tarihindeki kurdan hesaplanır) 161.400 Türk Lirası, dönem sonundaki net gerçekleşebilir değeri (dönem sonundaki kurdan hesaplanır) ise 145.250 Türk Lirası'dır. Bu durumda B İşletmesi dönem sonunda stoklarını, daha düşük olan net gerçekleşebilir değeri üzerinden raporlayacaktır.

3. FİNANSAL TABLOLARIN AĞIRLIKLA KULLANILAN PARA BİRİMİ DIŞINDAKİ PARA BİRİMİ CİNSİNDEN SUNULMASI

AKPB'den Sunum Para Birimine Çevrim

Belli ekonomik boyutlara ulaşmış, birden fazla ülkede yatırımı bulunan, hisseleri borsada işlem gören kuruluşlar finansal tablolarını bir para biriminden başka bir para birimine çevirmesi gerekebilir. Yabancı ülkede bulunan bir işletme, o ülkenin yasalarına göre kurulmuş olup muhasebe kayıtlarını ve finansal tablolarını o ülke yasalarına göre düzenlemek zorundadır. Yurt içindeki işletme de yurt dışındaki işletmesinin faaliyetlerini ve faaliyet sonuçlarını izleyebilmek için finansal tablolarını ortak bir tabloda ve tek bir para biriminde görmek isteyecektir. Burada en önemli unsur, finansal tabloların çevriminde kullanılacak olan doğru kurların seçimi ve bu kurların finansal tablolar üzerindeki etkilerinin doğru raporlanmasıdır. İşletmelerin finansal tablolarını farklı bir para birimiyle hazırlamaları durumunda bunun nedenini finansal tabloların dipnotlarında açıklamaları gerekmektedir.

Yüksek enflasyonlu ekonomilerde faaliyet gösteren işletmeler finansal tablolarında ağırlıklı kullanılan para biriminden farklı bir para birimi kullanmaları durumunda "Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama Standardı"na göre finansal tablolarını yeniden düzenlerler. Bu

durumda işletme düzeltme sonunda belirlenen ağırlıkla kullanılan para biriminden başka bir para birimini benimseyemez. (TMS 49 madde .14).

İşletmenin ağırlıkla kullanılan para birimi düşük enflasyonlu bir ülkenin para birimi olduğu ve finansal tablolarını farklı bir para biriminden sunması durumunda aşağıdaki işlemler uygulanarak çevrim gerçekleştirilir:

- Finansal Durum Tablosundaki varlık ve yükümlülükler raporlama tarihindeki kur yani dönem sonu spot kur üzerinden çevrilir.
- Kar veya Zarar Tablosundaki gelir gider kalemleri ile Öz kaynaklar kalemi işlem tarihindeki kur üzerinden çevrilir. Uygulama kolaylığı açısından işlem tarihindeki kur yerine haftanın veya ayın kuru gibi ortalama kur kullanılabilir. Ancak döviz kurlarının dalgalanma gösterdiği ekonomilerde ortalama kurun kullanılmasına izin verilmez.
- Ortaya çıkan tüm kur farkları, “Yabancı Para Çevrim Farkları” kaleminde öz kaynaklarda kayda alınır (Birecikli, Kıymetli Şen ve Tüm. 2017:342).

Örnek: ABC İşletmesi yurt dışından ithal ettiği ürünleri yurtiçinde satmaktadır. Ağırlıkla kullanılan para birimi Dolarıdır ancak işletme finansal tablolarını Türk Lirası üzerinden de raporlamak istemektedir.

XYZ İŞLETMESİ 31.12.2021 TARİHLİ FİNANSAL DURUM TABLOSU

(DOLAR)

AKTİFLER

DÖNEN VARLIKLAR

HAZIR DEĞERLER	50.000
ALACAKLAR	100.000
STOKLAR	250.000

DURAN VARLIKLAR

TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR	1.000.000
(-) BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR	100.000

AKTİF TOPLAMI 1.300.000

PASİFLER

KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	250.000
UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	350.000

ÖZ KAYNAKLAR

SERMAYE	500.000
DÖNEM KARI	200.000
PASİF TOPLAMI	1.300.000

31.12.2021 TARİHLİ XYZ İŞLETMESİ KAR VEYA ZARAR TABLOSU

(DOLAR)

SATIŞLAR	2.700.000
(-) SATILAN MALIN MALİYETİ	1.800.000
BRÜT SATIŞ KARI	900.000
(-) FAALİYET GİDERLERİ	
AMORTİSMAN GİDERİ	300.000
DİĞER FAALİYET GİDERLERİ	200.000
VERGİ ÖNCESİ KAR	400.000
(-) GELİR VERGİSİ	100.000
DÖNEM NET KARI	300.000

Dolar - Türk Lirası Kur Bilgileri (TC MB Alış Kurları)

Sermayenin Ödendiği Tarihteki Kur	1 Dolar = 7,36 TL
Stokların Satın Alındığı Tarihteki Kur	1 Dolar = 7,40 TL
Uzun Vadeli Borçlanılan Tarihteki Kur	1 Dolar = 7,41 TL
Tesis Makine ve Cihazların Satın Alındığı Tarihteki Kur	1 Dolar = 7,46 TL
31.12.2021 Dönem Sonu Kuru	1 Dolar = 8,40 TL
2021 Yılı Ortalama Kuru	1 Dolar = 8,03TL

	DOLAR	DÖVİZ KURU	TÜRK LİRASI
SATIŞLAR	2.700.000	8,03	21.681.000
(-) SATILAN MALIN MALİYETİ	1.800.000	8,03	14.454.000
BRÜT SATIŞ KARI	900.000		7.227.000

(-) FAALİYET GİDERLERİ

AMORTİSMAN GİDERİ	300.000	8,03	2.409.000
DİĞER FAALİYET GİDERLERİ	200.000	8,03	1.606.000
VERGİ ÖNCESİ KAR	400.000		3.212.000
(-) GELİR VERGİSİ	100.000	8.03	803.000
NET DÖNEM KARI	300.000		2.409.000

XYZ İŞLETMESİ 31.12.2021 TARİHLİ FİNANSAL DURUM TABLOSU

(DOLAR)

AKTİFLER

DÖNEN VARLIKLAR

HAZIR DEĞERLER	50.000	8,40	420.000
ALACAKLAR	100.000	8.40	840.000
STOKLAR	250.000	8.40	2.100.000

DURAN VARLIKLAR

TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR	1.000.000	8,40	8.400.000
(-) BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	100.000	8,40	840.000

AKTİF TOPLAMI 1.300.000 10.920.000

PASİFLER

KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	250.000	8,40	2.100.000
UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	350.000	8,40	2.940.000

ÖZ KAYNAKLAR

SERMAYE	500.000	7,36	3.680.000
DÖNEM KARI	200.000		2.409.000
YABANCI PARA ÇEVİRİM FARKLARI		-	209.000

PASİF TOPLAMI 1.300.000 10.920.000

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, BOBİ FRS kapsamındaki yabancı para birimine dayalı işlemler sonucu oluşan kur farklarının muhasebeleştirilmesi ve finansal tabloların başka bir para birimine çevrilerek raporlanması incelenmiştir.

Küreselleşmenin ileri boyutlara ulaşmasıyla, çok uluslu şirketlerin faaliyet alanları da artmış, yabancı ülkelerdeki yatırımlar ve işletmeler çoğalmıştır. Bu işletmelerin finansal tablolarının hazırlanmasında ve sunumundaki tutarlılık ve doğruluk, muhasebe kurumlarının, finansal tabloları karar süreçlerinde kullananların ve hatta ülke yönetimlerinin ciddi bir uğraşı alanı olmuştur. Uluslararası muhasebe standartlarının eksikliğini uzun yıllar önce farkına varılmış ve ülkelerin kendi içinde belirlediği ve geliştirdiği standartları oluşturanlar bir araya gelerek bu standartları uluslararası bir yapıya kavuşturmak için görüşmeye ve çalışmaya başlamışlardır. Böylece uluslararası standartların düzenlenmesinin yanında Türkiye’de de son yıllarda Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları düzenlenmiştir. Yapılan bütün çalışmaların, finansal tabloların aynı ilkeler ve kriterlerle hazırlanmasına ve raporlanmasına, dolayısıyla ilgilenenler tarafından doğru anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkısı büyük olmuştur ve olacaktır.

Yabancı paraya dayalı işlemlerin çevrimi standardı, üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Elde edilen bir varlığın yabancı para cinsinden ifade edilmesi, bir para biriminin başka bir para birimine çevrilmesi ya da mali tabloların hangi para biriminden sunulacağı birçok sorunu içermekte, özellikle ekonomik faaliyetlerin enflasyonist ortamda sürdürülüyor olması, sorunları daha da artırmaktadır. Standartların her uygulamacı tarafından benimsenmesi ve uygulanması, kullanıcılar için finansal tablolardaki sorunların neler olabileceğinin önceden bilinmesini sağlayacaktır.

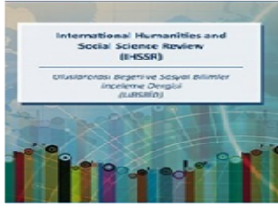
YARARLANILAN KAYNAKLAR

Birecikli, M., Kıymetli Şen,İ ve Tüm,K. (2017).Uygulamaya Dönük Örnekli Açıklamalarla BOBİ FRS, Yayın No. 877, Detay Yayıncılık, Ankara.

Karapınar.A. ,Eflatun,A.O., (2018). BOBİ FRS Uygulama ve Yorumları, Yayın No: 548-7 Gazi Kitabevi, Ankara.

BOBİ FRS (2017). Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı. KGK.

TMS (2021) Türkiye Muhasebe Standardı 21.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**EKONOMİK KRİZİN ZOR DURUMDA BIRAKTIĞI İŞLETMELERDE
İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİNDEN BEKLENTİLER**

M. Hanifi AYBOĞA *

Mikâil EROL **

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 20.05.2022
Revizyon : 15.06.2022
Kabul : 15.06.2022
Orcid Numarası :
0000-0002-2699-8070
0000-0002-2330-3958

Anahtar Kelimeler:
Ekonomik Kriz, İşletme,
Net İşletme Sermayesi,
Sermaye Yönetimi
Jel Kodları:
E31,H12,M40,M41

ÖZ

Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasından sonra değişik dönemlerde krizler yaşanmıştır. Ekonomide ortaya çıkan bu olaylar bütün iş dünyasını etkisi altına almıştır. İşletmeler yaşanan bu krizlerden dolayı zor durumda kalmış ve işletme sermayesinin yönetimi bu dönemde etkinliğini ve önemini arttırmıştır.

Yaşanan krizler gerek ulusal gerekse uluslararası faktörlerden kaynaklanabileceği gibi işletmenin kendi özelliklerinden dolayı da kaynaklanabilir. Sebebi ne olursa olsun bu gibi durumlarda işletme sermayesinin yönetimi 15.06.2022büyük önem arz etmektedir.

**EXPECTATIONS FROM WORKING CAPITAL MANAGEMENT AT
BUSINESSES HITLED BY THE ECONOMIC CRISIS**

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 20.05.2022
Revised : 15.06.2022
Accepted : 15.06.2022
Orcid Number:
0000-0002-2699-8070
0000-0002-2330-3958

*Keywords: Economic Crisis,
Business, Net Working Capital,
Capital Management
Jel Codes: E31,H12,M40,M41*

ABSTRACT

After the liberalization of capital movements in the Turkish economy, economic crisis have occurred in different periods. These events in the economy have affected the entire business world. Businesses have been in a difficult situation due to these crises and the management of working capital has increased its effectiveness and importance in this period.

The crises experienced can be caused by both national and international factors, as well as due to the characteristics of the business itself. Whatever the reason may be, the management of working capital is of great importance in such cases.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, hanifiayboga@gmail.com

** Prof. Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi,Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, mikailerol@esenyurt.edu.tr

Compilation / Derleme

Cite As/ Alıntı: Ayboğa H., Erol M. (2022), " Ekonomik Krizin Zor Durumda Bıraktığı İşletmelerde İşletme Sermayesi Yönetiminden Beklentiler ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

1. GİRİŞ

Gerek dünyada gerekse ülkemizde zaman zaman ekonomik krizler yaşanmıştır. Sonuçları ne olursa olsun bütün krizler ülke ekonomilerini ve sosyal dengeyi önemli oranda etkilenmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde bir işletmenin başarısızlığa uğraması o işletmenin geçici nedenlerle cari sorumluluklarını yerine getirememesinden iflas etmesine kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır.

Krizin nedenleri ne olursa olsun iyi bir işletme yönetimi çoğu zaman krizi tahmin edebilir ve krize karşı sağlıklı bir yönetim yapısı oluşturabilir. Oluşturulan yönetim yapısına ve alınan bütün önlemlere rağmen işletme krizden çıkamamış ise kriz yönetimi tedbirlerine başvurarak kısa süre içerisinde krizi önleyebilir veya bunu bir fırsata çevirebilir. Bu çalışmadaki amaç ekonomik krizin zor durumda bıraktığı işletmelerde işletme sermayesinin sağlıklı bir şekilde yönetimi esas alınmıştır.

2. KRİZ VE EKONOMİK KRİZ

Kriz durgunluk demektir. "Kriz, önemli bir değişme ve gelişme karşısında iyileşme veya yok olmaya yönelik olarak ortaya çıkan rahatsızlıklardır (Dinçer, 1997:239). Kriz, milli gelirin kısa bir süre içerisinde önemli bir oranda düşmesidir (Erol, 2010:162). Kriz, işletmelerin, uzun ve kısa dönemli amaçlarını tehdit eden, acil tepkiler gerektiren ve bununla beraber yanıt için karar verme sürecini kısıtlayan ve en önemlisi varlığıyla karar verme bileşimlerini şaşkırtan kararsızlığa sürükleyen bir dönemdir (Titiz ve Çarıkçı, 2001:218).

Ekonomik kriz ise ekonomide gerileme dönemine verilen ad, kendi gücüyle gelişmeye gücü yetmediği ve bu nedenle gerilediği ekonomik bunaltı da denilen bir olgudur (Erol, 2008:152). Ekonomik kriz, bir ülkede beklenmedik şekilde veya yetersiz ya da yanlış yönetsel tercihlerde belirli bir dönemde ortaya çıkan makro ekonomik buhranlar olarak tanımlanabilir (Apak, 2009:6). Kriz durumlarını normal durumlardan ayıran unsurlar şunlardır (Rosier,1991:4-6).

- Krizi olağan durumlardan ayıran en önemli özellik, acil cevap verme zorunluluğudur.
- Krizin bir diğer özelliği ise işletme yönetiminin sınırlı kaynaklarla öncelikle ulaşılmaması gereken amaçları ve yapılacak faaliyetleri belirlemede yetersiz kalınmasıdır.
- Ortaya çıkan değişme gelişmeler işletmenin devamlılığını ister olumlu ister olumsuz yönde etkilesin, işletmenin temel değer ve amaçlarının değişmesini gerektirdiği için onun krizi önleme araçlarını yetersiz hale getirecektir.
- Krizin işletmenin varlığını tehdit etmesidir.

3. İŞLETMELERDE KRİZE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

İşletmenin, çevrenin değişen şartlarına uyum sağlaması bulunulan ortam ile ilişkisini kesecek bu da işletmenin yaşamını tehlikeye sokacaktır. İşletme ve çevresi hakkında bu uyumsuzluk muhtemel krizlerin habercisidir. Uyumsuzluk, işletmenin genel ve yakın koşullarından ya da işletmenin yapısal durumlarından kaynaklanabilir. Buna göre krizi ortaya çıkaran faktörleri işletme içi ve işletme dışı olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

3.1. İşletme Dışı Faktörler

Krizi ortaya çıkaran faktörleri şu şekilde sınıflandırabiliriz (Erol, 2010:163).

- Ekonomik çevre faktörlerindeki değişiklikler

- Doğal çevre faktörlerindeki değişiklikler
- Sosyo-kültürel faktörlerdeki değişiklikler
- Teknolojik çevre faktörlerindeki değişiklikler
- Hukusal çevre faktörlerindeki değişiklikler,
- Genel ekonomik belirsizlik ve dalgalanmalar

3.2. İşletme İçi Faktörler

İşletmeleri başarısızlığa ve sonunda krize götürebilecek birçok işletme içi faktörler sayılabilir. Bunlardan en önemlileri aşağıda olduğu gibi sıralanabilir.

- İşletmenin bütün yönlerinin ayrıntıya inen konulara kadar tek bir elde tutulması
- İşletmenin kuruluş yerinin hatalı olması
- Fizibilite çalışması yapmadan ani kararlar alınması
- İşletmenin büyümesinin yeterince sağlanamaması veya büyüme hızının gereğinden fazla olarak tespit edilmesi
- Öz kaynak yetersizliği nedeniyle optimal sermaye yapısının oluşturulmaması
- İşletmenin amaç ve hedeflerinin önceden sağlıklı bir şekilde belirlenmesi ve planların revize edilmemesi
- Dünyada, ülkede ve endüstride ortaya çıkan gelişmelerin önünde yer almaması veya en azından bu gelişmelerin izlenememesi
- İşletmelerin optimal kapasitede tutulmasının gerçekleştirilememesi
- Verimliliğin ve etkinliğin yeterince sağlanamaması
- Yönetim faaliyetlerinde eşgüdümün yetersizliği
- Çağdaş işletmecilik tekniklerinin uygulanamaması
- Bilgili ve yetenekli yöneticilerin bulunamamasıdır.

4. GÜÇ DURUMDA KALAN İŞLETMELERİN BAŞARISIZLIK GÖSTERGELERİ

Ekonomik kriz dönemlerinde güç durumda kalan işletmelerin başarısızlık göstergeleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (James, 1997:1-3).

Ekonomik Başarısızlık: İşletme gelirlerinin toplam maliyetlerden az olması durumunda ekonomik başarısızlıktan söz edilir

Şirket Başarısızlığı: Bir işletmenin alacaklarına karşı sorumluluklarını yerine getirememesi durumunda olur (Zenoff ve Zwick, 1969:128).

Bunlardan ekonomik faaliyetler (yanlış yer seçimi, endüstrinin içinde bulunduğu şartlar) finansal faktörler (yüksek miktarda borç ve yetersiz sermaye) tecrübe faktörleri (yönetimde deneyimsizlik) dir.

3.Teknik İflas: Sorumluluklarını gereken zaman içinde yerine getiremeyen bir başka anlatımla borçlarını vadesinde ödeyemeyen bir işletme teknik açıdan iflas etmiş demektir (Plim,1969:75).

4. İflas: İşletme sorumluluklarının defter değeri varlıklarına piyasa değerinden fazla olduğu durumda firmanın tasfiyesi gündeme gelir”.

5.İŞLETME SERMAYESİ KAVRAMI

Bir işletmenin çalışabilmesi ve çalışmalarını aksaksız bir biçimde sürdürebilmesi için çeşitli dönen varlıklar gereklidir. İşletme varlığı adı da verilen bu varlıklar sabit varlıkların işletilebilmesi için gereklidir. Bir sanayi işletmesinde makinelerin işleyeceği hammadde ve malzemeye, makineleri

çalıştıracak işçilere, ücret ve çeşitli ödemeler için nakde gerek vardır. Nakitle sağlanan hammadde ve gereç mamule, mamullerin satılması alacağa, alacağın tahsili yeniden nakde dönüşür. Bu tür değerlerin tümü işletme varlığını ya da işletme sermayesini oluşturur. Üretime yalnızca bir kez katılan biçim ve yapı değiştirerek mamule dönüşen mamulün satılması ile alacak ve nakit olarak işletmeye dönen varlıklara işletme sermayesi denir. İşletme yöneticilerinin en çok önemsedikleri konulardan biri, işletmenin likidite düzeyidir. Bu düzey işletme sermayesinin bileşimine bağlıdır. İşletme sermayesini oluşturan unsurlar Tekdüzen Hesap Planına göre şöyle sıralanabilir:

10- HAZIR DEĞERLER

11-MENKUL KIYMETLER

12-TİCARİ ALACAKLAR

13-DİĞER ALACAKLAR

15-STOKLAR

19-DİĞER DÖNEN VARLIKLAR

İşletme sermayesini azaltan unsurlar ise tek düzen hesap planında şöyle sıralanmıştır.

30-MALİ BORÇLAR

32-TİCARİ BORÇLAR

33-DİĞER BORÇLAR

34-ALINAN AVANSLAR

36-ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER

39-DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR

İşletme sermayesinin belli başlı özellikleri üç başlık altında toplanabilir:

1- İşletme sermayesini oluşturan öğeler, bir yıl içinde birden çok ya da en az bir kez nakde dönüşürler. Stoklar, alacaklar gibi kimi öğelerin nakde dönüşmesinin kimi kez bir yıldan uzun sürmesi, işletme sermayesi unsuru olma özelliklerini ortadan kaldırmaz. Genel bir ifade ile işletme sermayesi öğelerinin kısa süreli olduğu söylenebilir.

2- İşletme sermayesini oluşturan öğelerin yıl içindeki hareketlilik düzeyi işletme sermayesinin kullanım etkinliğini belirler ve bu öğeler birbiri ile çok yakından ilişkilidir. Söz gelimi stok alımı stoku artırır, nakdi azaltır ya da kısa süreli borcu artırır. Satışlar stoku azaltır nakdi artırır ya da kısa süreli alacakları artırır.

3- Üretim, satış ve tahsilat gibi üç temel işlevin aynı anda gerçekleşmemesi işletme sermayesi değişiminin farklı zamanlarda oluşan işlemlere bağlı olmasına neden olur.

İşletme sermayesi değişik açılardan değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bu anlamda brüt ve net işletme sermayesi, sürekli işletme sermayesi, değişken işletme sermayesi, mevsimlik işletme sermayesi, dönemsel işletme sermayesi ve olağanüstü işletme sermayesi gibi değişik işletme sermayesi türlerinden söz edilebilir.

Bu türlerden en yaygın olarak kullanılanı brüt ve net işletme sermayesi şeklinde olan sınıflandırmadır. Brüt işletme sermayesi, işletme sermayesinin kendisine denir ve dönen varlığın tümü diye tanımlanır.

Net işletme sermayesi ise dönen varlıkların kısa süreli borçları aşan başka bir deyişle dönen varlıkların kısa süreli borçlarla karşılanmamış bölümüdür.

Net işletme sermayesi, özkaynak + uzun vadeli yabancı kaynak toplamından duran varlıklar çıkarılarak da elde edilir (Haftacı, 2018:175).

Dönen varlık ve kısa süreli borçların niteliğine göre net işletme sermayesi, temel net işletme sermayesi ve geçici net işletme sermayesi diye ikiye ayrılmaktadır.

İşletme faaliyetlerinin yürütülebilmesi için gerekli dönen varlık düzeyi ile kısa süreli borçların uygun kabul edilebilecek düzeyi arasındaki farka temel net işletme sermayesi denir. İş hacmi ve çalışma koşulları değişmedikçe bu tür işletme sermayesinin düzeyi değişmez.

Dönen varlıklar ve kısa süreli borçların uygun olmayan düzeyleri ile bilançonun aktif ve pasifinde yer alan uzun süreli unsurlardan bir yıl içinde işlem görecekle varlıklara dönüşen bölümlere geçici net işletme sermayesi denir.

6-İŞLETME SERMAYESİNİ ETKİLEYEN ETMENLER

İşletme sermayesini etkileyen etmenler çok çeşitlidir. Bunlar kendi içinde işletme içi ve işletme dışı etmenler diye iki ayrı başlıkta ele alınabilir.

İşletme içi etmenler;

- İşletmenin faaliyet konusu ve büyüklüğü,
 - Dönen varlık ve kalemlerinin devir hızı,
 - Stok edinme ve satış koşulları,
 - İşletme varlıklarının hazır değere dönüşme yeteneği
 - Kullanılan stok değerlendirme yöntemleri,
 - İşletme kapasitesi ve bundan yararlanma oranı,
 - Üretim süresi,
 - Kar dağıtım ve dağıtım zamanı,
 - İşletme satışlarının dalgalanma oranı,
 - Satıcılar tutarından yararlanma oranı,
 - Amortisman,
 - Yönetimin riske bakış açısı,
- şeklinde sıralanabilir.

İşletme dışı etmenler ise şu başlıklar altında toplanabilir.

- Vergi oranı,
- Yatırım teşvik önlemleri,

- Enflasyon,
- Teknolojik değişim,
- Finans kurumlarının gelişmişlik düzeyi
- Dış politika, Savaş

7-İŞLETME SERMAYESİ İŞLEMLERİ VE HESAPLANMASI

İşletmelerde oluşan kimi işlemler net işletme sermayesini etkileyip fon akışı sağlarken, kimi işlemler net işletme sermayesi üzerinde hiçbir etki yapmazlar.

Genel bir kural olarak işletme sermayesini arttıran ya da azaltan tüm finansal işlemler net işletme sermayesini etkilerler. Buna karşılık, genel bir kural olarak dönen varlıklarla kısa vadeli yabancı kaynakların kendi aralarındaki işlemler ile bunların dışında kalan duran varlıklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve özkaynakların birbirleri arasındaki işlemler net işletme sermayesini etkilemez.

Net işletme sermayesini arttıran işlemler net işletme sermayesi kaynaklarını, net işletme sermayesini azaltan işlemler ise net işletme sermayesi kullanımlarını oluşturur.

İşletme sermayesi tutarı çeşitli yöntemlerle hesaplanabilir. Bunların başlıcaları ismen aşağıdadır (Haftacı, 2018:177).

- Dönen Varlık Tutarını Hesaplama,
- Schmalenbach Formülü ile Hesaplama,
- Mellerowicz Formülü ile Hesaplama,
- Çalışma Devri Katsayısı ile Hesaplama,
- Günlük Gider Tutarı ile Hesaplama.

İşletme sermayesinin fazlalığı, işletme sermayesi unsurlarının işletme çalışmaları için gerekli olan seviyeden daha fazla olmaları durumunda geçerlidir. İşletme sermayesinin fazla olması işletmelere faaliyetlerini yerine getirmeleri sürecinde kolaylık sağlar fakat işletmenin karlılığı üzerinde de olumsuz bir etki yaratabilir. “Gerekli seviyenin üzerindeki işletme sermayesi likiditeyi artırıp, riski azaltmakta ve karlılığı düşürmektedir. Cari aktiflerin fazla olması ya da cari pasiflerin düşük seviyede bulunması stokların yüksek olması, müşterilere tanınan kredi limitinin çok fazla artırılması işletme sermayesinin fazla olmasının göstergelerindedir. İşletme sermayesinin yeterli seviyeden fazla olmasına neden olan faktörler, işletmenin başlangıçta ihtiyacının üzerinde işletme sermayesi ile işe başlamış olması, faaliyetler sırasında sağlanan fonların işletme sermayesini artırıcı nitelikte kullanılarak fazlalığın oluşmasına yol açması olarak ortaya çıkabilir” (Yaslıdağ,2016:95).

İşletme sermayesinin yetersiz olması durumunda;

- Ödemelerde aksamalar oluşur,
- Hammadde, işletme malzemesi stokları yetersiz kalır ve mamul madde stokları müşteri taleplerini karşılayamaz,
- Alıcıların işlemlerinde vadelerde sorunlar yaşanır,
- Üretimde gerekli girdiler zamanında uygun koşullarda ve yeterli miktarda sağlanamaz,
- Talebin artmasına karşılık iş kapasitesini geliştirici uygulamalar sağlanamaz,

- İşletme dış gelişmelere uyum sağlayamaz,
 - Yüksek faiz oranlı kısa vadeli borçlar artar.
- İşletme sermayesinin yetersiz olmasına yol açan faktörler arasında;
- İşletme faaliyetlerinden zarar edilmesi,
 - Olağan dışı olaylar nedeni ile harcamaların artması ,
 - Yanlış kar dağıtım politikaları,
 - Maddi duran varlık alınması,
 - Stokların değerinden düşük fiyatla satılması,
 - Hammadde fiyatlarının yükselmesi,
 - İş hacminin gelişmesi,
 - Alacakların vadesinde tahsil edilememesi,
 - Uzun vadeli borçların ödenmesi,
 - Sermayenin azaltılması,
 - Menkul kıymetlerin değerlerinin düşmesi,
 - İşletmenin itibar kaybetmesi,
 - İşletmenin iflas-tasfiye sürecine girmesi yer almaktadır.
- İşletme sermayesinin yetersizliğini gidermeye yönelik önlemler arasında;
- Uzun vadeli kaynak sağlanması,
 - Bankalardan, satıcılardan yeni krediler alınması,
 - Satış fiyatlarının ayarlanması,
 - Alacak devir hızı katsayısının artırılması,
 - Stok devir hızı katsayısının artırılması
 - Üretim kapasitesini etkilemeyecek şekilde durun varlıkların azaltılması,
 - Kısa vadeli borçların ertelenmesi,
 - İşletmenin ödenmiş sermayesinin arttırılması,
 - Halka açılma çalışmaları yapılması,
- yer almaktadır.

8. İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİ

İşletme sermayesi, stoklar ve ticari alacaklara yapılan yatırımlardan ticari borçların çıkarılmasıyla elde edilen sermayedir. *“Bir diğer tanımla işletme sermayesi işletmenin faaliyetleri sonucunda sürekli olarak şekil değiştiren mal, nakit akımı yaratan işletmeye canlılık veren onu statik durumdan dinamik duruma getiren sermaye olarak ifade edilmektedir (Ceylan, 1998:200).*

İşletme sermayesi, işletmenin vadesi gelmiş borçlarını karşılayabilme gücü yani kısa vadeli borçlarını ödeyebilme imkanındır . İhtiyaç duyulan zaman ve duruma göre işletme sermayesi, sürekli işletme sermayesi, değişken işletme sermayesi ve olağanüstü işletme sermayesi olmak üzere üçe ayrılır” (Aksoy,1993:15-16).

İşletme sermayesi yönetimi, “işletmenin cari aktifleri ve cari pasifleriyle ilgili kararlarla onların nelerden ibaret olduğu, nasıl etkin kullanımları, işletme sermayesi işletmenin faaliyetlerini herhangi bir sıkıntıya düşmeden en iktisadi bir şekilde yürütülmesine imkân vermeli ve mali bir sıkıntı ile karşılaşmadan ani olarak ortaya çıkan ihtiyaç ve zararları karşılayabilecek düzeyde olmalıdır. İşletme sermayesinin yeterli olmaması, işletmeye önemli yararlar sağlamakla birlikte işletme sermayesi yetersizliği veya aşırı işletme sermayesinin yeterli olması işletmeye önemli yararlar sağlamakla birlikte işletme sermayesi, işletme sermayesi yetersizliği veya aşırı işletme sermayesinin bulunması kârlılık ve verimlilik üzerine olumsuz etkiler yapabilir” (Çabuk ve Lazol; 2005:75).

İşletme sermayesinin yönetimi, “işletmenin faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli varlıklar ile bu varlıkların finansmanında kullanılan kaynaklara ilişkin politika ve teknikleri kapsar. İşletme sermayesi, sermayenin bir bütün olarak ele alınarak yönetilmesi veya işletme sermayesi kalemlerinin her biri ile ilgili farklı ve özel yöntemler kullanılması ile yönetilebilir” (Yaslıdağ,2016:93).

9- SONUÇ

“Net işletme sermayesinin satışlara oranı;

Dönen Varlıklar-Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Net Satışlar

Bu oran net işletme sermayesinin ne derece etkin kullanıldığını göstermektedir.

Oranın yüksek çıkması işletmede aşırı işletme sermayesi olduğunu, düşük çıkması ise işletme sermayesinin yetersizliğini göstermektedir.

İşletme sermayesinde artış olmadan satışlardaki ani yükselme, işletmenin ısınmasına, risk altına girmesine neden olur” (Arat,2005:97).

Satış tutarı ile net işletme sermayesi arasında yakın ilişki vardır. Çünkü satışlar arttıkça stoklar ve alacaklar da artacaktır. Bu ise net işletme sermayesi ihtiyacını artırır.

Bu oranı yorumlarken, işletmenin faaliyet konusuna dikkat etmek gerekir. Bazı işletmeler üretim sürecinin uzunluğuna bağlı olarak önemli miktarda stok tutarlar, alıcılara uzun vade tanırırlar. Bazı işletmeler ise, stok tutmazlar ve vadeleri kısadır. Bu iki farklı duruma göre işletme sermayelerini yorumlamak ve yönetmek gerekmektedir.

Net işletme sermayesinin hangi ölçüde verimli kullanıldığını net işletme sermayesi devir hızı oranı gösterir.

Net Satışlar

Net İşletme Sermayesi

Bu oran, net işletme sermayesinin ne derece etkin kullanıldığını gösterir. Bu oran aynı zamanda 1 TL’lik net işletme sermayesinin işletmenin satışlarında yarattığı satış kapasitesini de gösterir.

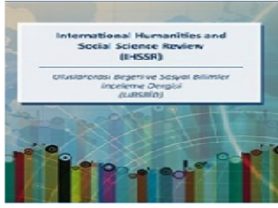
İşletme sermayesi yönetim sürecinde, işletme yönetimi sonuçları değerlendirilerek , işletmenin önceki dönemlerde elde ettiği sonuçlarla ve sektör ortalama sonuçları ile karşılaştırmalar yapılması uygun olur.

Devir hızının yüksek olması, net işletme sermayesinin verimliliğinin yüksek olduğunu gösterir.

Net işletme sermayesi devir hızının düşük olması, işletmenin aşırı net işletme sermayesine sahip olduğunu, stok ve tüm alacaklarının devir hızının yavaş olduğunu, işletmenin ihtiyacından fazla hazır değerlere sahip olduğunu ve işletme sermayesinin daha çok geçici yatırımlar için kullanıldığını gösterir; bu nedenlerden hangisinin geçerli olduğu finansal analist ve işletme yöneticileri tarafından ortaya konularak işletme sermayesi yönetilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ahmet . (1993), İşletme Sermayesi Yönetimi, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Apak, Sudi . (2009), 1929 ve 2008 Krizinin Karşılaştırılması, Dünya ve Türkiye Örneği Muhasebe Finansman Dergisi.
- Arat, M.Emin.(2005), Finansal Analiz Aracı Olarak Oranlar, M.Ü.Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bernard, Rosier. (1991), İktisadi Kriz Kavramları (Çev: Nurhan Yentürk) İletişim Yayınları.
- Ceylan, Ali. (1998), İşletme ve Finansal Yönetim 5. Baskı Ekin Kitabevi.
- Çabuk, Adem -Lazol, İbrahim. (2005), Mali Tablolar Analizi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,
- Diñer, Ömer. (1997) , Stratejik Yönetim ve İşletme Politikaları, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Erol, Mikâil. (2010), Ekonomik Kriz ve Kobiler, Biga İİBF Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 2010
- Erol, Mikâil. (2008), Ekonomik Kriz Dönemlerinde Çağdaş Yönetim Stratejileri, Biga İİBF Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi.
- Haftacı,Vasfi. (2018), Finansal Tablolar Analizi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- James. C. Scott. (1997), Bankruptcy, Secured Debt and Optimal Capital Structure ,Journal Finance Vol,32.
- PLU, M. Plim. (1969), The Failing Company Doctrine, Colombia University.
- Titiz, İsmet- Çarıkcı , H. İlker.(2009), İşletme Yöneticilerinin Kriz Dönemine Yönelik Stratejik Düşünme ve Nedenleri, Çukurova Üniv, İİBF Dergisi.
- Yaslıdağ,Beyhan.(2016), Uygulamalı Finansal Analiz, Yayın No:154 Seçkin Yayıncılık A.Ş., Ankara.
- Zenoff,B.Zwick,J.(1969), International Financial Management, Prentice Hall, Englewood Clif,

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

SATUK BUĞRA HAN'IN TARİHİ HAYATI VE MENKİBEVİ KİŞİLİĞİ

Nida ERİM*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru:04.05.2022
Revizyon : 22.06.2022
Kabul : 22.06.2022
Orcid Numarası :
0000-0003-2171-5593

Anahtar Kelimeler: Satuk
Buğra Han, Karahanlı
Devleti, Türkler, İslam

ÖZ

Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han Türk İslam tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. Satuk Buğra Han'ın tarihi şahsiyeti hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Pek çok kaynak, Türklerin Satuk Buğra Han zamanında İslam dinini kabul ettiklerini doğrulamaktadır. Bu çalışma Satuk Buğra Han'ın siyasi kişiliği yanında İslam'ın diğer coğrafyalarda da yayılmasına olan katkısını incelemektedir. Pek çok kaynakta, çocuk ve torunlarının hayatlarının da Satuk Buğra Han'da vücut bulan menkıbevi hayatları anlatılmaktadır. Bu çalışmada bu hikâyelere de yer verilmiştir. Ayrıca, Satuk Buğra Han'ın yaşadığı dönemin daha iyi anlaşılması için Karahanlı Devleti hakkında genel bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmada mevcut tarihsel kaynaklar ve dönem üzerine yapılan çalışmalar da yer almaktadır.

**HİSTORICAL LIFE AND LEGENDARY CHARACTER OF SATUQ
BUGHRA KHAN**

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 04.05.2022
Revised : 22.06.2022
Accepted : 22.06.2022
Orcid Number:
0000-0003-2171-5593

Keywords: Satuq Bughra Khan,
Kara-Khanid State, Turks,
Islam

ABSTRACT

Satuq Bughra Khan, the Karakhanid ruler, is one of the most critical figures in Turkish-Islamic history. Although there are no explicit details about Satuq Bughra Han's portrayal, numerous historical sources confirm that Turks converted to Islam during his reign. This study holds information about Satuq Bughra Khan's contribution to the spread of Islam in other geographies as much as his political personality. In addition, some literature sources reflect the anecdotal lives of his descendants, embodied in the personality of Satuq Bughra Han. This study also includes these narratives. Finally, available facts about the Karakhanid State are presented to understand better the period in which Satuq Bughra Khan lived. This study also encloses existing historical sources and studies on the period.

* Research Article / Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Erim N. (2022), " Satuk Buğra Han'ın Tarihi Hayatı Ve Menkıbevi Kişiliği", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

Giriş

Bu çalışmada Türk İslam tarihinde önemli bir yeri olan Satuk Buğra Han'ın tarihi konumu, siyasi faaliyetleri ve menkıbevi kişiliği ele alınmaktadır. Çalışmada önce Satuk Buğra Han'ın hüküm sürdüğü Karahanlı Devleti'nin tarihiyle ilgili genel bilgiler verilmiş, sonra eldeki bilgiler ışığında Satuk Buğra Han'ın hayatı anlatılmış, en sonunda ise onun soyundan gelen çocukları ve torunlarının Türk-İslam paydası ortaklığında vücut bulan tarihi ve menkıbevi kişilikleri aktarılmıştır.

Karahanlı Adı ve Karahanlı Devletinin Kökeni

Karahanlılar (840-1212) adıyla bilinen Türk hanedanlığı çeşitli İslam tarihi kaynaklarında Hakâniyye (Hâkanlılar), Hâniyye, Âl-i Hâkan, Hâkaniyân, Mülûkü'l-Hâkaniyye, Mülûkü'l-Hâniyye, Mülûkü'l-Hâniyye el-Etrâk, Âl-i Efrâsyâb et-Türki, Beytü'l-Hâniyye, Nebîre-i Efrâsyâb, gibi adlarla geçmektedir.² Rus şarkiyatçısı Vasilij Vasilevic Grigorev' 1874'te yazdığı bir makalede³ hanedan üyelerine verilen kara han, kara hakan, arslan kara hakan, buğra kara hakan gibi unvanlarda bulunan "kara" sözcüğünün "yükseklik ve yücelik" anlamına geldiğini belirtmiş ve ilk kez Karahanlılar adının semantik açıklamasını yapmıştır. (Özaydın, 2009: 404)

Karahanlıların kökeni konusu 18. yüzyıldan beri tartışılmaktadır. Araştırmacılar Uygur, Karluk, Yağma, Çigil, Türkmen, Göktürk, Türkes, Oğuz, Karluk-Yağma, Yağma-Çigil, Göktürk-Uygur, Karluk-Uygur, Karluk-Yağma-Tokuzoğuz gibi çeşitli köken varsayımları⁴ öne sürmüşlerdir; en çok kabul gören varsayım Karluk ve Yağma boylarıyla ilişkilidir (Ercilasun, 2010: 287). Yağmaları esas alan araştırmacılara göre⁵, Karahanlı hakanlarının kökeni Dokuz Oğuz yani Uygur kökenli olan Yağmalara dayanır (Ercilasun, 2010: 287). Bazı araştırmacılar⁶ ise Karahanlıların kökeninin Karluklara dayandığını ileri sürmektedirler.

Ayrıca, Karahanlılar⁷ devletinin çağdaşı olan veya yakın tarihte yaşamış tarihçiler Karahanlıları "Âl-i Efrâsyâb et-Türki" (Türk Afrâsiyaboğulları) ve Nebîre-i Efrâsyâb (Afrasiyab'ın Torunları) gibi adlarla anarak devletin kökenini ünlü Türk hükümdarı Afrasiyab⁸'a bağlarlar.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Özaydın, Abdülkerim (2009). "Karahanlılar". TDVİA, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 24, 404-412.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Grigorev, V. V. (1874). "Karachanidy v Maverannagre po Tarichi Muneddzima-basi v osmankom texte s prevodom i primecanijami". ZVO, S. 17, 189-258.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yasin, Yusufcan (2016). "Karahanlıların Hükümdar Sülalesi Üzerine". Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 2016/7, 85-104.

⁵ V. V. Barthold, Z. V. Togan ve R. Genç bu araştırmacıların başında gelir. V. V. Barthold Yağma tezini kabul etmekle birlikte Karlukların Karahanlı Devletinde önemli bir unsur olduğunu belirtir (Barthold, 1990: 273). Togan da bu görüşü kabul eder ve buna ek olarak Karahanlıların Köktürk hanları ile birlikte Aşina neslinden geldiğini ileri sürer (Togan, 1970: 430). Genç, *Hudûdu'l Âlem*'de, Kaşgar'ın Yağma şehirlerinden biri olması ve Yağma hanlarının kökeninin, Tokuzoğuz hanedanına dayanması, özellikle de *Mücmelü't Tevârih*'teki, Yağma hanlarına "Buğra Han" denildiği bilgisine dayanarak Yağma tezin destekleyenler arasında yer alırken Karlukların o dönemde buldukları bölgede Karahanlılar gibi büyük bir devlet kuracak güçte olmadıklarını da belirtir (Genç, 2002: 30-35).

⁶ Pritsak, Kafesoğlu, ve Golden Karluk tezini savunan araştırmacılar arasında öne çıkan isimlerdir. Karluktezinini savunanlar arasında en başta Pritsak gelir (Ercilasun, 2010: 287). Pritsak, Karahanlıların Aşina kökenli olduğunu ileri sürdüğü Karlukların hükümdar ailesi tarafından kurulduğunu ve dolayısıyla Karahanlıların da Aşina nesline bağlı olduğunu bildirir (Pritsak, 1997: 252). Kafesoğlu da Pritsak'ın bu görüşlerine katılır (Kafesoğlu, 1996: 139). Golden ise 840 yılında Uygurların yıkılması ve buna bağlı olarak bölgede gerçekleşen olaylar sonucunda Karlukların kağanlıklarını ilan etmiş olabileceğini belirterek Karluk tezine katılır (Golden, 2002: 163).

⁷ Başlı başına çok kapsamlı bilimsel bir araştırma konusu olan Karahanlıların köken meselesi hakkında kesin bilgiler olmayışı ve araştırmaların varsayımlar üzerinden yürütülmesi gibi nedenlerden dolayı bugün halen tartışılan bir konu olup henüz açıklığa kavuşmamıştır.

⁸ Afrasyâb, Şehname ve diğer Farsça eserlerde adı geçen Farslılara karşı pek çok savaflara girmiş ve Keyhüsrev b. Siyâvüş döneminde bu savafların birinde vefat eden ünlü Turan kahramanıdır. Efrasyâb hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, Tahsin (1994). "Efrasyâb". TDVİA, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, X, 478-479.

Karahanlıların Kuruluş Devri

Karahanlı Devleti'nin kökeni gibi kuruluşu hakkındaki bilgiler de kesin değildir. Karahanlıların erken tarihi hala bir varsayım meselesidir. Karahanlıların Karluk kökenli olduğu görüşünü benimseyen araştırmacılara göre, 840 yılında Ötüken'deki Uygur Devleti'nin (744-840) Kırgızlar (840-920) tarafından yıkılmasıyla bölgede doğan otorite boşluğundan yararlanan Karluklar kendilerini kağanlığın yasal halefi ilan ederek Yedi-su'da Batı Türgiş sahasına akın etmişler, Balasagun ve Taraz'ı ele geçirip hükümdarlıklarını kurmuşlardır. Mes'ûdî'nin⁹ (ö. 345/956), Mürüçü'z-Zeheb (930) eserinde kaydettiği "hükümdar ve hakanlar hakanı Karluklardandır" ifadesi ve bu hükümdarı Afrasiyab nesline dayandırması Karahanlıları Karlukların kurduğunu gösteren deliller arasında sayılır. (Şeşen, 1998: 44.) Golden ise, Karlukların Karahanlılar ile ilişkisinin net olmadığını ifade eder; ancak Karahanlıları Karluk hükümdar ailesinin kurmuş olabileceğini de belirtmekten geri durmaz. (Golden, 2002: 163).

Karahanlıların Yağma kökenli olduğu görüşüne karşı çıkan araştırmacılar ise, Karlukların o dönemde Karahanlılar gibi büyük bir devlet kuracak güçte olmadığını, ayrıca Karluk hükümdar unvanlarında kağan, hakan ya da han gibi sıfatların bulunmadığını belirtirler. Onlara göre Karahanlılar; Uygur Devleti yıkıldıktan sonra, aslen Uygurlara bağlı bir boy olan Yağmaların Kaşgar'a gelip bazı yerleri Karluklardan almasıyla kurulmuştur. Yazarı tespit edilemeyen *Mücmelü't-tevârih ve'l-kıssaş* adlı eserde (521/1127) Yağma hükümdarların "Buğra Han" unvanını kullandıkları belirtilir; *Hudûdü'l-âlem*¹⁰ adlı eserde ise (372/982-83) Yağma hükümdarlarının Tokuzoğuz (Uygur) kökenli olarak gösterilmesi ve Kâşgar ile Artuç¹¹'un o dönemde Yağmaların yönetiminde olduğu kaydı, Karahanlıların Yağmalar tarafından kurulduğunu gösteren önemli kanıtlardır (Genç, 2002: 695).

Karahanlı Devleti'nin kurulduğu bölge Orta Asya'da, Doğu ve Batı Türkistan'dır. Stanley Lane Poole¹² Karahanlıların kuruluş tarihini 320/932 yılı olarak gösterirken Pritsak, bu tarihi 225/840 olarak verir. (El-Müheymid, 2001: 284-285). Pritsak'ın bildirdiği 225/840 tarihi en çok kabul gören tarihtir.

Karahanlıların bilinen ilk hükümdarı Afrasiyab soyundan gelen Bilge Kül Kadir Han'dır. (Şeşen, 1998: 203-204). Bilge Kül Kadir Han'dan sonra oğullarından Bezir Arslan Han'ın büyük kağan unvanı ile Balasagun'da devleti yönettiği, Kadir Han Oğulçak'ın ise Taraz'da devlet yönetiminde görev alarak büyük kağana yardım ettiği bilinmektedir (Argunşah, 2010: 10). Ancak, Karahanlıların kapalı tarihi ve eldeki kaynakların yeterince aydınlatıcı olmayışı bu bilgilerin araştırmacılar tarafından şüpheyle karşılanmasına neden olmaktadır. Özellikle, 942 yılına kadar¹³ Balasagun'un Karahanlı yönetiminde olduğuna dair hiçbir kaydın bulunmaması Karahanlıların ilk dönemleri hakkında mevcut bilgilerin kabul görmesini zorlaştırmaktadır.¹⁴

Satuk Buğra Han Hakkında Yapılan Çalışmalar

Karahanlı Devleti hakkındaki bilgilerin yeterince aydınlatıcı olmayışı Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han için de geçerlidir. Satuk Buğra Han'ın halkın muhayyilesinde şekillenen olağanüstü

⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956). *Mürüçü'z-zehab* adlı eseriyle tanınan tarih ve coğrafya âlimi, seyyahıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Avcı, Casim (2004). "Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin". TDVİA, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 29, 353-355.

¹⁰ Farsça yazılmış ilk coğrafya kitabıdır. Yazarı belli olmayan eserin tam adı *Hudûdü'l-âlem mine'l-meşriğ ile'l-mağrib*'tir. Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtuluş, Rıza, "Hudûdü'l-âlem". TDVİA, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. c.18, s.304.

¹¹ DLT'te Artuç adıyla Kaşgar'da iki köy bulunduğu kaydedilir (DLT I, 95). Artuç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, Kürşat (2016). Doğu Türkistan'ın Tarihi Coğrafyası. İstanbul: Ötüken Yayınları. s. 200.

¹² Stanley Lane Poole (1854-1931). İngiliz şarkiyatçısıdır. Önemli eserleri arasında *Essays in Oriental Numismatics* adlı üç ciltlik eseri (London 1874, 1877-1892), *Coins of the Urtuki Turkomans* (London 1874) ve on ciltlik *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum* (London 1875-1890), *The Mohammadan Dynasties: Chronological and Genealogical Tables with Historical Introductions* (Westminster 1894) adlı eserleri saymak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yel, Ali Murat (2003). "Lane-Poole Stanley". TDVİA, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi. c.27, s. 100-101.

¹³ Karahanlı Devleti ile ilgili 942 yılında gayrimüslim Türklerin Balasagun'u ele geçirdiği ardından Satuk Buğra Han'ın bu şehrin hakimiyetini geri kazandığı bildirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Özaydın, 2009, s. 404-412.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Genç, 2002, s. 38-39.

kişiliğinin tarihi kişiliğini gölgelemesinden dolayı hakkında elde edilen sınırlı bilgiler çoğunlukla menkıbevi ve efsanevi niteliktedir.

Satuk Buğra Han'la İlgili Kaynak ve Çalışmalar

Satuk Buğra Han hakkında ayrıntılı bilgi en veren en eski kaynak, Ebû el-Fütûh Abdülgâfir b. Hüseyin el- Almaî'nin (ö. 1093) 489/1096 yılında yazdığı *Tarih-i Kaşgar* adlı eseridir. Ancak eser elde mevcut değildir. Cemâl el-Karşî (ö. 702/1303'ten sonra) 1300 yılı civarında yazdığı *Mülhakâtü's Sürâh* adlı eserinde kaydettiği bilgileri bu eserden aktardığını ifade etmektedir. Satuk Buğra Han hakkında dolaylı ve kısa bilgilere yer veren diğer eski kaynaklar ise İbnü'l Esir'in (1160-1233) *El Kâmil* (1230) ve Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin'in (ö. 470/988), *Târihu Beyhakî* adlı eserleridir. Satuk Buğra Han'ın menkıbevi ve destani hayatını konu alan el yazmalarını inceleyen ilk çalışmalar R.B. Shaw'a (1878) ve F. Grenard'a (1900) aittir. 1935 yılında Gunnar Jarring "A Litrary Text from Kashghar edited and translated with Notes and Glossary", 1993'te J. Baldick "Imaginary Muslims: The Uwaysi Sufis of Central Asia", 1996'da D. Dewese "The Tadhkira-i Bughra-khan and the 'Uveysi' Sufis of Central Asia: Notes in Review of Imaginary Muslims", 2008'de E. M. Molotova "Orta Asya Halklarının Tarihî Kaynağı Olarak 'Buğra Han Tezkiresi'"¹⁵ adlı makaleleri ve 2021'de Abir Mahmud Muhammed Ramazan "Türk Mitini Ergenekon ve Satuk Buğra Han Mitleri Üzerinden Sadeleştirmek ve Sunmak (Çeviri ve Uygulamalı Analitik Çalışma)"¹⁶ adlı yüksek lisans tezi literatürde yer alan çalışmalardır.

Türkiye'de Satuk Buğra Han'a ilk kez M. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde yer verir. Tezkire metninin esas alındığı ilk çalışma ise Osman Turan'a aittir. Osman Turan'ın bu çalışması, F. Grenard'ın Satuk Buğra Han hakkındaki temel çalışmalarının 1939-1940 yılları arasında *Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih* adıyla bölüm bölüm tercüme edilmesinden oluşur. Diğer çalışmalar ise şunlardır: Mehmet Turgut Berbercan'ın "Buğra Tezkiresi'nden Parçalar (Transkripsiyon-Dil Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar-Tercüme)" makalesi (2011), Nida Erim'in "Tezkire-i Satuk Buğra Han [65b-89b] (Giriş, Dil Yazım Özellikleri, Transkripsiyonlu Metin, Dizin-Sözlük)" yüksek lisans tezi (2011), B. Erdem Dağıstanlıoğlu'nun "Tezkire-i Buğra Han'ın Çağatayca Yazılmış Bir Nüshası (Metin-Dil İncelemesi-Tıpkıbasım)" (2012), İsa Özkan'ın "Abdü'l-kerim Satuk Buğra Han Destanı" (2013), Ünal Zal ve Ümit Eker'in "Ebû Nasr Sâmanî Tezkiresi" makalesi (2014), B. Erdem Dağıstanlıoğlu'nun "Ebu'n-Nasr Samanı ve 19. yüzyılda Yazılmış Bir Uveysi Tezkiresi Üzerine" makalesi (2014), Necati Demir'in "Satuk Buğra Han Destanı" çalışması (2017) ve Emine Çakır'ın "Satuk Buğra Han Tezkiresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme" doktora tezi ve çeşitli makaleleri.¹⁷

Satuk Buğra Han'ın Tarihi Kişiliği

Satuk Buğra Han'ın şeceresine dair Cemâl el-Karşî'nin *Mülhakâtü's-Şurâh* adlı eserinde geçen "Abd al-Kerim ibn Bezir Arslan Han" ifadesinden hareketle Satuk Buğra Han'ın babasının Bezir Arslan Han olduğu bilgisine ulaşılır (Cemâl el-Karşî, 1900: 130). Yine Cemâl el-Karşî'nin kaydettiği bilgilere göre Abd al-Kerim Satuk Buğra Han'ın Afrasiyab neslinden Bilge Munçur Kadir Han oğlu Bezir Arslan'ın (ö. 303/915-16 yılı civarı) oğlu olduğu ve soyunun Nuh peygambere kadar eriştiği bildirilir. (Şeşen, 1998: 208). Bazı kaynaklarda 344 (955/956) yılında vefat ettiği yazılmaktadır. (Cemâl el-Karşî, 1900: 130;

¹⁵ Makalenin orijinal kaynağı için bkz: З.М.МОЛОТОВА (2008). ЗКИРА-ЎИИ БОГРА -ХАН КАК ИСТОЧНИК ЛЮ ИСТОРИИ НАРОДОВ ЦЕНТРАПЬНОЙ АЗИИ.ИЗВЕСТИЯ НАН РК.Серця ышешесмвенных наук. No: 2, s. 22-26.

¹⁶ Tezin orijinal kaynağı için bkz: [تبسيط الأسطورة التركية وتقديمها إلى الناشئة من خلال اسطورتى](#) Ergenekon ve Satuk Buğra Han (ترجمة ودراسة تحليلية تطبيقية) عبير محمود محمد رمضان, عبير محمود محمد - مجلة كلية الآداب. حلوان, (2021)

¹⁷ Çakır, Emine (2018). "Toplumsal Bellekte Ad Verme Geleneği ve İdeoloji: Satuk Buğra Han*". Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 2018/9/1, 30(119, 31-47); Çakır, Emine (2019). "Grup Folkloru Bağlamında İcat Edilmiş Yemek: Satuk Buğra Han Aşısı". Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 11.05.2019. 6(17), 229-238.

Barthold, 1997: 760). 96 yaşında vefat ettiği (Turan, 1939: 146) bilgisi göz önünde bulundurulursa 248/859 tarihinde doğmuş olabileceği ileri sürülebilir.

En bilinen adı Satuk olmakla birlikte kaynaklarda Satık, Şebk ve Çanak adlarıyla da anılır. Bugünkü Uygur Türkçesi'nde adı Sutuk veya Satuk olarak geçmektedir (Huncan, 2009: 181). Yağmaların başlıca ongunu (totemi) olan ve "Deve aygırı" anlamına gelen "Buğra", tıpkı Çiğillerin "Aslan"ı gibi Karluk kavimlerinin iki ongunundan biridir. (Öztürk, 2009: 22). Türklerde Tarih boyunca her kurulan devletin kendine özgü unvan alması geleneğinden dolayı Buğra Han unvanı yalnızca Karahanlılar tarafından kullanılmıştır.

Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han Türk İslam tarihinde, İslamiyet'i kabul eden ilk Türk hakanı ve tarihin akışını değiştiren en önemli kişilerden biri olarak yer alır. İslamiyet'i devlet dini olarak kabul edip resmileştirmesi, Türklerin kitleler halinde Müslümanlığa geçişini sağlaması, İslamiyet adına verdiği cihat ve gaza mücadelesiyle Türk İslam tarihi için çok önemli bir kişiliktir.

Satuk Buğra Han'ın Siyasi Faliyetleri

Satuk'un babası Bezir Arslan Han'ın (ö. 303/915-16 yılı civarı) ölümünden sonra Balasagun'da II. Arslan Han'ın hükümdarlığını ilan etmesi üzerine Satuk ve annesi Kaşgar'ın yönetiminden sorumlu olan Satuk'un amcası Kadir Han Oğulçak'ın yanına sığınmak zorunda kalır. Satuk Kaşgar'ın kuzeyinde bulunan Artuç'ta amcası Oğulçak tarafından vergi toplamakla görevlendirilir (Huncan, 2009: 181).

Karahanlı Hükümdarı Oğulçak'ın, Samani emirinin sığınma talebini kabul etmesi ve onu Satuk'un görevli olduğu Artuç'a yerleşirmesi sonucu Nişâburlu Ebü'l-Hasan Muhammed b. Süfyân el-Kelemâti gibi İslam davetçileri peş peşe bölgeye akın etmeye başlamıştır. Pek çok kaynaktaki¹⁸ Satuk Buğra Han'ın bu İslam âlimlerinin telkinlerinden etkilenerek İslam dinini kabul ettiği kaydedilir.

308/920 yılında¹⁹ Satuk'un İslamiyet'i kabulü Türk İslam tarihinde yeni bir sayfa açar. Bu tarihten sonra ve özellikle Satuk'un İslamiyet'i resmi devlet dini olarak ilân etmesiyle Türklerin boylar, kabileler halinde Müslüman oluşları hız kazanmıştır (Mermer, 2009: 2). Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alan Satuk, gayrimüslim amcası Kadir Han Oğulçak ile hem siyasi hem de dini boyut kazanan bir mücadeleye girerek Karahanlıların batıdaki topraklarında Müslümanlığın yayılması için çabalar. Mücahit ve gazi unvanlarıyla anılan Satuk; Tabgaç Balık, Atbaşı ve Kaşgar şehirlerini fethetmiş, sonunda amcasını bozguna uğratarak Buğra Han unvanını almıştır. Satuk Buğra Han'ın aynı zamanda Kara Han unvanını kullandığı görülür. Onun Kara Han unvanını kullanması, hakanlığın merkezi olan Balasagun'u fethettiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, Karahanlı hükümdar ailesinde Müslümanlığı kabul eden hanedanın atası ve en yaşlısı olması da Kara Hakan unvanını kullanmasının bir başka nedeni olarak gösterilmektedir (Huncan, 2009: 181).

Satuk Buğra Han'ın Müslüman olmasıyla Samanilerle olan mücadele, yerini barış ve iş birliğine bırakır.²⁰

Karahanlı Devlet tarihiyle ilgili verilerin sınırlı olması Satuk Buğra Han'ın siyasi faaliyetleri hakkındaki bilgileri de kısıtlar. Tezkire-i Satuk Buğra Han'daki bilgiler efsanevi ve menkıbevi niteliktedir (Huncan, 2009: 181).

¹⁸ Bu kaynaklardan bazıları şunlardır: Huncan, 2009, s. 181; Ali b. Salih el-Muheymid, 2001, s.281-310; Özyayın, 2009, s. 405; Pritsak, 1997, s. 253.

¹⁹ Bu tarih farklı kaynaklarda 932, 940 ve 945 yılları olarak değişiklik gösterir.

²⁰ Doğu Karahanlılar ile Batı Karahanlılar arasında yaşanan Balasagun muharebesinde (330/942-943) Satuk Buğra Han'ın Samani Emiriyle işbirliği halinde olması bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Pritsak (1977) "Karahanlılar", İA, c. VI, s. 251-253).

344'te (955) vefat eden Satuk Buğra Han Kaşgar'ın kuzeyinde Artuç'a defnedilmiştir. Kabri bugün bile Müslümanların ziyaret ettiği kutsal mekânlardan biridir.

Satuk Buğra Han'ın Menkıbevi Kişiliği

Satuk Buğra Han'ın menkıbevi kişiliği henüz o doğmamışken başlar ve onun ilk müslüman Türk olacağı "evvelü men esleme mine't-Türk Satuk Buğra Han" hadisiyle Hz. Muhammed'e atfedilir (Berbercan, 2011: 448). Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul eden ilk Türk hakanı olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır.²¹

Tezkire-i Satuk Buğra Han'da Satuk'un doğum hadisesi menkıbevi unsurlarla rivayet edilir. Satuk doğduğu zaman yerin sarsıldığı, dağdaki kaynakların kaybolduğu, kış mevsimi olmasına rağmen bahçe ve çayırın çiçekle dolduğu ifade edilir. Bu durum karşısında kâhinlerin ileride Müslüman olacağını anladıkları bu çocuğu öldürmek istediklerini fakat annesinin onlara karşı gelip "Şimdi dursun Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz." dediği anlatılır (Turan, 1939: 146-147).

Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabulü de doğum hadisesi gibi menkıbevi unsurlar barındırır. El-Kamil'deki kayda göre Satuk Buğra Han'ın rüyasında gökten inen bir kişinin kendisine Türkçe olarak, "Müslüman ol ki dünya ve ahirette selamet bulasın." dediği, böylece İslamiyet'i kabul ettiği ve sabah olunca Müslüman olduğunu herkese açıkladığı rivayet edilir (Özaydın, 2009: 405).

Târîhu Kâşgar ve *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'daki kayda göre Satuk on iki yaşında İslamiyet'i kabul eder. Bir taraftan gizlice Müslümanlığın gerektirdiği ibadetleri yerine getirirken diğer taraftan da hanedan üyelerinden başlayarak yakın çevresini gizlice İslam'a yöneltir. Amcası Kadır Han Oğulçak'a (tezkireye göre üvey babası Hârûn Buğra Han) karşı üstünlük kazanarak Kâşgar şehrini ele geçirdiğinde yirmi beş yaşındadır. Ancak kaynaklar Satuk'un Müslümanlığını ve amcasına karşı olan örgütlenmesini bu kadar uzun bir süre gizleyebilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedirler (Hunkan, 2009: 181). Barthold'un neşrine göre Satuk, Samani Nasr bin Ahmed'den İslam dinini öğrenerek Müslüman olmaya karar verir. (Cemâl el-Karşî, 1900: 130). Samani Nasr b. Ahmet ve Satuk bu durumu Oğulçak'tan gizler. İlerleyen günlerde Satuk İslam dininin şartlarını öğrenir; amcası Oğulçak'tan gizlice ibadetlerini yerine getirmeye çalışır. Satuk'un Müslüman olmasından şüphelenen Oğulçak onu takip etmek için gözcüler görevlendirir. Satuk'un Müslüman olduğunu öğrenen Oğulçak bu durumu Satuk'un annesine bildirir ve Satuk'u sınamak için onu puthane inşa etmekle görevlendirir (Cemâl el-Karşî, 1900: 132). Satuk'un annesi gizlice bu haberi Satuk'a ulaştırır. Annesinin uyarısıyla Satuk puthane inşaatında herkesten çok çalışır. (Cemâl el-Karşî, 1900: 132). Böylece Müslüman olduğunu herkesten gizlemiş olur.

Satuk 25 yaşına geldiğinde Müslümanlığını ilan ederek etrafında bir ordu kurmaya başlar. Böylece, amcası Oğulçak ile mücadelesi açıkça başlamış olur (Cemâl el-Karşî, 1900: 132). Satuk Buğra Han'ın önce amcası Oğulçak ile ardından tüm karşıtlarına karşı giriştiği savaş geniş kitleleri de içine alarak yayılır ve İslamiyet'in hızla geniş sınırlara ulaşmasını sağlar.

Tezkirede, gayrimüslimler için dehşet verici bir düşman olduğu, savaşlarda ağzından ateşler çıkararak düşmanlarını parçaladığı, kılıcını çektiği zaman kılıcının kırk adım uzadığı vb. ifade edilir. Ayrıca 96 yaşına vardığında kılıcının dehşetinin Amuderya boylarına, güneyde Kışkezek, kuzeyde Karakum ve Çin'de Turfan'a kadar uzandığı anlatılır. (Turan, 1939: 145-146) Fiziki ve zihinsel olarak; ince bakışlı, güzel yüzlü, zeki, temiz zihinli, duru dilli, ileri görüşlü ve akıllı bir delikanlı olarak tasvir edilir (Cemâl el-Karşî, 1900: 131).

Satuk Buğra Han'ın Çocukları ve Torunlarının Menkıbevi Hayatı

²¹ Bu kaynaklar şunlardır: İbnü'l-Esir, El-Kâmil fi't-Târîh. (Neşr. C. J. Tornberg). Leiden. c. XI, s. 82; Pritsak, (1977). "Karahanlılar". *MEB İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları. c. VI, s. 251-273. ; Edhem, Halil (1927). *Düveli İslamiye*, İstanbul: Milli Matbaa. s. 179; Togan, Zeki Velidî (1970) *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. c. I., s.57.

Tezkire-i Satuk Buğra Han'ın²² son bölümünde Satuk Buğra Han'ın çocukları ve torunlarının İslam dinini yayma mücadeleleri, bu uğurda gayrimüslimlerle yapılan zorlu savaşlar ve bazı kerametler yer alır (Erim, 2011: 24).

Satuk Buğra Han'ın oğlu, Hasan Buğra Han komutasındaki Müslüman ordusu ile Nektî Reşid komutasındaki gayrimüslim ordusu arasında geçen bir savaşta Hasan Buğra Han'ın bir kerameti şöyle anlatılır:

"O gün Sultan Hasan Buğra Han Gazi Padişah Hazretleri(nin) savaş meydanına gelmeleriyle (birlikte) Nekdi Reşid (de) ordusuyla geldi. Sultan Hasan Buğra Han Gazi Padişah Hazretleri bu yüce ayeti okudular: '*Allah'a tevekkül ettim ondan başkasından bir şey ümit etmiyorum.*'"

Hasan Buğra Han'ın bu duasından sonra Müslümanların çok çetin bir savaşa girdiği, bu savaşta gösterilen mücadeleden üstünlük kazanılmasından dolayı yer ve göğün titrediği, yedi kat yer ve yedi kat gök meleklerinin Müslümanları takdir ettiği anlatılır (Erim, 2011: 61-62).

Hasan Buğra Han komutasındaki Müslüman ordusu ve Çekkelü Halhal Maçin komutasındaki gayrimüslim ordusu arasında geçen bir başka savaşta ise savaşı kaybeden Müslümanların içinde buldukları zor koşullar şöyle anlatılır:

"Gayrimüslimlerin kanını derya gibi akıttılar. Öldürdükçe çoğalıp geldiler. Yakın arkadaşlarını kuşatıp ele geçirdiler. Şaşırdılar. Bu çölden hiçbir yere çıkmanın yolu yok. O yerde karar kıldılar. Yedi gün boyunca bir damla su bulamadılar. Müslümanlar açlık ve susuzluk içinde hayrete düştüler. Yüce, eksiksiz ve kusursuz olan Allah'a yöneldiler. Yüce Allah'ın yardımıyla temiz yüzlü ve temiz yürekli kimseler, birisi elinde altın ibrik, birisi elinde küçük salkım tutup (Müslümanlara) verdiler. (Müslümanlar:) 'Bu nasıl su?' diye sordular. Onlar: 'Bu zezem kuyusunun suyudur' deyip ellerine verdiler. Bu iki kimseden birinin melek, diğerinin Hızır²³ Aleyhi selam olduğunu söylediler. Ve yine şöyle rivayet ederler: Hasan Buğra Han Gazi Padişah Hazretleri o suda temizlendiler. Sekiz adım atarak bir yere gelip iki rekât namaz eda ettiler. Müslümanların hakkında yanık yanık ağladılar. Padişah Hazretlerinden damlayan yaşlar taş üzerine akınca orda bir kuyu meydana çıktı (...) Padişah Hazretleri: 'bu çölde su çıkması Yüce Allah'ın yardımındır. Sizin konaklama yeriniz işte burasıdır' deyip buraya Deşt-i Köl adını verdiler (...) Bütün Müslümanlar Hasan Buğra Han Gazi Padişah Hazretlerinin bu kerametlerini görüp yeni baştan iman ederek iman tazelediler" (Erim, 2011: 77-78).

Başka bir menkıbede ise, Şehid Ali Arslan Han Gazi'nin vücuduna hiç bir silahın tesir edememesi ve şehit edilişleri şöyle anlatılır:

"Şehid Ali Arslan Han Gazi Padişah Hazretleri doksan bin askeri alıp gayrimüslimleri kovalayıp Ur Tang Kara denilen yerde karar kıldılar. Orda Bir hayli kâfir vardı. Padişah Hazretleri günlerce çetin savaşıp gayrimüslimlerin kanını Ceyhun nehri gibi akıttılar. Şehid Ali Arslan Han Padişah Hazretlerine hiç bir kılıç ve ok işlemiyor. Gayrimüslimler şaşırdı Çekkelü Halhal Maçin dedi ki: 'Bunlara kılıç, balta (ve) hiçbir şey işlemiyor. Hiç kimsenin kılıcı baltası neden Padişah Hazretlerine işlemiyor? Ne şekilde yapılırsa kılıç balta işler? Bunu anlayıp bildirecek bir kişi olsa ona boyunca altın vereceğim' diye vaatte bulundu. O vakitte gayrimüslimlerin içinde Evc adlı aşâğılık bir gayrimüslim vardı. (Evc): "Bu işi ben yapayım" diyerek hilelerle kendini İslam ordusuna aldırıldı. Günlerce askerlerin arasında yürüyüp Padişah Hazretlerinin çayhanelerinde hizmet etti. Onun maksudından hiç kimse haberdar olmadı. Birgün Padişah Hazretleri savaştan dönüp mutlu, sevinçli tahtında oturuyorlardı. Birkaç savaş hatırasını anlatıp Padişah Hazretlerinin (kahramanlığını ve yenilmezliğini) anlatıp soru sorduk. (İçimizden biri): 'Ey âlemin sığınacağı Padişah! Hazretlerine asla kılıç işlemiyor, (bu) nasıl olur?' dedi. Padişah Hazretleri: 'Bana hiç bir zaman kılıç, balta işlemez. Ancak, sabah namazına durduğumda bedenim ıslanır. O yerde bir kere bile (vücuduma) vurulsa kesilir' dediler. Bu cadı

²² Kaşgarlı Niyazi'ye ait olan bu Taşkent nüshası (1321/1903-1904), Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesinde 1818 katalog numarası ile kayıtlıdır.

²³ Hızır hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Çelebi, İlyas (1998). "Hızır". TDVİA, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 17, 406-409.

kimse: 'nasıl (güzel) söz nasıl (güzel) iş (demek ki böylece kılıç, balta Padişahı) yaralar?' deyip gizlendi. Padişah Hazretlerinin inci gibi sözlerinden duydu. Bundan hiç (kimse) haberdar olmadı. Bu davar (casus Evc) ordu arasından çıkıp Çekkelü Halhal Maçın'e müjde gönderdi. Gayrimüslimler mutlu oldu. (Çekkelü Halhal Maçın) bu davara çok altın verdi. Perşembe günü yiyecek içecek hazırladılar. Müslümanlara yiyecek içecek verdiler. Kuran'ı hatmedip sevabını şehitlerin ruhlarına bağışladılar. O gün Padişah Hazretleri doksan bin asker ile düzgün saf tuttular. Çekkelü Halhal Maçın de düzgün saf çekip (Müslümanlara karşı) durdu. O gün öyle savaştılar ki sayısız gayrimüslimi cehenneme gönderdiler. Müslümanlardan da o kadar kişi şehitlik şerbetini içtiler. Gün ilerledi. Dönüş davulu çaldılar. Çadırlarına döndüler. Yiyecek içecek hazırladılar. Kuran'ı hatmedip sevabını şehitlerin ruhlarına bağışladılar. Bu geceyi de telaşla geçirdiler. Sabah namazına başladılar. Namazı bitirip Kuran'ı hatmettiler. Sevabını şehitlerin ruhlarına bağışladılar. Ordu karargâhına geldiler. O gün de öyle çetin savaş oldu ki (...) Gayrimüslimlerin ölüsü(nün) haddi hesabı yoktu. Birkaç bin Müslüman da şehitlik şerbetini içtiler. Aşur ayının onu idi. Sabah namazı için ezan okudular. Müslümanlar saf saf namaza durdular. Sünneti eda edip farza tekbir getirdiler. Namaza durdular (...) Göklerin hükmü, sonsuz, eksiksiz olan Allah'ın takdiridir. Molla İmamın gönüllerinde İnna'atayna suresi²⁴ vardı. Sözlerine İnna fetahna²⁵ geldi. Gayrimüslimler haberdar olup saf saf yürüyüp Müslümanları şehitliğe eritirdi. *Ve kefa bi'l-lahi şehiden muhammeden resulu'l-lah (Şâhit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın resulüdür)* ayetin bu kısmına geldiğinde Padişah Hazretlerinin mübarek başlarına kılıç salladılar. Mübarek başları bedenlerinden ayrıldı. *"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz."* Padişah Hazretlerinin mübarek başlarından ses geldi: "Hoş mu? Gamsız Molla imiş!" Kendilerinin şerefli isimleri Molla Alim iken lakapları Gamsız Hoca oldu" (Erim, 2011: 64-65).

Şehid Ali Arslan Han Gazi'nin şehadete ermelerinin ardından Müslümanların savaşı tamamen kaybetmeye başladıkları sırada Meryem Hanım'ın içinde bulunduğu zor durum da şöyle anlatılır:

"O gün sanki Allah'ın kıyameti oldu. Âlemi karanlık sardı. Yer gök titremeye başladı. Müslümanlar her tarafa dağıldılar (...) Birkaç gayrimüslimi cehenneme gönderdiler. Gayrimüslimler galip gelip bunları şehit etti. Ondandan sonra, Meryem Hanım kızlarla tasalanıp savaşa girdiler. Yirmi beş gayrimüslimi cehenneme gönderdiler. Gayrimüslimler galip gelmeye başladı. (Meryem Hanım ve kızlar) yere baktılar. Yer yarıldı. O an yere girip kayboldular. Sonra kızları şehitliğe eritirdiler. *'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler.*" (Erim, 2011: 66).

Türklerde İslamiyet'ten önce kağana Tanrının yeryüzündeki gölgesi sayılarak kutsal bir yön atfedilmesi inancıyla paralel olarak İslamiyet'ten sonra da padişahların dualarının kabul olacağı inancı görülür:

"Çok sayıda Gayrimüslimi öldürüp cehenneme gönderdiler. Sonra kaybolduğunu söylerler ve yine şöyle demişler: 'Bu şehitleri ne yapsak?' Şaşkınlık içindeydiler. Bütün emirler, askerler: 'Ey âlemin yiğit Padişahı! Şehitler hakkında dua etseniz, biz âmin desek çünkü Hazretlerinin duaları kabul olur' dediler. Sultan Hasan Buğra Han Gazi Padişah Hazretleri başlarını çıplak edip (başındaki sarığı çıkarıp) gözlerini göğe dikip el açıp dua ettiler. Müslümanlar: 'Âmin' dediler. Daha dua tamamlanmadan bir karanlık yağmur (bulutu) görüldü. Yeri göğü birbirine katana dek sürdü. Bir saat sonra, yağmur dindi. Dünya aydınlandı. Şehitlerin üstüne kum kâfirlerin üstüne tuz(lu toprak) düşmüştü. O sebepten (oraya) 'Şehitler Kumu' diye isim verdiler." (Erim, 2011: 69).

Tezkirede padişahın duasının kabul olacağı inancına bağlı olarak her savaştan önce padişahın dua alma geleneği vardır:

²⁴ Kur'anda 108. sûre olan Kevser sûresinin giriş kısmıdır.

²⁵ Kur'anda 48. sûre olan Fetih sûresinin giriş kısmıdır.

"O gün Yusuf Kadir Han Gazi Padişah Hazretleri attan inip pek çok yerde toprağı öptüler, dediler ki: 'Ey ulu Atam! Hazretlerinin huzurunda kesilir başım, akar kanım bu Müslümanların önünde Allah'a can vermek için' deyip dua alıp savaş meydanına geldiler." (Erim, 2011: 60).

Sonuç

Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul eden ilk Türk hakanı olup İslamiyet'i devlet dini haline getirerek resmîleştirilmesi, çok geniş kitlelerin topluca Müslüman olmasını sağlaması büyük önem taşır. Bu sayede Karahanlılar İslamiyet'i kabul eden ilk büyük Türk devleti olma özelliğini kazanır. Savaşlarda göstermiş olduğu kahramanlıklar efsanevi ve menkıbevi bir dille anlatılsa da onun gerçekte siyasi ve askeri alanda başarılı bir hükümdar, kültürel alanda yenilikçi bir han olduğu; kendi devri için büyük bir kağan olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Ayrıca, Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabulü Türk topraklarında Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre ve daha nice büyük mutasavvıfların yetişmesine imkân sağlar. Gelişen tasavvuf anlayışı Türk mutasavvıfları aracılığıyla göçebe Türklerin yaşadığı bozkırlara hızla yayılır (Tekcan, 2007: 21). Bu değerli mutasavvıfların fikri, dini ve kültürel önderlik ışığında aydınlanan Türk halkı eskiden beri sahip olduğu cihan hâkimiyeti mefkûresini, gaza ve cihat ruhuyla harmanlayarak çok daha kutsal bir mertebeye ulaştırır. Savaşçı kimliklerini bu manevi ruhla tamamlayan Türkler tarih boyunca çok büyük başarılar kazanıp imparatorluklar ve devletler kurarak İslamiyet'in yayılmasında büyük rol oynar.

KAYNAKÇA

- Argunşah, M., & Sağıl Yüksekaya, G., & Tabaklar, Ö. (2010). *Tarihi Türk Lehçeleri*
- Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lûgâti't-Türk Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Barthold, V. V. (1997). "Buğra Han". *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul MEB Yay., 760-761.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. (Haz. Hakkı Dursun Yıldız). Ankara: TTK Basımevi.
- Cemâl el-Karşî, (1900). *Mülhakât el surâh*. (Neşr. V. Barthold) Turkestan vepoxu mongol's kogo naşestriça, Çaşt' pervaya tekstu, St. Petersburg, 130-135.
- Çelebi, İ. (1998). "HIZIR". *TDVİA*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. 17, 406-409.
- El-Cüveynî, Atâ Melik (1988). *Tarih-i Cihangüşa* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Basımevi.
- El-Muheymid, A. (2001). "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları". (Çev. Ali Aksu). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi*, C. 5, 281-310.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erim, N. (2011). Tezkire-i Satuk Buğra Han [65b-89b] (Giriş, Dil-Yazım Özellikleri Transkripsiyonlu Metin, Dizin-Sözlük). Yüksek Lisans, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Edhem, Halil (1927). *Düveli İslamiye*. İstanbul: Milli Matbaa.
- Genç, R. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları.

- Golden, P. B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (Çev. Osman Karatay), Ankara: KaraM Yayınları.
- Grenard, F. (1900). "La Légende de Satok Boghra Khan et l'Historie". *Journal Asiatique*, XIV, 5-79.
- Grenard, F. (1939a). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih I (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 142-154.
- Grenard, F. (1939b). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih II (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 47-52.
- Grenard, F. (1939c). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih III (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 152-160.
- Grenard, F. (1939d). "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih IV" (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 343-350.
- Grigorev, V. V. (1874). "Karachanidy v Maverannagre po Tarichi Muneddzima-basi v osmankom texte s prevodom i primecanijami". *ZVO*, S. 17, 189-258.
- Huncan, Ö. S. (2009). "Satuk Buğra Han". *TDVİA*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. 36, 181-182.
- İbnü'l-Esir (1987). *El-Kâmil fi't-Târîh*. (Çev. Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Türkiye Matbaacılık.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kurtuluş, R. (1998). "Hudûdü'l-âlem". *TDVİA*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. 18, 304.
- Mermer, A. (2009). "Orta Asya'da Dönem ve İlk İslâmî Eserler". Dil ve Edebiyat, Türk Edebiyatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ekim-2009. Ankara.
- Tekcan M. (2007). *Hakîm Ata Kitabı*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Nizâmî-i Arûzî (1910). *Çehâr Makâle* (Neşr. Muhammed Kazvîni), Leyden-London.
- Özaydın, A. (2009). "Karahanlılar". *TDVİA*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. 24, 404-412.
- Öztürk, Ş. (2009). "Türk Kültüründe Aslan". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 18-39.
- Pritsak, O. (1977). "Karahanlılar". *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. VI, 251-273.
- Şeşen, R. (1998). *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Togan, Z. V. (1970) *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yasin, Y. (2016). "Karahanlıların Hükümdar Sülalesi Üzerine". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2016/7, 85-104.

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi,
International Humanities and Social Science Review (IHSSR),
Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

Yazıcı, T. (1994). "Efrasyâb". *TDVİA*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. X, 478-479.

Yel, A. M. (2003). "Lane-Poole Stanley". *TDVİA*, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, C. 27, 100-101.

Yıldırım, K. (2016). *Doğu Türkistan'ın Tarihî Coğrafyası*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yusuf Has Hacib (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. (Haz. R. R. Arat). Ankara: TTK Basımevi.

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**F. KAFKA'NIN BİR KÖY HEKİMİ ADLI ANLATISININ ÇEVİRİLERİNDE ZAMAN
DÜZLEMİ VE ANLATIM PERSPEKTİFİ İLİŞKİSİ***

MURAT SÖZEN**

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
Makale Tarihiçesi: Başvuru:29.04.2022 Revizyon : 16.05.2022 Kabul : 18.05.2022 Orcid Numarası : 0000-0002-7468-9125 Anahtar Kelimeler: çeviribilim, çeviri eleştirisi, Franz Kafka, anlatı çözümlemesi	Kafka'nın az sayıdaki ben-anlatımlı anlatılarından biri olan Köy Hekimi'nde anlatım perspektifi ve zaman düzlemleri anlatının kurucu öğeleridir. İç odaklayıma dayalı anlatıda, anlatıcı aynı zamanda öyküdeki baş kahramandır, fakat bu baş kahraman olay örgüsü hakkında okuyucudan daha fazla bilgiye sahip değildir. Okurda şu belirsizlikler oluşur: Olay örgüsü geçmişte yaşadığı olayları aktarmakta olan kahramana mı, metin kurgusunun kendi içindeki işleyişine mi yoksa arka planda varlığını duyumsatan bir tanrısal anlatıcıya mı dayandırılarak anlaşılmalıdır? Bakış açısındaki bu belirsizlik, bir cümlemin ortasında anlatımın geçmiş zamandan şimdiki zamana geçirilmesiyle tetiklenmiştir. Anlatıcı/başkahraman bu andan itibaren, olay örgüsündeki akışın bir parçası haline gelecektir. Bu "şimdi" içinde, eskiden sahip olduklarının kaybını ve telafinin mümkün olmayacağını idrak edecektir. Öykü köy hekiminin ebedi bir "şimdi" içinde devinecek olmasıyla son bulur. Tüm bunlar yazarın zaman düzlemleri ve anlatım perspektifine, anlatımın anlam evreninde yeni yollar açmak üzere yön verişlerinin biçimsel ve biçimsel göstergeleridir. Metnin çeşitli çevirilerinde metnin bu yönüyle ilgili farklı çözümler üretildiği görülmektedir. Çalışmanın amacı, çevirmenlerin görünürlüklerini de belirleyen seçimlerini metin içi ilişkiler çerçevesinde ele alarak, kaynak metinden uzaklaşma yönünde atılan adımların metin örgüsü üzerindeki yansımalarını değerlendirmektir.
THE RELATIONSHIP BETWEEN TIME AND NARRATIVE PERSPECTIVE IN F. KAFKA'S STORY A COUNTRY DOCTOR	
ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article History: Received: 29.04.2022 Revised : 16.05.2022 Accepted : 18.05.2022 Orcid Number: 0000-0002-7468-9125 Keywords: ranslation studies, this "now" he will realize the loss of what he once had and that it will not be possible to make up for it. The translation review, Franz Kafka's story ends with the Country Doctor moving in an eternal "now". All of these are formal and stylistic indicators of the author's directing the time planes and narrative perspective to open new paths in the meaning universe of the narrative. It is seen that different solutions have been produced regarding this aspect of the text in various translations of the text. The aim of the study is to evaluate the reflections of the steps taken to move away from the source text on the text, by considering the choices of the translators, which also determine their visibility, within the framework of intra-textual relations.	Narrative perspective and time planes are the constituent elements of the narrative in A Country Doctor, one of Kafka's few self-narrated narratives. In an internal focus narrative, the narrator is also the protagonist in the story, but this protagonist knows no more about the plot than the reader. The following ambiguities arise in the reader: Should the plot be understood on the basis of the protagonist conveying the events of the past, the functioning of the text fiction within itself, or a divine narrator who makes his presence felt in the background? This ambiguity in perspective is triggered by switching the narration from the past to the present tense in the middle of a sentence. From this moment on, the narrator/protagonist will become part of the flow of the plot. In this "now" he will realize the loss of what he once had and that it will not be possible to make up for it. The translation review, Franz Kafka's story ends with the Country Doctor moving in an eternal "now". All of these are formal and stylistic indicators of the author's directing the time planes and narrative perspective to open new paths in the meaning universe of the narrative. It is seen that different solutions have been produced regarding this aspect of the text in various translations of the text. The aim of the study is to evaluate the reflections of the steps taken to move away from the source text on the text, by considering the choices of the translators, which also determine their visibility, within the framework of intra-textual relations.

* Bu makale Sakarya Üniversitesi Çeviribilim Doktora Programında, Prof. Dr. Hüseyin Ersoy danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

** Sakarya Üniversitesi Çeviribilim Programı Doktora Öğrencisi, Sabancı Üniversitesi, Diller Okulu, Almanca Öğretim Görevlisi, muratsozen@sabanciuniv.edu.tr.

Research Article / Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Sözen M. (2022), " F. Kafka'nın Bir Köy Hekimi Adlı Anlatısının Çevirilerinde Zaman Düzlemi Ve Anlatım Perspektifi İlişkisi ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

Giriş

Franz Kafka'nın *Ein Landarzt / Bir Köy Hekimi* adlı anlatısı yazarın yazınsal incelemelere çokça konu olmuş, gizemi çözülmeye çalışılan başlıca anlatılarından. *Ein Landarzt / Bir Köy Hekimi*, yazarın ben-anlatımlı az sayıdaki eserlerindedir. Anlatım şeklinin yanısıra anlatımın konusu da "ben" üzerine kuruludur. "Ben" sözcüğü, anlatıda en çok kullanılan sözcüktür (Hecker, 2004, s. 287-326). Ancak Kafka'da ben anlatıcı, anlatımı domine eden, okurdan daha fazla bilen olarak görünmez. "Ben", zaman düzlemindeki bir kaydırmayla olay örgüsünün içindeki akışa kapılıp gider, anlatıcı olmasına rağmen anlatılacakları bilmez görünür. Anlatıcının bu bilgisizliği okuyucuyu belirsizliğe sevk eder. Olay örgüsü metnin kendi kurgusu içinden mi yoksa anlatıcının algısının yansımalarından hareketle mi kavranmalıdır? Anlatıcı gerçekten anlatıcı mıdır, anlatılan mıdır? İkirciklilik üreten bu anlatım tarzı, anlatının tonunu ve bakış açısını belirler, anlatan "ben" ile anlatılan "ben" anlatıda iç içe geçer, okur bu iki "ben" in perspektifinden yansıyan görüntülerin kırılmaları içinde tekinsizce ilerler.

"Yazar bunu niçin yapıyor?" diye sorduğumuzda, ele aldığımız metin çerçevesinde anlatım perspektifinden kaynaklı kırılmaların, anlatıdaki zamansal geçişlerle doğrudan ilişkili olduğunu, bu iki unsurun birbirini beslediğini görüyoruz. Anlatım perspektifi olay örgüsünün kurgusunda önemli bir yer tutuyor ve anlatının genel yapısı içinde üretilen belirsizlik, zaman geçişleriyle yönetiliyor. Anlatım perspektifi ve zaman kullanımındaki geçişler, anlatının rüya mı yoksa gerçek mi olduğu konusundaki belirsizliği yaratıyor. Anlatım perspektifinin bilincine varmanın, bu unsurun zaman geçişleriyle bağlantısını görebilmenin, metne yayılan belirsizliğin ve ikircikliğin tonunun çeviride yansıtılması açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Metnin çevirilerinde bu konuda farklı çözüm arayışlarıyla karşılaştık. Çalışmada kaynak metnin erişebilme olanağı bulduğumuz dokuz çevirisini²⁶ inceledik. Zaman geçişlerini yansıtmada konusunda kaynak metinden uzaklaşan çevirileri temsili örneklerle öne çıkartacağız. Buradaki eğilimleri kaynak metinle kurdukları ilişki bakımından değerlendirmeden önce, kaynak metinde zaman düzlemleri ve bakış açısının anlatının yapısı içinde ne tür bir kurucu role sahip olduğunu açıklayacağız.

1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Bir anlatıda konuyu ve olayları aktaran kişi olarak anlatıcı, aktarımı birinci tekil kişi olarak yapıyorsa "ben-anlatıcı" üçüncü kişi olarak yapıyorsa "o-anlatıcı" söz konusudur. İncelediğimiz anlatıda birinci ve üçüncü tekil ve çoğul kişi kullanımları olmakla beraber aktarım ben-anlatımı üzerine kuruludur.

²⁶Kafka, F. (1955). Köy Doktoru. *Ceza Sömürgesi* içinde, çev. A. Turan Oflazoğlu. Varlık Yayınları.

²⁶Kafka, F. (2005). Köy Hekimi. *Hikayeler* içinde, çev. Kamuran Şipal. Cem yayınevi.

²⁶Kafka, F. (2016). Taşra Doktoru. *Ceza Sömürgesinde* içinde, çev. Gökhan Gören. Öteki Yayınevi.

²⁶Kafka, F. (2017). Bir Taşra Hekimi. *Ceza Kolonisinde ve Diğer Öyküler* içinde, çev. Gülperi Sert, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

²⁶Kafka, F. (2017). Köy Hekimi. *Yakılmamış Öyküler* içinde, çev. Güneş Soybilgen. Yitik Ülke Yayınları.

²⁶Kafka, F. (2017). Bir Taşra Hekimi, *Ceza Kolonisinde* içinde, çev. Tefik Turan. Can Sanat Yayınları.

²⁶Bkz. Kafka, F. (2018). Bir Köy Hekimi. *Ceza Sömürgesi ve Diğer Hikayeler* içinde, çev. Hüseyin Yurtdaş. Encore Yayınevi.

²⁶Bkz. Kafka, F. (2019). Bir Köy Hekimi. *Bir Köy Hekimi* içinde, çev. Derya Öztürk. Mavi Çatı Yayınları.

²⁶Bkz. Kafka, F. (2021). Bir Köy Hekimi. *Bir Köy Hekimi* içinde, çev. Özlem Özarpacı. Martı Yayınevi.

Yazınsal anlatılarda anlatıcılar kabaca üç grupta incelenebilir: Olayları her yönüyle bilen ve gören tanrısal anlatıcı, olayların içinde bilgisi hem sınırlı ve hem de eksik olma ihtimali olan karakter anlatıcı ve anlatı evrenine dahil olmakla birlikte olay örgüsüne dahil olmayan gözlemci anlatıcı (Çıraklı, 2015, s. 45). Ele aldığımız anlatıdaki anlatıcı öykünün baş karakteri köy hekimi, öykünün başındaki geçmiş zaman anlatımı içinde gözlemci niteliğiyle ön plana çıkarken, zaman düzleminde geçmişten şimdiki zamana geçilmesiyle birlikte hem olayların akışına kapılıyor hem de olay örgüsünde bilgisi olmadan ilerleyerek ben-anlatımını sürdürüyor. İç odaklayımlı anlatımda anlatı ve betimlemeler bu kişinin odağında, bu kişinin gördükleri ile sınırlı kalıyor.

Yazınsal öyküde bakış açısı, anlatıcı, karakter ya da anlatı evrenindeki bir nesneye aittir. Bakış açısı öncelikle anlatıda belli şeyleri odağına alan, belli şeyleri anlatı evreninin dışına atan bir filtreleme olarak işlev görür. Çırakçı (2015), bakış açısına sahip bu öğeyi "alımlayıcı/algılayıcı/filtreleyici odak" olarak adlandırır (s. 44). Bakış açısı bir olayın ya da nesnenin kimin sesinden anlatıldığı kadar kimin gözünden/zihninden aktarıldığına bakılarak belirlenir (s. 44). *Köy Hekimi*'nde bakış açısına sahip olan karakter, aynı zamanda öykünün anlatıcısı olan baş karakterdir. Anlatıcı ses ve olayları gören göz, odaklayıcı olarak baş karakterde toplanmıştır.

2. Zaman

Anlatılarda zaman, anlatım zamanından ve anlatılan şeyin zamanından oluşur (Günay, 2007, s. 158). Yazar tarafından yapıtın gerçek zaman aralığı içerisindeki anlatılma süresi, yani metnin okunma süresi "anlatım zamanı"dır. "Anlatılan zaman" anlatıdaki kurgusal zamana işaret eder. Metinde geçen olayların zamanı ve süresi anlatılan zamanın içindedir (Spörl'den aktaran: Perk, 2021, S.118). Anlatma zamanı ile öykü zamanı arasında Kafka'nın metninde neredeyse bir koşutluk söz konusudur. Zaman düzlemindeki değişikliğin bu koşutluğu oluşturmaya hizmet ettiği söylenebilir. Olay örgüsü ve bakış açısı, okuyucuyu hekimin içinde bulunduğu "şimdi"nin içinde tutar, okuyucu olanları baş karakterle aynı anda ve aynı odaktan görür. Zamansal koşutluğun zedelenmemesi için köy hekiminin 10 mil uzaklıktaki hastaya "sanki" göz açıp kapayıncaya kadarlık bir sürede vardığını öğreniriz:

"Fakat bu da sadece bir an, çünkü sanki benim avlu kapımın hemen önünde hastamın avlusu açılmış gibi, hemen oraya gelmişim, atlar sakın sakın duruyor." (Kafka, 2007, s. 119)

3. Kaynak Metinde Zaman Düzlemleri

Ben-anlatıcı ve baş karakter köy hekiminin, gece vakti acilen çağrıldığı hastaya ulaşması için ata ihtiyacı vardır. Köy Hekiminin atı önceki gece ölmüş/telef olmuştur. Yeni bir at bulacağından ümidi yoktur, ama hazır bir halde avluda durmaktadır. At bulmak için koşturan hizmetçi kız da başarılı olamaz. Öykü bu sahnenin yaydığı çaresizlik içinde kalakalma, hareket edememe, atalet, aciliyet, sıkıntı gibi motiflere işaret eden bir donukluk içinde başlar (Hecker, 2004, s. 305). Ancak Köy hekiminin ıstırap içinde bir domuz ahırına attığı tekmeyle bu çerçeve yıkılır. Anlatının rüyayı andıran karakteri, atılan bu tekmeyle devreye girer. Ahırın içinde yere çömelmiş bir adam ve iki heybetli at belirir. Adam "Atları koşayım mı?" diye sorar. Okuyucu doğal olarak birdenbire ortaya çıkan bu adamın ve bu atların nereden çıktığını, bütün çiftlik aranıp taranmasına rağmen bir tekmeyle bunların domuzlara ait bir ahırdan çıkmasını, ahırda yere çömelmiş bekleyen bir adamın bulunuşunu garipser, fakat anlatımı tümüyle gerçek dışı olarak da nitelendiremez, çünkü metin mantık dışı ilişkileri destekleyici gerekçeleri sunmaz. Bir rüyadan ziyade rüya mantığı üzerinde ilerleyen bir anlatım söz konusudur.

Köy hekimi hizmetçi kızdan, atları hazırlamaya başlayan ve seyis olarak adlandırılan adama yardımcı olmasını ister. Bu esnada olay örgüsünde önemli bir kopuş meydana gelir. Kız seyisin yanında belirttiği anda seyis onu yanağından ısırır. Bu noktada anlatım, cümlelerin ortasında geçmiş zamandan şimdiki zamana geçerir:

"Ona yardım et,' dedim, kız da bir gayret, seyise arabanın koşumlarını uzatmak için seğirtti. Fakat uşak, kız henüz yanına varmışken, sarıldığı gibi yüzünü yüzüne yapıştırıyor. Kız bir çılgık atıyor, kaçıp yanıma geliyor; yanağında iki sıra dişin bıraktığı kırmızı iz. "(Kafka, 2017, s. 118) (Çeviri: Tevfik Turan)

Bu biçimsel değişim o andan itibaren anlatımı domine ediyor, ta ki hastanın yanından ayrılana dek. Şimdiki zamandaki anlatım, muayenenin ardından hastanın sessizliğe bürünmesiyle sona eriyor. Anlatıda buradan itibaren tekrar geçmiş zamana geçiliyor, fakat bu anlatım da kısa süre sonra sonlanıyor. Öykü geçmiş zamandaki anlatımla değil, şimdiki zaman kullanımıyla sonlanıyor:

" 'Hayde!' dedim, ama 'hayde' demekle olmadı; ihtiyar adamlar gibi yavaş yavaş ilerledik kar çölünden; uzun zaman arkamızdan çocukların yeni, ama yanlış şarkısı çınladı geldi. 'Sevinin, ey hastalar, hekim yatağınız yattı!'"

Asla varamam eve böyle; işleri açılmakta olan muayenehanem elden gitti; yerimi alan hırsız çıktı, ama bir faydasını görmüyor, çünkü benim yerimi tutamaz; evimde o iğrenç seyis asıp kesmekte; Rosa onun elinde; gözümün önüne getirmek istemiyorum". (Kafka, 2017, s. 118) (Çeviri: Tevfik Turan)

Kafka'nın zamansal akışa müdahaleleri biçim bakımından açık, anlatım perspektifiyle bütünleşerek olay örgüsünü belirlemesi bakımından örtük ilişkiler kuran bir hamle olarak değerlendirilebilir (Hiebel, 2015). Zamandaki değişimler dikkatli incelendiğinde anlatımdaki perspektif aynı anlatıcının bakış açısı içinden verilmeye devam etse de anlatım da değişimler oluyor, anlatıcının elinden tüm kontrolün alınışı biçimsel olarak da anlatıma katılıyor. Geçmiş zaman kalıbı içinde gerçekleşen anlatım, olaylara belirli bir mesafeden yaklaşmanın tonunu barındırırken, şimdiki zaman kalıbının içinde bu mesafe ortadan kalkıyor (Hecker, 2004). Öykünün başında, olanı anlatmakta olan anlatıcı, bundan böyle anlatımı akışın içine sürüklenerek sürdürüyor. Olanlara şahit olurken okur da eşanlı olarak bu sürece katılıyor. Hasta mekânından ayrılma anında tekrardan geçilen geçmiş zaman dilimi kısa sürüyor. Bu geçişin sürdürülememesi bir anlamda artık kontrolün tekrar sağlanamayacağı, anlatıcı/kahraman için artık geçmişteki şartlara bir dönüşün olamayacağının işaretlerini barındırıyor. Doktor ne yaparsa yapsın her müdahale, her şekilde anlamsız ya da imkânsız olmaya mahkum oluyor. Geçmişte başlayan, şimdiye geçen, geçmişe dönmeye çalışırken "şimdi"nin devranına kapılan doktorun anlatımı, şimdiki zaman kipinin gelecek zaman işlevinden de yararlanılarak²⁷ sonsuz bir "şimdi"nin boşluğuna açılarak bitiriliyor.

4. Çevirilere Bakış

İncelememizde zaman düzlemlerindeki geçişleri aktarma konusunda kaynak metinle örtüşen çevirilerin yanısıra, bu hususu kısmen dikkate almış olan çeviriler de olduğunu gördük. Çevirilerde dikkat çeken tüm hususları ele almak bu çerçevedeki bir çalışmada mümkün değil. Ayrıca amacımız geçişlerin erek dile yansıtılmaması olmasını hata olarak nitelendirmek değil. Bu unsurun dikkate

²⁷ Almandaca Präsens zamanı geleceğe yönelik olarak da kullanılabilir.

alınmamış olmasının birçok gerekçesi olabileceğinden hareket ediyoruz. Çeviri sürecinde birçok faktörün (yayınevi, hedef okur kitlesi, dönemsel koşullar) etkin olduğunu, çevirmenlerin kararlarının belirli kültürel ve sosyal koşullar içinde şekillenebileceğini de göz önünde bulunduruyoruz.

4.1. Kaynaktaki Biçimi Koruma

Zaman kiplerinin kullanımını, kaynak metindeki geçişlere tümüyle uymuş olan çevirmen Tefrik Turan'ın çevirisinden alıntılarla örnekleyelim:

Geçmiş zaman:

"Büyük bir zorluk içindeydim. Önümde acil bir yolculuk vardı; bir ağır hasta on mil uzakta bir köyde beni bekliyordu." (Kafka, 2017, s. 117)

Zaman düzleminde değişiklik 1 / Şimdiki zamana geçiş:

" 'Ona yardım et,' dedim, kız da bir gayret seyise arabanın koşumlarını uzatmak için seğirtti. Fakat uşak, kız henüz yanına varmışken, sarıldığı gibi yüzünü yüzüne yapıştırıyor. Kız bir çığlık atıyor, kaçıp yanıma geliyor, yanağında iki sıra dişin bıraktığı kırmızı iz. 'Seni hayvan!' diye bağıyorum öfkeyle. (Kafka, 2017, s. 118)

Zaman düzleminde değişiklik 2 / Geçmiş zamana geçiş:

" 'Yaran o kadar fena değil. Baltanın dar ucuyla iki vuruşu yaratmış. Birçoğu döşünü açar da koruda baltayı pek işitmez, hele kendilerine yaklaştığını, hiç.' 'Sahiden öyle mi, yoksa şu ateşli halimde beni aldatıyor musun?' 'Sahiden öyle, al bir hekimin şeref sözünü, öbür tarafa götür.' Ve aldı ve sustu. Fakat şimdi kendi kurtuluşumu düşünmenin zamanıydı. Henüz duruyordu atlar yerlerinde, sadık sadık. (Kafka, 2017, s. 123)

Zaman düzleminde değişiklik 3 / Şimdiki zaman /gelecek zamanda kapanış :

"Asla varamam eve böyle; işleri açılmakta olan muayenehanem elden gitti; yerimi alan biri hırsız çıktı, ama bir faydasını görmüyor, çünkü benim yerimi tutamaz, evimde o iğrenç seyis asıp kesmekte; Rosa onun elinde; gözümün önüne getirmek istemiyorum." (Kafka, 2017, s. 123)

4.2. Kaynaktan Uzaklaşmalar

Zaman geçişleri konusunda kaynaktan uzaklaşan çevirmenleri, kendi biçimlendirdikleri zaman düzlemleri içinde tutarlı olanlar ve tutarsız olanlar olarak ikiye ayrılabiliriz. Örneğin Gülperi Sert'in, kaynak metinde cümlelerin ortasında gerçekleşen değişikliği kendi metninde ertelediği ve seyisin Rosa'ya evin içinde saldırdığı andan itibaren devraldığı dikkat çekiyor (Kafka, 2017, s.66, çev. G. Sert). Metin bundan sonra kaynak metindeki zaman düzlemleriyle örtüşüyor. Çevirmen belli ki, Türkçe metindeki biçimsel akışı bozmak istememiş, şimdiki zaman sürecini belirli bir bağlam oluştuktan sonra, yeni bir cümle içinde başlatmış. Kamuran Şipal'i de bu gruba dahil edebiliriz. Şipal, geçiş kaynağı metindeki gibi cümlelerin ortasında değil, hemen bir sonraki cümlelerin başından itibaren verme yolunu seçmiş, sonra da kaynak metnin biçimine uymayı tutarlılık içinde sürdürmüş (Kafka, 2005, s.71, çev. K. Şipal).

1955 tarihli A. Turan Oflazoğlu'nun çevirisi, geçmiş zamanı anlatının başından kapanış paragrafına kadar muhafaza etme yönünde karar kılarak kaynak metinden uzaklaşmış olan bir çeviri olsa da metinsellik ölçütlerine büyük oranda uyuyor. Çevirmenin, metni 1950'li yıllarda Kafka'yı Türkiye'de henüz tanımayan bir kitleye ulaştırma amacının belirlediği koşullar içinde, erek okuru önceleyen,

okumayı kolaylaştıran unsurlar barındıran bir çeviri kaleme almış olduğundan hareket edebiliriz. Oflazoğlu'nun çevirisinde öykünün başından Köy Hekiminin, hastanın bulunduğu mekândan ayrıldığı ana kadar geçmiş zaman anlatımı sürdürülüyor. Çevirmen, kaynak metinde şimdiki zaman kalıbı içinde verilmiş olan olayları geçmiş zaman kalıplarıyla vermiş. Oflazoğlu'nun geçmiş zaman kipleri konusunda Türkçe gramerin sunduğu olanaklardan yararlanmak suretiyle büyük oranda tutarlı bir metin yarattığını söyleyebiliriz, fakat Kafka'nın metnin ilgili kesitinde şimdiki zamanı vurgulamak üzere ısrarla "şimdi" (Alm. jetzt) gibi zaman bildiren sözcükleri kullanmış olması Oflazoğlu'nun çevirisinde bu konuda zaman düzlemleri arasında kısmi uyumsuzluklar (şimdi sözcüğünü geçmiş zamandaki eylemle bir arada kullanma) da oluşturmuş:

Kaynak metin kesiti:

"Dann bin ich entkleidet und sehe, die Finger im Barte, mit geneigtem Kopf die Leute ruhig an. Ich bin durchaus gefaßt und allen überlegen und bleibe es auch, trotzdem es mir nichts hilft, denn jetzt nehmen sie mich beim Kopf und bei den Füßen und tragen mich ins Bett. "

(Kafka, 1994, s. 259)

Erek metin kesiti:

"(...) işte şimdi de, başımdan, ayaklarımdan tutarak yatağa götürüyorlardı. Duvarın dibine, yaranın bulunduğu tarafa yatırdılar." (Kafka, 1955, s. 68, çev. T. Oflazoğlu)

Çevirmen Güneş Soybilgen, "şimdi" (Alm. jetzt) sözcüğünün geçmiş zamanla uyumsuzluğundan hareket etmiş olmalı. Oflazoğlu'ndan farklı olarak metni eksiltme yoluna giderek, bu sözcüğü çevirisinde yok saymış:

"Tamamen kendimdeydim ve duruma hakimdim ve öyle de kaldım; hoş, bunun bana bir faydası yoktu çünkü başımdan ve ayaklarımdan tutup beni taşıdılar. Duvar tarafına yatırdılar beni, oğlanın yarasının bulunduğu tarafa." (Kafka, 2017, s. 115, çev. G. Soybilgen)

Aynı yönde karar kılmış olan bir başka çevirmen de Özlem Arpacı:

"Duruma karşı gayet sakin ve kontrollüydüm, öyle de kaldım: gerçi hiçbir işime yaramadı, çünkü beni başımdan ve ayaklarımdan tutup yatağa taşıdılar." (Kafka, 2021, s. 22, çev. Ö. Arpacı)

Derya Öztürk'ün çevirisinde de seçilen zaman kiplerinin bir gereği olarak "şimdi" sözcüğünden feragat edilmiş. Bu çeviride dikkat çeken bir başka husus, çevirmenin metnin bu kesitinde kaynak metinden tamamıyla uzaklaşarak çeşitli zaman geçişleri yaratmış olması. Aşağıda bir örneğini vermekte yetineceğiz:

"Kaderinden kaçamayacağını anlayan hizmetçi kız "Hayır, olamaz" diye bağırarak korkuyla eve kaçıyor. Kapıyı kapattıktan sonra sürgüsünün çekildiğini duydum; anahtar kilitten döndü hatta

girişteki ışıkları söndürüp bulunmamak için diğer tüm odalara koşup onların da ışıklarını kapattığını görebiliyordum." (Kafka, 2020, s. 7, çev. D. Öztürk)

Çevirmenlerin kaynak metindeki şimdiki zaman kullanımı yerine geçmiş zaman kalıbı içinde kalma ısrarı sonucunda, erek metinlerde dilbilgisi yönünden yanlış olarak değerlendirilemeyecek, fakat kaynak metindeki anlatımın tonuyla uyuşmayan "yapaydı", "görsündü" gibi çözümlere zorlandıkları da dikkat çekiyor:

"Delikanlı ne yaparsa yapaydı; benim Rose'a bakmak, onu güven altına almam lazımdı, ancak o zaman rahatça ölebilirdim." (Kafka, 1955, s. 66, çev. T. Oflazoğlu)

"Önce Rosa'nın güvende olduğundan emin olmalıydım, sonra oğlan ne hali varsa görsündü, zaten ben de ölmek istiyordum." (Kafka, 2017, s.113, çev. G. Soybilgen)

5. Tartışma

Yukarıda sunduğumuz bulgular, çevirilerdeki ayırmaşmaların temsili örneklerine dayanıyor.

Toparlamak gerekirse, çevirmenler zaman geçişlerini aktarma konusunda kaynak metne bağlı kalma, zamansal geçiş cümlelerinin ortasında vermek yerine sonraki cümlelerde cümle başından itibaren verme, gecikmeli verme ya da hiç dikkate almama şeklinde birbirlerinden ayrışıyorlar.

Zaman geçişinin çevirilerde kaynak metindeki haliyle yansıtılmamasının nedeni, cümlelerin ortasında yapılan geçişin okumada akışı bozabilecek, anlatımı aksatacak olmasıyla ilgili kaygılardan kaynaklanabilir. Çevirmenler bu hususun erek okurda bir kesinti, garipseme yaratma pahasına muhafaza edilmesinden çekinmiş olabilirler. İlgili kesitin geçmiş zaman kalıpları içinde sürdürülmesinin metin örgüsünde tutarlılık ve bağdaşıklık yönünden yitim yaratmayacağı düşüncesi de ağır basmış olmalı. İncelememizde ortaya çıkan önemli bir husus, çevirmenlerin kaynak metinden uzaklaşmakla aslında kendilerini görünür kılmış olmalarıdır. Kaynak metinden uzaklaşan çevirmenlerin görünürlüğünün derecesi ise kaynak metinde zaman düzlemlerinin bilinçli kullanımına attığımız değer ve bu değerın çevirilerde yansıma bulmaması oranında ifade edilebilir.

Çevirmenleri görünür kılan, kaynak metinde bulunan bir yapısal unsur erek dilde vermek mümkün olmasına rağmen bunu tercih etmeyip metinden uzaklaşarak onu metinde olmayanla ikame etmeleridir. Bu doğrultuda Türkçede geçmiş zaman kiplerinin sunduğu olanaklardan yararlanma yolunun seçilmesini nasıl değerlendirmeliyiz?

Almancadaki zaman düzlemleri ile Türkçedeki zaman düzlemlerini bir eşdeğerlik çizgisine yerleştirmek zordur. Bilhassa geçmiş zaman kipleri bakımından Türkçe, ayrıntılı ve çeşitli kullanım olanakları sunar. Almancadaki *Präteritum* zamanının karşılığı olarak Türkçede ancak "bire çok" niteliğinde bir eşdeğerlikten (Koller 2004, s. 230) hareket edilebilir. Bunlar belirli geçmişin hikayesi, belirsiz geçmişin hikayesi, geniş zamanın hikayesi, şimdiki zamanın hikayesi, gelecek zamanın hikayesi, koşulun hikayesi, gerekliliğin hikayesi, birleşik zamanlarla türetilen tipler vb. olarak sayılabilir (Bozkurt, 1995, s. 224-244). Çevirmenler Türkçenin sunduğu bu çeşitlilikten yararlanarak - bunu bilhassa Oflazoğlu'nun çevirisinde görüyoruz - metinde olay örgüsündeki akışı bozmayan bir

ilerleyiş oluşturmaya büyük oranda başarıma imkanını elde edebilirler. Ancak bu yol geçmiş zaman kalıplarını ustalıklarla kullanmayı ve geçmiş zaman kipleri arasında uyumlu dolaşmaları zorunlu kılar. Oflazoğlu'nun kaynak dile biçim bakımından uzaklaşarak erek dilin sunduğu yapısal olanaklar içinde bağdaşık ve tutarlı bir metin yaratabilmesine kazanım olarak bakılabilir, fakat kaynak metindeki her ögenin anlamsal değerini, bir bütün içinde kurduğu ilişkilerle elde ettiği bir dizgesel işleyişten hareket ettiğimizde, kaynak metinden uzaklaşmaya dayalı, yukarıda betimlediğimiz türden kararlara, karşı argümanlar üretmenin yolları da açılabilir.

Kafka, metninde okuyucuya emin olabileceği şeyler sunmamaktadır. Bunu yazarın anlaşılmasız kalmak istemesi olarak yorumlayamayız. Metnin sabit yorumlara direnen bir yapı içinde belirsizlikler oluşturması, anlam imkanlarının çokluğundan ve birbirlerini reddetmesinden kaynaklanır. Belirsizliğin hakimiyetine rağmen metin tutarlılık içinde işlemektedir, gerçeküstü işaretler sunmasına rağmen gerçeklikten tümüyle kopmaz, rüya belirtileri göstermesine rağmen olanların tümüyle bir rüya dan ibaret olduğu söylenemez. Bir rüya mantığının kurulmuş olması, anlatılanların bir rüyadan oluştuğu anlamına gelmez. Çevirmenler bir rüyadan mı hareket etmeliler, gerçeklikler üzerine kurulu gelişmelerden mi? Bu cevabı öykünün baş kahramanının sesinde aradığımızda onun da bizden fazla şey bilmediğine şahit oluyoruz. Öyküdeki tüm bileşenler biçimin ve içeriğin kaynaştığı belirsizliklerin yollarını kurmak, bozmak, kurmak üzere işliyorlar. Kaynaktan uzaklaşan çevirilerde ise bu muğlaklıklar törpüleniyor. Öykünün geçmiş zamanda anlatılmaya devam edilmesi, anlatıcıyla olanlar arasında bir mesafe yaratıyor. Okuyucu bir hikâyeye dinlemiş oluyor. Oysa olay örgüsü anlatıcının, kendi perspektifinden anın içine savrulmasına, anın içinde ıstaplarını, serzenişlerini bildirişine dayanıyor. Okuyucu bu sefer de bir hikâyenin peşinden gidiyor, fakat bu kez olay örgüsüyle arasındaki mesafeler siliniyor, belirsizliğin odağına çekiliyor.

6. Sonuç

Çalışmamızda Kafka'nın zamansal düzlemler üzerindeki biçimsel dokunuşlarının anlatım perspektifiyle bütünleşerek metnin anlam evreninin çoğul yorumlara açılmasına, anlatıda belirsizliğin dilinin kurulmasına katkı yapıcı özelliklerine işaret ettik. Kaynak metinde zaman üzerinde yapılan düzenlemeler metni yalnızca biçim yönünden düzenleyen adımlar olarak kalmıyor, metni biçimsel yönden de tamamlıyorlar. Yazar, anlatının gramerini bu geçişler üzerine kuruyor, anlatıcıya bu yapının içinde perspektif kazandırıyor. Biçimin ve biçimin bütünleşikliği içinde herhangi bir öge diğerinin önüne çıkarılamıyor, biri diğerinden daha fazla göz ardı edilemiyor. Her öge yerini ve değerini yazarın kurduğu dizgesel yapı içinde eklemlediği anlam ilişkileriyle kazanıyor. Çalışmada örneğini verdiğimiz gibi, zaman geçişlerini yeniden düzenlemeye yönelik kararlar bu nedenle kaynak metnin kurduğu dizgesellikten de uzaklaşmak anlamına geliyor. Bu türden dönüştürümler erek metinde yeni düzenlemeleri, erek dilin kendi koşulları tarafından belirlenen farklı düzeylerinde metin örgüsünde yeni ilmikler oluşturmayı gerektirebiliyor. Kaynak metnin dizgesel özellikleri hakkındaki farkındalığın yön verdiği bir denetimsellik bu açıdan, çevirmenlere metnin belirli unsurlarını dönüştürme, vurgulama, silikleştirme gibi görünürlük kazandırıcı müdahalelerini şekillendirmede ölçütler sunabilir.

Kaynakça

- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çıraklı, M. Z. (2015). *Anlatıbilim*. Ankara: Hece Yayınları.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.
- Hecker, A. (2004). Das Loch der Zeit. Über Franz Kafkas "Ein Landarzt". *Hofmansthal Jahrbuch*. Freiburg: Rombach Verlag.
- Hiebel, H. (2015). Ein zeitloses Dilemma: Franz Kafkas Ein Landarzt. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 45(178), 132-152.
- Kafka, F. (1955). Köy Doktoru. *Ceza Sömürgesi içinde* (63-70), A. Turan Oflazoğlu (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kafka, F. (1994). *Drucke zu Lebzeiten*. S. Fischer Yayınevi.
- Kafka, F. (2005). Köy Hekimi. *Hikayeler içinde* (s. 70-78). K. Şipal (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kafka, F. (2016). Taşra Doktoru. *Ceza Sömürgesinde içinde*, G. Gören (Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Kafka, F. (2017). Bir Taşra Hekimi. *Ceza Kolonisinde içinde* (s.65-71). G. Sert (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafka, F. (2017). Bir Taşra Hekimi. *Ceza Kolonisinde içinde* (s.117-124). T. Turan (Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Kafka, F. (2017). Köy Hekimi. *Yakılmamış Öyküler içinde* (s. 109-117). G. Soybilgen (Çev.). İstanbul: Yitik Ülke Yayınları-Delta Yayıncılık.
- Kafka, F. (2018). Bir Köy Hekimi. *Ceza Sömürgesi ve Diğer Hikayeler içinde* (s. 99-110), H. Yurtdaş (Çev.). İstanbul: Encore Klasikleri.
- Kafka, F. (2020). Bir Köy Hekimi. D. Öztürk (Çev.). İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Kafka, F. (2021). Bir Köy Hekimi. *Bir Köy Hekimi içinde* (s. 15-24) Ö. Özarpacı (Çev.). İstanbul: Martı.
- Koller, W. (2004). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer.
- Perk, D. (2021). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(27), 117-128.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**BÖLGESEL GELİŞME VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL
POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: KIZILTEPE ÖRNEĞİ****

Ömer SEZER*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru:14.11.2021
Revizyon : 08.05.2022
Kabul : 11.05.2022
Orcid Numarası :
0000-0003-1811-2951

Anahtar Kelimeler:
Kızıltepe, Sosyal Politika,
Bölgesel Gelişme,
Küreselleşme.
Jel Kodları: F60, J18, R58

ÖZ

Türkiye’de bölgeler arası gelişmede oransızlıklar mevcuttur. Bu oransızlık, dengesizliklerin giderilmesi ve yok edilmesi için tüm kişi, kurum ve kuruluşların görevlerini en iyi şekilde icra etmesi gerekmektedir. Bölgesel gelişmenin amacına ulaşması, istikrarsızlıkların yok edilmesi için bölgede nüfus, eğitim, sağlık, altyapı vb. hizmetlere daha çok önem verilmesi ve sosyal politikalara haiz alanların yaratılması gerekmektedir. Bu çalışmada; Saha çalışması gerçekleştirdiğimiz Kızıltepe’de bölgesel gelişme ve küreselleşme bağlamında sosyal politikaların değerlendirilmesi; ekonomi başta olmak üzere siyasal, sosyal ve kültürel açıdan istikrar, düzen ve eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır.

**EVALUATION OF SOCIAL POLICIES IN THE CONTEXT OF REGIONAL
DEVELOPMENT AND GLOBALIZATION: THE CASE OF KIZILTEPE**

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 14.11.2021
Revised : 08.05.2022
Accepted : 11.05.2022
Orcid Number:
0000-0003-1811-2951

Keywords: Kızıltepe, Social
Policy, Regional Development,
Globalization.
Jel Codes: F60, J18, R58

ABSTRACT

There are disproportions in interregional development in Turkey. In order to eliminate and eliminate this disproportion, imbalances, all individuals, institutions and organizations must perform their duties in the best way possible. Population, education, health, infrastructure, etc. in the region in order to achieve the purpose of regional development and to eliminate instability. It is necessary to give more importance to services and to create areas with social policies. In this study: Evaluation of social policies in the context of regional development and globalization in Kızıltepe, where we conducted fieldwork; it is aimed to ensure stability, order and equality in political, social and cultural terms, especially in the economy.

** Bu makale 17-18 Kasım 2021 tarihleri arasında Bakü, Azerbaycan’da düzenlenen “1 MİLLET, 6 DEVLET, ORTAK MEDYA (TÜRKÇE KONUŞAN ÜLKELERİN MEDYA PLATFORMU) ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ” adlı etkinlikte özet bildiri olarak sunulup, kongre kitabında basılmış olan “BÖLGESEL GELİŞME VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: KIZILTEPE ÖRNEĞİ” başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.

* Bilimsel Araştırmacı, Uzman, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, RESEARCHER ID: ABD - 9191 - 2020, e - Mail: omersezer47@hotmail.com

Research Article / Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Sezer Ö. (2022), " Bölgesel Gelişme Ve Küreselleşme Bağlamında Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Kızıltepe Örneği", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

GİRİŞ

Küreselleşme süreci insan varlığından ilelebet ileri süre gelen bir kavram olup bir nevi gelişim ve değişimin ortaya konulma sürecidir. Bu süreç durmaksızın devam etmekte ve tüm beşeri unsurlara tesir etmektedir. Gelişme kavramı da değişimin bir unsuru olduğu için küreselleşme kavramına haiz alanlar yaratmaktadır.

Sosyal politika devletin ülke genelinde veya bir bölgesinde yaşayan insanların, can, mal, refah ve düzenini korumak amacıyla uyguladığı politikaların tamamıdır. Politikalar devlet işlerini düzenleme ve yürütme etkisine sahip olduğu için bir yenileşme hareketidir böylelikle sadece devletin bireyler üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi değil, bireylerin de devlet işlerinin yürütülmesinde yardımcı etkisinin olduğu bir alandır.

Sosyal politikaların oluşturulma sürecinde etkili olan tek unsur sadece kamu olmayıp meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri (STÖ), üniversiteler, sosyal örgütlenmeler ve sendikalar da yer almaktadır. Bu durum politikaların, küreselleşme kavramı ile iç içe olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle sosyal politikaların uygulanması ile bölgesel gelişme kavramı var olmakta ve küreselleşme kavramının sürekliliğini ortaya koymaktadır (Bedir ve diğerleri, 2014: 9).

“Türkiye, üç tarafı denizlerle kaplı, sekiz farklı devlete; kara sınırı ile komşu olan ve kendi içinde seksen bir ili barındıran yedi bölgeyi bir ülkedir. Bu denli stratejik konumdaki bir ülkeye sekiz farklı devletin komşu olması ülkede siyasal, sosyal ve kültürel alanda farklılıkların oluşmasını ön plana çıkarmaktadır” (Sezer, 2021: 1). Türkiye’deki yapısal sorunların başını çeken unsur, bölgelerarası gelişme farklılıklarının olmasıdır. Bu sorun birçok sosyo-politik soruna zemin hazırlamaktadır.

Genellikle gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerin, gelişmişlik seviyesine yükseltilmesi suretiyle bölgelerarası farklılıkların azaltılması, ülke ve bölge genelinde ekonomi başta olmak üzere siyasal, sosyal ve kültürel büyümenin sağlanması vb. gibi konular sosyal politikaların temel hedefi olmuştur.

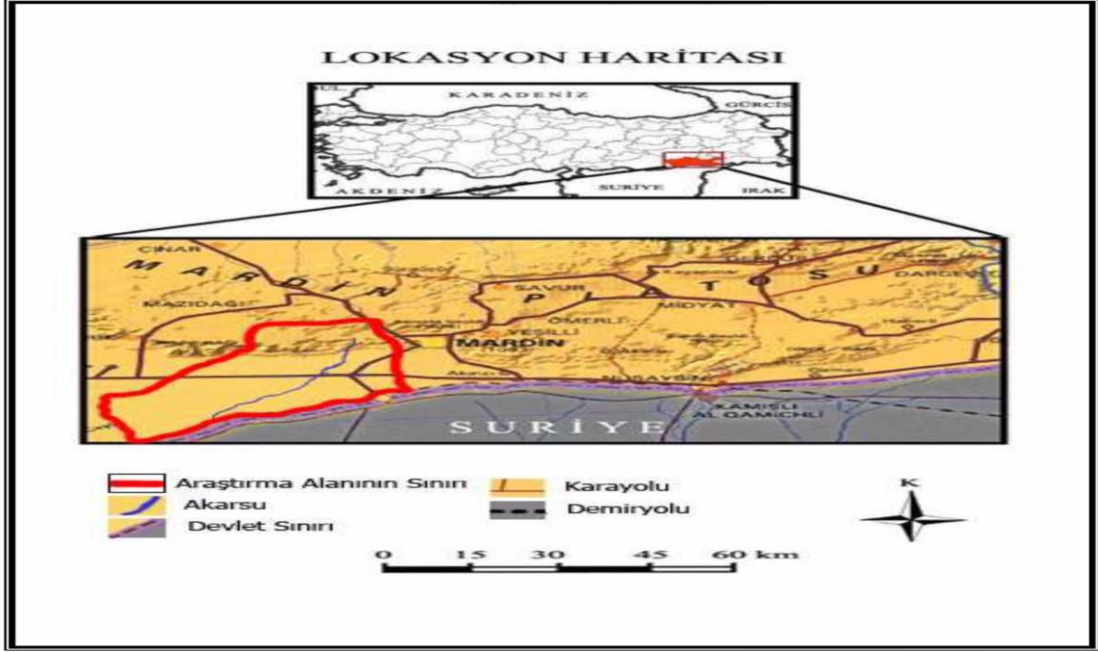
Türkiye’de sosyal politikaların uygulanma alanlarından bazıları da bölgesel gelişimin desteklediği projeler olmuştur. Bu projeler devletin bölgesel kalkınmayı ekonomi başta olmak üzere, siyasal sosyal ve kültürel alanda desteklemesi ve genel olarak ise bunu sosyal politika olarak değerlendirmesi ile sonuçlanmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı olan 29 Ekim 1923 tarihinden bu yana değişik boyutlarda yaşanan bölgesel dengesizlik sorunu, planlı dönemin başlangıcı olarak sayılan 1963 yılına kadar, hükümetlerce ulusal önceliklerden dolayı dikkate alınmamıştır. Planlı dönem sonrasındaki dönemlerde de bölgesel dengesizlik konusunda vurgular yapılmasına rağmen, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında sağlanan teşvikler dışında önemli uygulamalar görülmemiştir. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulandığı 1979’lu yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)’ın faaliyete geçilmesi ile birlikte yerel veya bölgesel kalkınmaya önemli düzeyde kaynak ayrılması hedeflenmiştir (Arslan ve Ay, 2007: 412).

1. KIZILTEPE’DE BÖLGESEL GELİŞME VE KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mardin ilinin güneybatısında yer alan Kızıltepe, doğusunda Nusaybin, batısında Derik, kuzeyinde Mazıdağı ve güneyinde Suriye Arap Cumhuriyeti Devleti sınırları ile çevrilidir. İlçe il merkezine ortalama 25 km mesafededir.

Harita: 1. Araştırma Alanının Lokasyon Haritası

Kaynak: (Öztürk, 2009: 7)

Kızıltepe, Mezopotamya ovasına kurulmuş, Asya ve Avrupa kıtaları arasında önemli bir ticaret yolu unvanına sahip tarihi İpekyolu'nu barındırmaktadır. Ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan bu denli özelliklere haiz bir ovanın defalarca istilaya uğramış olması kaçınılmazdır. "Nitekim bilinen tarihi çağlardan bu yana bölgede sırasıyla Huriler, Asurlar, Akadlar, Sümerler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular (Artuklular), Moğollar, Safeviler, Akkoyunlar, Karakoyunlular, Osmanlılar olmak üzere toplam 17 bilinen medeniyete ev sahipliği yapmıştır" (Öztürk, 2009: 20).

Foto 1: Kızıltepe Ulu Cami

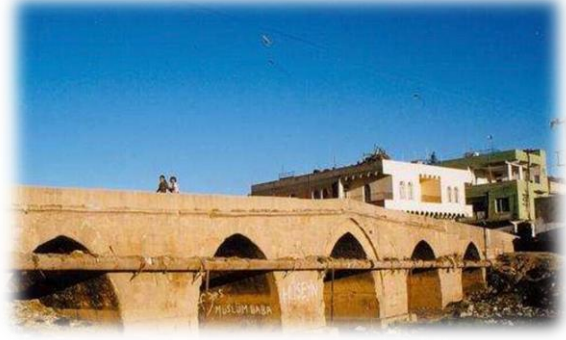

Foto 2: Tarihi Taş Köprü

Kültür ve Turizm Bakanlığı Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre Kızıltepe kenti, tarihte Dunaysır ve Koçhisar ismi ile anılmış, ilk tarihi devirlerden itibaren kültürün ve medeniyetin beşiği olmuştur. Kentin, kültür ve medeniyete dair en parlak dönemlerini, Artuklu döneminden kalma eserler yansıtmaktadır. Bu eserlerin en önemlileri; Kızıltepe - Ulu Cami, Tarihi Taşköprü, Harzem Köyü Taceddin Mesut Medresesi ve Şahkulubey Kümbeti'dir (2021).

Foto 3: Taceddin Mesud Medresesi

Kızıltepe'nin kuzeybatısında yer alan Tarihi Dunaysır Ulu Cami, Artuklu hâkimiyeti zamanında inşa edilmiştir. Kesme taş ve tuğladan yapılmış olan bu cami, dış görünüşü ve yapı detayları yönünden Meyyafarkin Ulu Camisi'ne benzerlik göstermektedir. Bir başka eser ise XIII. yüzyılda ilçenin 8 km. kuzeydoğusunda Zerkan Suyu kıyısında bulunan Harzem Taceddin Mesud Medresesidir. Bu eser de Artukoğullarından kalma bir yapı olup geçmişten günümüze ışık tutmaktadır. Yine aynı şekilde XII. - XIII. yüzyılları arasında inşa edildiği öne sürülen Tarihi Dunaysır Taş Köprü, Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen kervan yoluna geçit niteliği taşıdığı bilinmektedir. Tüm bu detaylar bölgesel gelişme bağlamında ilçede küresel bir döngünün olduğunu ortaya koymakta ve buna yönelik sosyal politikaların uygulanması gerektiğini açığa çıkarmaktadır (Kılıcı, 2007: 310-314).

Kızıltepe şehir merkezinde bulunan ve günümüzde de halen varlığını koruyan Şahkulubey Kümbeti, Osmanlılar döneminden kalma bir yapı olduğu, dönemin önemli bir avarız beyine ev sahipliği yaptığı ve Diyarbakır sancak beyinin fermanıyla bölgeyi Arap kabilelerine karşı korumakla görevlendirildiği bilinmektedir (Göyünç, 1991: 32).

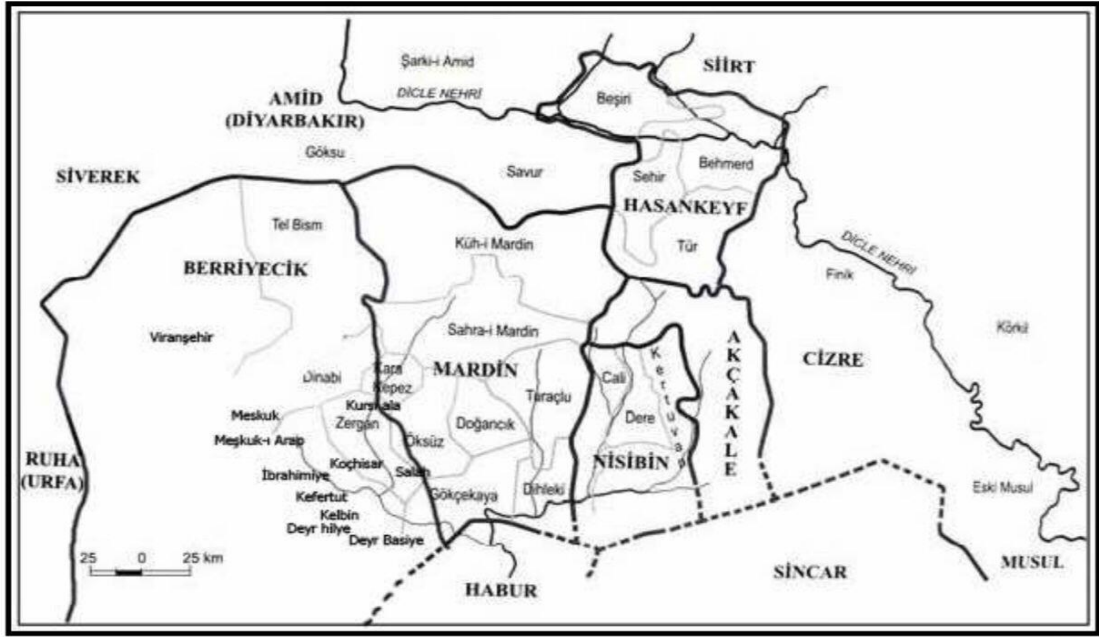
Artuklu İlgazi yönetiminde yer alan Mardin ve çevresi (Kızıltepe), hükümdarlar tarafından vergilerin düşük tutulması sebebi ile hem iktisadi hem de kültürel yönden büyük bir canlılık yaşadı. Bu durum ticari hayatın gelişmesini sağlayıp neticede Artuklu hâkimiyetindeki şehirlerin hem iktisadi hem de kültürel yönden gelişme evresine girdiğini ortaya koydu. Bu sebepten dolayı diğer bölgedeki insanlar Artuklu hâkimiyetindeki şehirlere akın etmeye başladı. Sonuç olarak şehirdeki kültürel hayatın gelişmesi de hızlandı (Aslan, 2008: 260).

Artuklular döneminde Mardin, Kızıltepe (Kosar, Dunaysır) ve Nusaybin şehirleri; ekonomik, siyasal sosyal ve kültürel açıdan gözde bir boyut kazandığından dolayı şair ve edebiyatçıların da uğrak merkezleri haline gelmiştir. Bu durumun en güzel örneğini Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisininin 20. cilt' inde yer alan "İbn İlalmuş" biyografisininin Hilyetü's-seriyyin min havâşşî'd-Düneysiriyin adlı eserinde açıkça görebilmekteyiz (TDV, 1999).

Foto 4: Şahkulubey K.

Harita 2: XV.-XVI. Yüzyılda Günümüz Kızıltepe İlçe Sınırları İçinde Kalan Berriyecik Bölgesi

Kaynak: (AYDIN, 2001, 217)

Mardin ili üzerine ele alınan "*Aşiret - Cemaat - Devlet*" adlı eserde Kızıltepe ilçesinin önceden Berriyecik olarak adlandırılan bölge içinde olduğu haritada da gösterildiği gibi atfedilmiştir. Haritadan da anlaşıldığı gibi Kızıltepe ilçesinin; Suriye devleti başta olmak üzere Habur, Sincar ve Musul bölgelerini de kapsayan Irak devleti ile önemli ticari kesişim noktaları üzerindedir (Aydın, 2001: 217).

Osmanlı döneminde Nahiye olan Koçhisar (Kızıltepe), Cumhuriyetin ilanı olan 1929 tarihinde Koçhisar ismi ile Mardin iline bağlı ilçe statüsüne kavuşmuştur. 1931 yılında ise Koçhisar olan ilçenin adı "Kızıltepe" olarak değiştirilmiştir. Bu da Kızıltepe'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdinde ilk yıllardan itibaren jeostratejik açıdan önemli bir alana sahip olduğunu göstermektedir (T.C. Kızıltepe Kaymakamlığı). Ayrıca devlet nezdinde birçok alanda önemli bir noktada olması bölgesel gelişimin ve küreselleşmenin olduğunu buna yönelik sosyal politikaların da uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Birden fazla (17) medeniyete ev sahipliği yapmış kültür şehri olan Kızıltepe'nin verimli topraklar olarak anılan Mezopotamya ovasına kurulmuş olup önemli ticaret yollarını barındırması, kara sınırı ile bir devlete komşu olması, Musul, Sincar ve Habur üçgeni olarak anılan ticaret bölgelerinin kesişim noktasında bulunması şehri bir hayli ön plana çıkarmıştır. Makalede daha önce de dile getirildiği gibi kentin birçok şair ve yazarın eserlerine yansımaları durumu da önem atfetmektedir.

Ele alınan veriler ile tarih boyunca ticaretin etkisiyle kentin yapısında gelişmelerin olduğu, bu gelişmelerin; cami, medrese, han, yol, kümbet, kervan konaklama yerleri vb. gibi yapılarla günümüze halen taşındığı görülmektedir. Makalenin girişinde de verilen örnekler bunu bilimsel olarak da kanıtlayıp desteklemektedir. Bu durum ekonominin önemini ortaya çıkarmakta ve ticaret, turizm, eğitim vb. gibi diğer alanlara da yer açtığını ortaya koymaktadır. Devletin böylesine önemli alanların sürdürülebilirliği üzerine sosyal politikalar uygulaması oldukça önemli olup, bütün alanlarda gelişime katkı sağlayacaktır.

Birçok araştırmacı ve yazara göre ekonomi küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarının da devamını getiren bir yapı taşı olduğu ileri sürülerek, bunların temelini ekonomik yapı olduğu belirtilmektedir. Ticaretle birlikte ulusların birbirlerine yaklaşmaları ve ticaretin yanında diğer sosyo-kültürel ve siyasi aktarımları da yaptıkları görülmektedir. Ticaret temelli yürütülen ekonomik sistem diğer alanlara da dolaylı / doğrudan etki ederek küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır (Kaya, Erdem ve Sezer, 2020: 484). Ortadoğu'da ülkesel açıdan Irak ve Suriye başta olmak üzere Anadolu'nun da birçok ticaret güzergâhları içinde yer alan Kızıltepe (Qoser -Kosar - Koçhisar - Berriyecik - Dunaysır) uluslararası ticaretin işlendiği İpek Yolu sayesinde uluslararası

camia adına küresel bir pazar halini almaktadır. Bu durum Kızıltepe'nin ekonomi başta olmak üzere siyasal sosyal ve kültürel açıdan küresel bir boyut aldığını yansıtmaktadır.

2011 yılında Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden doğan; protesto, miting, gösteri, iç çatışmalar vb. ile genel olarak adlandırılan "Arap Baharı" devletlerin halklara yönelik sosyal politikaların uygulanmaması sonucu ortaya çıkmıştır. Muhakeme dergisinde ele alınan bir araştırma makalesinde Kızıltepe ilçesine yerleşen Suriye halklarının belirli ifadeleri olmuştur. Bu ifadeler Suriye halklarından daha önce ilçeye yerleşen akrabalarının olması, ilçede aile fertlerinin çalışacak iş bulması, kalacak evlerin yeterli sayıda olması vb. gibidir. Yapılan açıklamalar sonucu ilçeye yerleşimin olması ve Arap halklarının burada geleceğe yönelik planlarının olması ilçenin ekonomi başta olmak üzere siyasal, sosyal ve kültürel politikalara haiz alanların uygulanması gerektiğini tekrardan ortaya koymaktadır (Abay ve Güllüpinar, 2020: 44-45).

2. SONUÇ

Yenileşmenin ve gelişmenin bir unsuru olan küreselleşmenin, bölgesel gelişme bağlamında sosyal politikalara etkisi oldukça önem arz etmektedir. Özellikle birçok aletin, ideolojinin, sistemin, dinin vb. yapıların doğduğu ve geliştiği, her şeyin ilkinin yaşandığı: ilk yazı, ilk devlet, ilk şehir, ilk su kanalları, ilk kanunlar ve daha niceleri olarak anılan bu topraklar dünya üzerinde yer alan tüm ulusların gözde noktasıdır. Böylesine inanılmaz zenginliğe ev sahipliği yapan Kızıltepe büyük bir şans da bünyesinde ihtiva etmektedir. Naçizane ele alınan "Bölgesel Gelişme ve Küreselleşme Bağlamında Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Kızıltepe Örneği" adlı araştırma makalemizde de bu durum Kızıltepe örneği ile ortaya konulmakta ve gerekli veriler ile açıklanmaktadır. Kızıltepe (Qoser, Dunaysır, Koçhisar, Berriyecik) ilçesi tarihte Mezopotamya olarak anılan Dicle ve Fırat havza sınırları içerisinde yer alan, Suriye Arap Cumhuriyeti'ne komşu, Habur, Sincar ve Musul bölgelerini de kapsayan Irak devleti ile önemli ticari kesişim noktaları üzerindedir. Bu durum bölgenin ve yerelde ise ilçenin geçmişten itibaren önemini vurgulamaktadır. Bölgesel gelişmenin amacına ulaşması, istikrarsızlıkların yok edilmesi için bölgede nüfus, eğitim, sağlık, altyapı vb. hizmetlere daha çok önem verilmesiyle birlikte sosyal politikalara haiz alanların yaratılması gerekmektedir.

Kaynakça

Abay, A. ve Güllüpinar, F. (2020). Suriyeli Çocukların Eğitim ve Uyum Sorunlarının Değerlendirilmesi: Kızıltepe Örneği. Muhakeme Dergisi, 3 (1), 37-60. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173040>, E.T. (24.09.2021).

Arslan, İ. ve Ay, H.M. (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar, KMU İİBF Dergisi, Yıl:9, Sayı:13, 412-423. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107454>

Aslan, A. (2008). Artuklular Zamanında Düneysir (Kızıltepe)'de Arap Edebiyatı Çevresi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl:13, sayı:20, 260-281. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257602>

Aydın, S. Kudret, E. (2001). Mardin Aşiret - Cemaat - Devlet, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Bedir, E., Alper, Y., Tokol, A., Özeydin, M. M., Metin, B. (2014). Sosyal Politika, 3. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri. "Erişim Adresi: <https://sbmyo.siirt.edu.tr/dosya/personel/2017216131128387.pdf>", E.T. 11.10.2021.

Cevat İzgi, "İBN İLALMIŞ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ilalmis>, E.T. (06.09.2021).

Göyünç, N. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kaya, F. Erdem, A. ve Sezer, Ö. (2020). Sosyo-Kültürel Hareketlerle Küreselleşmenin Türkiye'ye Etkileri. The Journal of Social Science, 4 (8) , 481-496. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1285234>

Kılıcı, A. (2007). Kızıltepe (Koçhisar) Ulu Cami ve Onarımları, Makalelerle Mardin II Ekonomi - Nüfus Kentsel Yapı, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Yayın No: 8, s. 309-325, İstanbul.

Öztürk, C. (2009) Kızıltepe İlçesi (Mardin) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Sezer, Ö. (2021). Türkiye'de Gelişimin Bölgesel Küresel ve Sosyo-Politik Etkisi, Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 5 (1), 260-279. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1822907>

T.C. Kızıltepe Kaymakamlığı. (2021). <http://kiziltepe.gov.tr/tarihcesi-30-12-2009>, E.T. 24.09.2021.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2021). <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-56496/kiziltepe-ilcesi.html>, E.T. 02.09.2021.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

TÜRK HALI SANATININ GELİŞİMİ

Ayşegül DEMİRBULAK*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 13.06.2022
Revizyon : 28.06.2022
Kabul : 28.06.2022
Orcid Numarası :
0000-0002-2054-4609

Anahtar Kelimeler: Halı
Sanatları, Türk Halısı,
Halı Sanatı Gelişimi

ÖZ

İlk kez Orta Asya'da Türkler tarafından aşırı sıcak veya aşırı soğuktan korunmak amacıyla çadırlarda kullanılmak üzere dokunmuş halılar, Osmanlı İmparatorluğu'nda seferler sırasında ve şenliklerde kullanılmıştır. Osmanlı döneminde sarayların da vazgeçilmez eşyası olan halılar, Batı dünyasının her zaman ilgi odağı olmuştur. Türk halısı, Orta Asya'dan itibaren ihraç edilen Türk malları arasında en önemlisidir. Batılı sanatçılar tablolarında zenginlik ve itibar göstergesi olarak Türk halılarını resmetmişlerdir. Türk halısı ile aynı kompozisyonda resmedilen kişinin yüksek statü sahibi olduğu vurgulanmıştır. Başlangıcından günümüze Türk halısının gelişimi ve örnekleri çalışmamızın konusudur.

THE DEVELOPMENT OF TURKISH CARPET ART

ARTICLE INFO

Article History:
Received:13.06.2022
Revised : 28.06.2022
Accepted : 28.06.2022
Orcid Number:
0000-0002-2054-4609

Keywords: Carpet Arts, Turkish
Carpet, Carpet Art
Development

ABSTRACT

Carpets, which were first used in Central Asia by Turks for protection from extreme hot and cold in their tents, were used by the Ottoman Empire during festivities and military expeditions. Being indispensable items in the Ottoman palaces, carpets have always been objects of interest for the Western world. Turkish carpets are the most important ones among the Turkish goods that have been exported since their period in Central Asia. Western artists picturized Turkish carpets as a sign of wealth and reputation. It has been emphasized that a person who was painted together with a Turkish carpet would have a high status within the society. The subject

Giriş

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi SBMYO.

Research Article/ Derleme

Cite As/ Alıntı: Demirbulak A. (2022), " Türk Halı Sanatının Gelişimi", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen dokuma parçaları, dokuma aletleri ve boya maddeleri, özellikle Anadolu'da Neolitik devirlerden itibaren düz düğümlü dokumaların yapıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Ancak yaygın olarak düz ve düğümlü dokumaların ilk kez nasıl ve ne zaman dokunduğu şimdilik cevapsızdır. Buna rağmen özellikle düğümlü dokuma dediğimiz halıların bugüne kadar bulunabilmiş en erken örnekleri Türk bölgelerinde görülmüş ve bu yaygı türünün ilk kez Türkler tarafından dokunduğu kabul edilmiştir.

Asya ortalarından Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafya üzerinde yaşama şansına sahip olmuş Türk boy ve oymaklarının dinleri, hayat tarzları, felsefeleri, dokudukları halılarda hayat bulmuş, binlerce renk ve motifle kendini ifade etmiştir.

Halı ve kilimlerimizde karakterize olmuş motif ve renkler, onu dokuyan insan ve çevresinin önemli bir anlatım aracıdır. Kullanılan yünün büküm ve kalitesi, renklerinin hangi bitki ya da böcekten nasıl elde edildiği, düğüm kalitesinin sıklığı veya seyrekliği, daha da önemlisi motiflerdeki sembolik anlatım yeteneği ve estetiği, dokunulduğu dönemin önemli değerlerini yansıtır. Bu yönden Türk el halıları, yapıldıkları devirlerin antropolojik, etnolojik, teknik ve ekonomik belgeleri niteliğindedir. (Kayıpmaz, sf.53)

Türk insanı kendisini, sosyal konumunu ve geleneğini, attığı düğümlerle oluşturduğu motiflerde ifade etmiştir. Yaylalarda, bozkırlarda yaşadıkları bütün olayları, tehlikeleri, sevinçleri, ağtıları, özlemleri, törenleri halılarına konu etmiş, dille söyleyemediklerini ilmeklerle anlatmıştır.

Türk Halı Sanatının Gelişimi

Halıya, dokuma sanatının içinde özellik kazandıran düğümlü teknik, ilk kez Orta Asya'da Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmış, Türklerle gelişmiş ve yine Türklerle İslâm dünyasına tanıtılmıştır. Türklerin Orta Asya'dan İslâm dünyasına kazandırdıkları halı, Doğu'nun 1001 Gece Masalları'ndaki uçan halı motifine ilham olmuştur.

Yaşadıkları coğrafyanın çetin iklim şartları; göçebe Türk kavimlerini, kalın ve gerektiğinde ısıtıcı, gerektiğinde sığacı önleyici bir zemin bulma ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmış ve halı dokuma tekniğinin doğmasına vesile olmuştur.

Halı, çadır, sakinlerini pürüzlü ve soğuk topraktan korur. Göçebe çadırını iç taraftan halılar ve koşmalar kaplar. Kapı olarak "Enesi" denilen büyük bir halı kullanılmıştır. Duvarlarda çuvallar ve torbalar yer alır ki bunlar, göçebe ev hayatının dolap ve raflarıdır. Bu çadır düzenini hala yaylalarımız ve dağlarımızda sürdüren Türkmen ve Yörük aşiretleri vardır. (Bodur, sf.105)

Orta Asya, düğümlü halının kullanıldığı ilk yerdir. Altayların eteğinde Pazırık Kurganlarında bulunmuş olan halı, Türk düğümü ile yapılmış eşsiz bir mirastır. M.Ö. III. ilâ I. yüzyıl arasına tarihlenen bu halı Hun Türklerine aittir. (Aslanapa, sf.465)

Daha sonraları Doğu Türkistan'da Lop Gölü batısında LouLan'da yüzyıl başında bulunan tek argaç üzerine basit düğüm tekniği ile yapılmış olan III. veya VI. yüzyıllardan kalma küçük parça halılara kadar arada bir boşluk vardır. Aradan geçen uzun zaman içinde Pazırık Halısı'nın yüksek tekniğinin unutulması da ihtimaller arasındadır. (Aslanapa, sf.96)

Türk halıcılığına dair eski bilgi, coğrafya âlimi Mağripli İbn-i Said tarafından verilmiştir. İbn-i Said, Türkmen halılarından bahsederken bu sanatın bütün Türkmenlerde dokunduğunu gösteren bir ifade kullanmaktadır. (Bodur, sf.108)

İslâmiyet döneminde Abbasilerden kalma geometrik desenli halı parçaları arasında yine basit düğüm tekniğinde yapılmış bazı örnekler Fustat'ta bulunmuştur.

Kahire İslâm Sanatı Müzesi'nde Fustat'tan gelme, Gördes düğümlü, kırmızı zemin üzerine palmet motifli bir yün parçası üzerinde yapılan incelemeler; bunun Ortaçağ İslâm dünyasında düğümlü halıların başlangıcı olduğunu göstermiştir. Halının VII. ve IX. yüzyıllar arasında Batı Türkistan'dan ithal edildiği tahmin edilmektedir.

Kühnel'in Mısır'da bulduğu halı da Batı Türkistan'dan veya Buhara'dan ithal edilmiş olmalıdır.

Mısır'da bulunan diğer parça halılar, koyu mavi zeminli tek argaca düğüm tekniğindedir. (Arseven, sf.1116)

XI. yüzyıldan itibaren Horasan'dan inerek İran'a egemen olan Büyük Selçuklular, düğümlü halı tekniğini Yakındoğu'ya tanıtmışlardır. Büyük Selçuklu döneminden günümüze hiçbir örnek gelmemiştir.

XIII. yüzyıl başlarında Konya'da Anadolu Selçuklularından kalan Gördes düğümü ile yapılmış halılar, halı sanatının temelini oluşturan en eski eserler olarak karşımıza çıkarlar. (Zipper, sf.10)

1905 yılında Konya Alâeddin Camii'nde F.R. Martin tarafından keşfedilen sekiz Selçuklu halısından sonra, R.M. Riefstahl'ın 1930'da bulduğu üç Selçuklu halısı ve 1935-1936 yıllarında Fustat'ta bulunan yedi küçük parça halı ile sayıları on sekizi bulmuştur.

XIV. yüzyılda hayvan figürlerinin Anadolu halılarına girmesi yine Selçuklu menşesine dayanır. Bu halılar o dönemde Avrupa resim sanatında yer almışlardır. Bu da Selçuklu devrinde Avrupa'ya götürüldüklerini gösterir. Sonraki dönemlerde Fustat'ta, İstanbul'da ve Konya'da bulunan hayvanlı halılarla zenginleşir.

R.M. Riefstahl'ın bulduğu XV. yüzyıla ait büyük boy halı Holbein halılarının prototipi olarak kabul edilir. 1451'de Fatih devrinden başlayarak XVI. yüzyıla kadar İtalyan, Felemenk ve Hollandalı ressamların tablolarında tasvir edilen, Holbein'in resimlerinde çok sık görüldüğü için onun adıyla anılan örgülü kúfiden geliştirilmiş bordürler ve üsluplanmış bitki motifleriyle canlandırılmış geometrik örnekli halılar Osmanlılarla birlikte yeni bir üslubun başladığını gösterir. (Yetkin, sf.36)

Geometrik desenli halıların yanı sıra XVI. yüzyıl boyunca Uşak bölgesinde yeni bir devir açılmaktadır. İki ana tip olarak madalyonlu ve yıldızlı isimlerini alan Uşak halıları, sağlam geometrik motifler yerine sonsuzluk prensibini devam ettiren madalyonlar ve küçük baklava şekillerinin kaydırılmış eksenler üzerinde alternatif sıralanmalarını konu eder. Yıldızlı Uşak halılarında sonsuzluk ifadesi daha belirgindir.

XVI. yüzyılın son yarısından başlayarak yepyeni bir teknikle tamamen natüralist motiflerin hakim olduğu Osmanlı Saray Halıları grubu ortaya çıkmıştır. Gördes düğümlü Türk halılarından farklı olarak İran düğümü ile yapılmış olan bu halılar kadifeyi andırırlar. (Karamağaralı, sf.16)

Saray halıları grubundan seccadeler ise, XVIII. yüzyılda Gördes, Kula, Lâdik, Uşak seccadelerinde çeşitli şekilde yaşatılmışlardır. Bilinen en eski seccadeler XV. yüzyıldan kalmıştır. Bellini, Carpaccio ve Lotto'nun eserlerinde seccadelerin zengin çeşitleri görülebilir. Türk halılarında en çok geometrik şekillere rastlanır. Bunu sırasıyla bitkisel ve hayvansal motifler takip eder. Bitkisel motifler olarak çiçeklerden lale, karanfil, gül, sümbül ve zambağı; ağaçlardan servi ve salkım söğüdü; meyvelerden elma, nar ve üzümü; hayvanlardan ise kaz, güvercin, kumru, yılan, tavus kuşu ve serçeye benzer motifler ile horoz ibiği, kaz ayağı, ördek ayağı, koçboynuzu gibi hayvanın çeşitli kısımlarının yer aldığı motifleri saymamız mümkündür.

Sanayileşme süreci içerisinde 1844'te Sultan Abdülmecid Hereke'de tezgâhlar kurdurmuş, 1891'de Sultan II. Abdülhamid zamanında yüz kadar halı tezgâhı eklenmiş, Osmanlı saray üslubundaki halıların yeniden yapılması için bir atımında bulunulmuştur.

Türk halı sanatı XIX. yüzyıl sonuna kadar gelişmesine devam etmiştir. Bugün de Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir, Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Ezine, Çanakkale, Kars, Erzurum yörelerinde ve birçok Türkmen asıllı yörük boylarında geleneksel halı yapımı yaşatılmaktadır.

Sonuç

Türklerin geleneksel sanatı olan halı, sanat tarihimizde haklı olarak seçkin bir yere sahiptir. Türk halı sanatı, Türk tarihinin akışı içinde biçimlenmiştir. Halıya dokuma sanatı içinde karakterini veren düğümlü teknik, ilk kez Orta Asya'da Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmış, gelişimi Türklerle sürdürülmüş ve İslâm dünyasına Türkler tarafından tanıtılmıştır.

“Türk düğümü” terimi halı sanatında çift atılmış, sıkı ve sağlam dokunmuş halıyı ifade eder.

Sanayileşme ile birlikte kimyasal boyaların halı yapımında kullanılması, renk skalasını zenginleştirmiş ancak rengin halıda canlılığını muhafaza etme süresini azaltmıştır. Doğal renklerin elde edilmesi, uzun ve zorlu bir süreçtir. Devamında halının yoğun emek ile dokunması, el halısı üretimi ve talebi azaltmıştır. Kimyevi boyalar ve petrol türevi malzemeler ile fabrikasyon ürünler piyasaya hâkim

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi,
International Humanities and Social Science Review (IHSSR),
Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

olmuştur. Uzun yıllar ülkemiz insanlarının ve turistlerin rağbet gösterdiği el dokuması halıların, son yıllarda satışları düşmüş, ilk kaynak olarak verebileceğimiz Kapalıçarşı örneğinde halı dükkanları küçük hediyelik eşyalar satar duruma gelmiştir. Günümüzde fabrika halısı dediğimiz seri üretim ürünler gerek dokuma kalitesi gerek kompozisyon ve gerekse renk açısından gösterdikleri özellikler nedeniyle farklı bir isimle anılabilir.

KAYNAKÇA

Arseven, Celal Esat. (1975), Sanat Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul

Aslanapa, Oktay. (1996). "Türk Halı Sanatı", Skylife Dergisi, 8/96.

Aslanapa, Oktay.(1993). Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

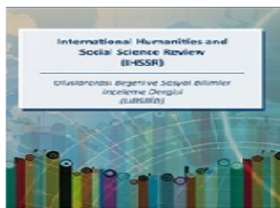
Karamağaralı, Beyhan. (1977). "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", Arış Dergisi. Y.1,3.

Kayıpmaz, F., Kayıpmaz N., "Geleneksel Kültür Mirasımız Türk El Halı ve Kilimleri", Türkiyemiz Dergisi, 65, 1991.

Robinson, F.. (2005). Cambridge Resimli İslâm Ülkeleri Tarihi, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Yetkin, Ş., (1973). Türk Halı Sanatı, Ankara.

Zipper, K., (1977). "Türk Halıları", Sanat Dünyamız.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİ ARACILIĞIYLA YAPILAN
REKLAMLARIN HAKSIZ REKABET KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**
Hilal Betül GÜNGÜNEŞ ŞAHİN*

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
Makale Tarihi: 25.04.2022 Başvuru: 25.04.2022 Revizyon : 17.05.2022 Kabul : 03.06.2022 Orcid Numarası : 0000-0002-1722-0902 Anahtar Kelimeler: Haksız Rekabet, Reklam Hukuku, Sosyal Medya, Sosyal Medya Etkileyicileri	Sosyal medya reklamcılığı zaman ve mekân kısıtlamasının bulunmaması, etkili olması, hedef kitlenin belirlenebilir olması nedenleriyle işletmeler tarafından sıkça tercih edilen bir reklamcılık yöntemidir. Sosyal medya reklamcılığında en çok karşılaşılan reklamcılık yöntemlerinden birisi ise sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlardır. TTK ile dürüstlük kuralına aykırı reklamların haksız rekabet oluşturacağı düzenlenmiş ve dürüstlük kuralına aykırılık oluşturan başlıca haller örnekleme yoluyla sayılmıştır. Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan reklamların çokluğu ve sosyal medyanın dürüstlük kuralına aykırı reklamcılık faaliyetlerine elverişli olması bu reklamların haksız rekabet hükümleri kapsamında değerlendirilmesi gerekliliğine neden olmuştur. Sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamların haksız rekabet düzenlemeleri çerçevesinde değerlendirilmesi etkileyiciler aracılığıyla yapılan dürüstlük kuralına aykırı reklamların azalmasını sağlayacak olması bakımından önemlidir. Çalışmada reklam ve sosyal medya reklamcılığı kavramlarına yer verilmiş, sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlar mevzuat hükümleri çerçevesinde incelenmiştir.

**EVALUATION OF ADVERTISEMENTS MADE THROUGH SOCIAL
MEDIA INFLUENCERS WITHIN THE SCOPE OF UNFAIR COMPETITION**

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article History: Received: 25.04.2022 Revised : 17.05.2022 Accepted : 03.06.2022 Orcid Number: 0000-0002-1722-0902 Keywords: Unfair Competition Advertising Law, Social Media Social Media Influencers	Social media advertising is a method of advertising frequently preferred by businesses because of the absence of time and space constraints, its effectiveness, and the fact that the target audience is identifiable. One of the most common methods for social media advertising is the advertisements made through social media influencers. With the TCC, it has been regulated that advertisements against good faith create unfair competition, and the main situations that violate good faith have been specified by way of illustration. The abundance of advertisements made by social media influencers and the fact that social media is suitable for advertising activities contrary to good faith have led to the necessity of evaluating these advertisements within the scope of unfair competition provisions. Evaluation of advertisements made through social media influencers within the frame of unfair competition regulations is important in terms of reducing the number of advertisements against the honesty rule made through influencers. The study covers advertising and social media advertising and examines advertising through social media influencers under legislation provisions.

GİRİŞ

Bir ürün, hizmet ve bunları piyasaya sunan işletmeler hakkında bireyleri belirli bir davranışa yönlendirmeye yarayacak nitelikteki bilgilerin hedef tüketici kitlesine çeşitli yollar üzerinden iletilmesi olarak tanımlanan reklam, sosyal medya kavramının ortaya çıkışıyla köklü değişikliklere uğramıştır. Sosyal medyanın bir reklam mecrası olarak kabulü ile tüketicinin edilgen konumda bulunduğu geleneksel reklamcılık anlayışı yerini tüketicinin duygu ve düşüncelerini ifade edebildiği, tercihlerini ve beğenilerini sergileyebildiği sosyal medya reklamcılığına bırakmıştır. (Özdemir & Doğanay, 2019, s. 296) Sosyal medya platformları üzerinden yapılan reklamların büyük bir bölümünü ise sosyal medya

* hbgungunes@gmail.com

etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlar oluşturmaktadır. (Karatepe Kaya, 2021, s. 667) Sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamların denetiminin nispeten zor ve yetersiz olması nedeniyle dürüstlük kuralına aykırı reklamlara sıkça rastlanılmaktadır. Etkileyiciler tarafından yapılan ve mevzuat hükümlerine uygun olmayan reklamların haksız rekabet düzenlemeleri kapsamında değerlendirilmesi ve dürüstlük kuralına aykırı reklam yapan etkileyiciler hakkında hukuki ve cezai yaptırımların uygulanması ticaret hukuku açısından bir gerekliliktir.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile haksız rekabet “rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar” olarak tanımlanmaktadır. Dürüstlük kuralına aykırı reklamlar ve satış yöntemleri ise başlıca haksız rekabet hallerinden biri olarak düzenlenmiştir. Sosyal medya etkileyicisi tarafından yapılan dürüstlük kuralına aykırı reklamlar rakipler arasındaki ya da rakipler ile müşteriler arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyebilecek ve bazı zararların oluşmasına sebebiyet verebilecektir. Haksız rekabetin düzenlenmesindeki amaç bütün katılanların menfaatine, dürüst ve bozulmamış rekabetin sağlanması olup ticaret hayatının istikrarlı bir şekilde ilerlemesi etkin, dürüst ve bozulmamış rekabet ortamının varlığına bağlıdır. (Ballı, 2015, s. 70) Bu bağlamda, sosyal medya etkileyicileri tarafından dürüstlük kurallarına ve mevzuat hükümlerine aykırı reklamların yapılması ticari hayatın istikrarını etkileyebileceğinden, haksız rekabet düzenlemelerinin etkileyiciler aracılığıyla yapılan reklamlar hakkında uygulanıp uygulanamayacağının tespiti gerekmektedir.

I. REKLAM KAVRAMI, HUKUKİ NİTELİĞİ VE UNSURLARI

A. Reklam Kavramı

Reklam, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte “bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol, bu amaçla kullanılan yazı, resim, film vb.” olarak tanımlanmaktadır.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile reklam “Mal veya hizmetlerin teminini teşvik etmek, bir amaç veya düşünceyi yaymak veya başka etkileri oluşturmak amacıyla ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı gerçek ve tüzel kişi tarafından, bir ücret veya benzeri bir karşılıkla yapılan her türlü duyuru veya öz tanıtım yayını.” şeklinde düzenlenmiştir.

Ticari reklam ise 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un 61. maddesi ile düzenlenmiş olup işbu düzenleme uyarınca “Ticari reklam, ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak; bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurulardır.” Ticari reklama ilişkin olarak yapılmış bu tanımlama Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nin 4. maddesi ile aynı şekilde kaleme alınmıştır.

Öğretide işletmelerin vazgeçilmez bir pazarlama stratejisi haline gelmiş olan reklama dair birçok farklı tanım bulunmaktadır. Nitekim çeşitli reklam yöntemlerinin varlığı, reklamcılık sektöründe yaşanan gelişmeler reklam kavramının farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmakta ve ortak bir reklam tanımı yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Aslan’a (Aslan, 2019, s. 65) göre “reklam, bir malın veya hizmetin ya da ticari bir düşüncenin bunlarla ilgilenmesi muhtemel olan kişilere tanıtılması” Göle, reklamın “öz olarak satın alınacak

malı ve hizmeti belirleyerek, tüketici de satın alma fikri oluşturulması" olduğundan bahsetmektedir. (Göle, 1983, s. 36)

Okan ise reklamı "bir işletmenin ürün ve hizmetleri hakkında hedef kitleleri satın alma eylemine yöneltmek ve işletme imajını bu kitleler üzerinde oluşturabilmek için medyada yer ve zaman satın alma yoluyla gerçekleştirdiği bilgilendirme ve ikna etme faaliyeti" olarak tanımlamakta ve reklamın kısaca bir işletmenin dışsal iletişimi olduğunu ifade etmektedir. (Okan, 2011, s. 39)

Sonuç olarak öğretilerde yer alan farklı tanımlar bir araya getirildiğinde reklam; ürün, hizmet ya da her ikisi hakkında ve bunları piyasaya sunan işletmeler hakkında bireyleri belirli bir davranışa yönlendirmeye yarayacak nitelikteki bilgilerin hedef tüketici kitlesine ya da tüketiciye, ürünün ya da hizmetin sürümünü arttırmak amacıyla, çeşitli yollar üzerinden iletilmesi olarak tanımlanabilecektir.

B. Reklamın Hukuki Niteliği

Reklam bir mal ya da hizmetin satın alınmasını sağlamaya yönelik bir pazarlama yöntemi olup reklamı veren üretici ya da satıcı ile reklam konusu mal ya da hizmete gereksinim duyan tüketici arasında bir reklam sözleşmesinin kurulmasına yol açmaktadır.

Türk Borçlar Kanunu hükümleri uyarınca sözleşmeler tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanı ile kurulmaktadır. Sözleşmenin kurulmasını sağlayan karşılıklı irade açıklamalarından zaman bakımından önce olanı öneri, sonraki ise kabul olarak değerlendirilir. (Oğuzman & Öz, 2014, s. 51) Ancak bir irade beyanının öneri olarak kabulü için zaman bakımından öncelik ilkesi tek başına yeterli olmamakta aynı zamanda bu irade beyanının kurulması istenen sözleşmeye ilişkin bütün esaslı unsurları içermesi ve öneride bulunan önerisinde ciddi olması gerekmektedir. (Hatemi & Gökyayla, 2015, s. 30)

Örneğin televizyon kanallarında sık sık rastlanan "6 kavanoz süzme bal alana 6 kutu petek bal hediye. Hemen arayın adresinize gönderelim." şeklindeki satış reklamları sözleşmenin esaslı unsurları taşımakta olduğundan ve öneride bulunanın önerisiyle bağlı olduğu anlaşıldığından öneri niteliğindedir. (Tekelioğlu, 2018, s. 6) Ancak reklamda kurulması amaçlanan satış sözleşmesinin esaslı unsurları bulunmuyorsa ya da öneri ile bağlı olma iradesi mevcut değilse reklamın öneriye davet olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Bu konuda farklı bir görüş ise Adak (Adak, 1975, s. 362) tarafından ileri sürülmüştür. Adak reklamın hukuki niteliğinin öneri ya da öneriye davet olamayacağını, zira reklamın zaman bakımından öneri ve öneriye davetten daha önce yer aldığını savunmaktadır.

C. Reklamın Unsurları

Bir reklamın varlığından bahsedilebilmesi için reklama konu bir ürün ve/veya hizmetin tanıtımı faaliyetinin mevcut olması gerekmektedir. Nitekim reklamın en önemli amacı bir ürün ya da hizmetin tanıtımının sağlanması olup kuşkusuz tanıtım, ileti ya da bir diğer ifadeyle mesaj reklamın temel unsurlarından birisidir. (Kenaroğlu, 2008, s. 26)

Reklamlar mal ya da hizmetin tüketicilere tanıtılması suretiyle sürümünün ve işletmenin marka değerinin artırılması amacıyla yapılmaktadır. Herhangi bir ticari amaç taşımayan, manevi bir menfaatin sağlanmasına hizmet eden tanıtım faaliyetleri hukuken reklam olarak değerlendirilemeyecektir. Bu kapsamda reklamda ticari amaç unsurunun bulunması gerekmektedir.

İradi olarak oluşturulmuş bir reklamın reklam vereninin bulunmaması mümkün değildir. Zira belirli bir ürün ya da hizmetin tanıtımı amacıyla yapılan reklamlar iradi olarak, planlanmış bir yöntemin

izlenmesi suretiyle yapılmaktadır ve bir reklamın iradi olması aynı zamanda bir reklam vereninin bulunmasını da gerekli kılmaktadır.

Reklamın bir diğer unsuru da yayınlandığı mecradır. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'ne göre mecra "reklam ve tanıtım mesajını ileten ve o mesajı alma durumunda olan kişi, grup ya da topluluğun bulunduğu yeri ve ortamı; televizyon, her türlü yazılı basın, internet, telefon, radyo, sinema gibi iletişim kanalları ile açık hava, basılı materyal gibi iletişim araçlarını" ifade etmektedir. Kanun koyucu işbu düzenleme ile mecraya dair örnekler vermiş ancak bu örnekleri sınırlı sayı prensibi çerçevesinde sınırlandırma yoluna gitmemiştir. Bu doğrultuda sosyal medya gibi reklamların hedef kitleye iletildiği tüm ortamlar mecra olarak değerlendirilebilecektir. (Özdemir & Doğanay, 2019, s. 299)

Reklamın unsurlarından birisi de reklamın bir mecra yayınlaması için reklam veren tarafından mecra kuruluşuna ödenen bedeldir. Geleneksel reklamcılık yöntemlerinin yerini modern reklamcılık yöntemlerine bırakması ile ücret unsuru giderek zayıflamıştır. Özellikle sosyal medya etkileycileri aracılığıyla yapılan reklamlarda reklam veren, mecra kuruluşu olan sosyal medya platformuna herhangi bir bedel ödememekte, bedel çoğunlukla etkileycilere ödenmektedir.

II. SOSYAL MEDYA REKLAMCILIĞI

Reklamcılık sektöründe mecra olarak sosyal medyanın önemi özellikle son yıllarda büyük oranda artmıştır. Bu artışta rol oynayan en önemli faktör, reklamların hedef kitlesi konumunda olan tüketicilerin sosyal medya kullanım oranlarının giderek artması ve bu doğrultuda sosyal medya reklamlarının çok sayıda tüketiciye hızlı ve etkili bir şekilde ulaşabiliyor olmasıdır.

Geleneksel reklamcılık yöntemlerinde reklam veren karşısında edilgen konumda bulunan tüketici kitlesi, sosyal medya reklamlarında aktif bir rol üstlenmekte ve bu da reklam sürecinin daha etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamaktadır. (Özdemir & Doğanay, 2019, s. 302)

Sosyal medya reklamcılığı, yirmi dört saat ulaşılabilmesi, ürün ve hizmetler hakkında edinilen bilgilerin karşılaştırılması imkânının bulunması, hızlı olması gibi özellikleriyle hedef kitle olan tüketiciye kolaylık sağlamaktayken (Abbasoğlu, 2021, s. 20); reklam veren açısından da hedef kitle ile etkileşime olanak sağlaması, hedef kitlenin kolaylıkla belirlenebilmesi, daha az maliyetli olması, zaman ve mekân sınırlamasından bağımsız olması ve etkinliğinin kolaylıkla ölçülebilir olması nedeniyle oldukça avantajlıdır.

Reklam hukuku kapsamında değerlendirildiğinde sosyal medya, yasal düzenlemelerin nispeten yetersiz olduğu, denetim ve yaptırım gibi hukuki mekanizmaların sınırlı şekilde işleyebildiği bir reklam mecrasıdır. (Özdemir & Doğanay, 2019, s. 303) Bu durum sosyal medyanın aldatıcı, örtülü reklamlar gibi hukuka aykırı reklamcılık faaliyetlerine elverişli bir mecra olmasına neden olmaktadır.

A. Sosyal Medya Kavramı

Sosyal medya, temeli Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temellerine dayanan, içeriğin kullanıcı tarafından oluşturulmasına ve değiştirilmesine imkân tanıyan bir grup internet tabanlı uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 61)

Bir diğer tanıma göre sosyal medya, "bireylerin sınırlı bir sistem içinde genel veya yarı genel bir profil oluşturmalarına, bağlantı paylaştıkları diğer kullanıcıların bir listesini eklemelerine ve bağlantı listelerinin arasında gezinmelerine olanak tanıyan web tabanlı hizmetlerdir." (Boyd & Ellison, 2007, s. 211)

Mangold ve Faulds, sosyal medyanın “blogları, tartışma panolarını, forumları veya sosyal ağları içeren çevrimiçi ağızdan ağza forumlar seti” olduğunu ifade etmektedir. (Mangold & Faulds, 2009) Kaya ise sosyal medyayı, “internet altyapısı ve web 2.0 teknolojisine dayanan, kişilerin ortak ilgi, bilgi, duygu ve düşünceleri bağlamında karşılıklı etkileşim, iletişim, paylaşım, işbirliği, topluluk oluşturma ve kendi içeriklerini yaratmasını sağlayarak sosyalleşmesine imkân tanıyan ortam ve araçların bütünü” olarak tanımlamaktadır. (Kaya, 2015, s. 76)

B. Öne Çıkan Sosyal Medya Platformları

Kaplan’ın çalışmasına göre sosyal medya platformları 6 temel kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; işbirlikçi projeler, içerik toplulukları, sosyal ağ siteleri, bloglar, sanal oyun dünyaları ve sanal sosyal dünyalardır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 62)

İşbirlikçi projeler, birçok kullanıcının ortak ve eş zamanlı olarak içerik üretilebildiği sosyal medya platformlarıdır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 63) Bu platformlara verilecek en önemli örneklerden birisi kullanıcıların izin verilen dillerde makale oluşturabildiği ya da mevcut makaleler üzerinde düzenlemeler yapabildiği ve bu değişikliklerin eş zamanlı olarak diğer kullanıcılarla paylaşıldığı Wikipedia’dır. (Wikipedia, 2022)

Bloglar, sosyal medyanın en eski formlarından olup paylaşımların ters kronolojik sırada gösterildiği, genelde metin tabanlı olsa da ses ve görüntü paylaşımına izin veren formları da bulunan web siteleridir. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 63) Twitter, 2022 yılı ocak ayı verilerine göre 436.4 milyon kullanıcısı ile günümüzün en popüler bloglardan birisidir. (Datareportal, 2022)

İçerik toplulukları, kullanıcılar arasında farklı tarz medya içeriklerinin paylaşılmasına dayanan sosyal medya platformlarıdır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 63) Bu platformlara verilebilecek en iyi örnek 2005 yılında Steve Chen, Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından kurulan, 2006 yılında Google’ın satın aldığı Youtube’dur. (Wikipedia, 2022) 2022 yılı Ocak ayı verilerine göre platformun 2 milyar 562 milyon kullanıcısı bulunmaktadır. (Datareportal, 2022)

Sosyal ağ siteleri; kullanıcıların kendi profillerini oluşturmak suretiyle arkadaşlarını davet edebildiği, diğer kullanıcılarla mesajlaşabildiği sosyal medya platformlarıdır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 64) Bunlardan en yaygın olanı, aynı zamanda en çok kullanıcıya sahip sosyal medya platformu da olan Facebook’tur. 2022 yılı ocak ayı verilerine göre Facebook’un 2 milyar 912 milyon kullanıcısı bulunmaktadır. (Datareportal, 2022)

Sanal oyun dünyaları, belirli kurallar ve yönergeler eşliğinde kullanıcıların kişiselleştirilmiş avatarlar şeklinde görünebileceği ve gerçek hayatta olduğu gibi diğer kullanıcılarla etkileşime girebileceği üç boyutlu bir ortamı kopyalayan platformlardır. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 64) World of Warcraft, 1.12’si günlük aktif kullanıcı olmak üzere toplamda 118.19 kullanıcıyla bu platformun öne çıkan örneklerinden birisidir. (Mmo Populations, 2022)

Sanal sosyal dünyalar, sanal oyun dünyalarına benzer olarak geliştirilen sosyal medya platformlarıdır. Bu platformlar, sanal oyun dünyalarının aksine kullanıcıların daha özgür bir hareket alanına sahip olmasına ve esasen gerçek hayatlarına benzer bir yaşamı sanal ortamda sürmelerine olanak tanımaktadırlar. (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 64) 2004 yılında Linden Lab tarafından geliştirilen 3 boyutlu sanal dünya platformu olan Second Life, 2019 yılı verilerine göre 50 milyonun üzerinde kullanıcısıyla sanal sosyal dünya platformlarına verilebilecek başlıca örneklerden birisidir. (Dwell On It, 2022)

C. Sosyal Medya Etkileyicisi Kavramı

Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz'da sosyal medya etkileyicisi "sosyal medya hesabı üzerinden kendisine veya reklam verene ait bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla pazarlama iletişimde bulunan kişi" olarak tanımlanmaktadır.

Benzer nitelikte bir diğer tanıma göre "etkileyici, sosyal medya platformları üzerinden ürünlerin ya da hizmetlerin tanıtımını yaparak, ürünler veya hizmetler hakkında tavsiyelerde ve değerlendirmelerde bulunarak potansiyel alıcıları etkileme, ikna etme gücüne sahip olan kimseyi" ifade etmektedir. (Abbasoğlu, 2021, s. 38)

Sosyal medya etkileyicileri, yüksek görünürlüğe sahip oldukları sosyal medya hesaplarından bir ürün ya da hizmete ilişkin yorum ve onaylarını sunarak takipçi kitlesini etkilemeyi amaçlamaktadırlar. Etkileyiciler genellikle paylaşımlarının içeriğini bizzat kendileri tasarlamakta ve böylelikle yapmış oldukları tanıtım faaliyetinin samimi bir tavsiyeymiş gibi görünmesine yol açmaktadırlar. Etkileyiciler esasında günlük yaşantılarını sosyal medya platformları üzerinden paylaşarak popülerlik kazanmış sıradan kişiler olduğundan, bu kişilerin verdiği tavsiyeler aynı zamanda tüketici konumunda bulunan takipçi kitlesine samimi ve güvenilir gelmektedir. Bu güvenilirlik ve samimiyet ise bir işletmenin sahip olabileceği en güçlü ve etkili tanıtım araçlarından birisi olarak kabul edilmektedir. (Abbasoğlu, 2021, s. 38) Bu nedenle sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlar sosyal medya reklamcılığı yöntemleri arasında en çok tercih edilen reklamcılık yöntemlerinden birisi olmuştur.

III. SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİ ARACILIĞIYLA YAPILAN REKLAMLARIN HAKSIZ REKABET KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal medya reklamcılığının giderek yaygınlaşması ve gelişmesi, mecra kavramının sosyal medya platformlarını da kapsayacak şekilde geniş tanımlanmış olması geleneksel reklamcılık yöntemlerine uygulanan haksız rekabet gibi mevcut yasal düzenlemelerin sosyal medya reklamlarına da uygulanması gerektiğinin kabulünü zorunlu kılmaktadır. Bu kabule rağmen sosyal medya denetimlerin nispeten zor ve yetersiz olduğu bir mecra olduğundan hukuka aykırı reklamcılık faaliyetlerine oldukça elverişlidir.

Haksız rekabet esasen Türk Ticaret Kanunu'nun 54 ve devamı maddeleri ile düzenlenmiş olup işbu kanundaki haksız rekabet hükümleri ticari nitelikte olan ve olmayan her türlü haksız rekabet halini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Haksız rekabet hükümlerinin uygulanabilmesi için tarafların tacir unvanına sahip olması gerekmediği gibi işin ticari iş olması şartı da aranmamaktadır.

Türk Ticaret Kanunu m. 54/2' de "rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatici veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamaların haksız ve hukuka aykırı" olduğu belirtilmiştir. TTK m. 55'te ise haksız rekabet oluşturan ve uygulamada en çok karşılaşılan haller örnekleme yoluyla sayılmıştır. Söz konusu düzenlemeye göre başlıca haksız rekabet halleri; dürüstlük kurallarına aykırı reklâm ve satış yöntemleri ve diğer hukuka aykırı davranışlar, sözleşmeyi ihlâl ve sona erdirmeye yöneltme, başkalarının iş ürünlerinden yetkisiz yararlanma, üretim ve iş sırlarını hukuka aykırı olarak ifşa etme, iş şartlarına uymama ve dürüstlük kurallarına aykırı genel işlem şartlarıdır. Buradaki sayım sınırlı sayı ilkesine tabii olmadığından düzenlemede yer almayan davranışlar ve ticari uygulamalar ile haksız rekabete sebebiyet verilmesi mümkündür

Türk Ticaret Kanunu m. 55/1-a ile dürüstlük kurallarına aykırı reklamlar kavramına yer verilerek, haksız rekabet hallerinin örneklendirilmesi yoluna gidilmeden önce, dürüstlük kuralına aykırı reklamlar bir üst başlık olarak düzenlenmiştir. Dürüstlük kuralı haksız rekabet hukukunda, haksız rekabet teşkil eden eylemlerin belirlenmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. (Pekdiñer, 2020, s. 45)

Sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlarda etkileyiciler, ürün ya da hizmetlerin tanıtımı faaliyetinde bulunurken dürüstlük kuralına aykırı davranışlarda bulunabilmekte ve bu yolla dürüst rekabet ortamını reklam veren lehine bozabilmektedirler. Nitekim bir kimsenin sosyal medya etkileyicisi olabilmesi için takipçi sayısının veya sosyal medya platformu üzerindeki görünürlüğünün yüksek olması yeterli kabul edilmektedir. (Karatepe Kaya, 2021, s. 674) Sosyal medya etkileyicilerinin herhangi bir eğitim almasına gerek olmadığı gibi birçok etkileyicinin çalışmakta olduğu bir ajans ya da işyeri de bulunmamaktadır. Sosyal medya etkileyicisi olabilmek için geliştirilmiş başkaca bir kıstasın bulunmaması, tek kıstasın yüksek takipçi sayısına sahiplik olması, sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamların sıkça haksız rekabete konu olmasına neden olmaktadır.

Haksız rekabete sebebiyet veren etkileyici aleyhine Türk Ticaret Kanunu'nun 56. maddesinde yer alan tazminat, haksız rekabetin tespiti, haksız rekabete konu davranışın men'i, maddi durumun ortadan kaldırılması davalarının açılması mümkündür. Davayı dürüstlük kuralına aykırı davranışlar neticesinde zarar gören veya zarar görme tehlikesi bulunan kimse açabileceği gibi müşteri sıfatıyla sosyal medya takipçilerinin de bu davaları açabilmeleri mümkündür. Zira haksız rekabet hükümlerinin amacı bütün katılanların menfaatine dürüst ve bozulmamış rekabet ortamının sağlanmasıdır. Bütün katılanlar ifadesi ile rakiplerin, müşterilerin, mesleki-ekonomik birliklerin ve son olarak da kamunun menfaati koruma kapsamına alınmış ve haksız rekabet hükümlerinin uygulama alanı genişletilmiştir. (Seven, 2014, s. 3346) Bu doğrultuda ekonomik olarak zarara uğrayan veya zarara uğrama tehlikesi altında olan sosyal medya takipçilerinin de haksız rekabet hükümleri çerçevesinde TTK ile düzenlenen davaları sosyal medya etkileyicisi aleyhine açabilmeleri mümkündür.

Haksız rekabeti engellemek amacıyla hukuki sorumluluğun yanı sıra cezai sorumluluk da öngörülmüştür. Haksız rekabetin cezai sorumluluğu Türk Ticaret Kanunu'nun 62. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre "55. maddede yazılı haksız rekabet fiillerinden birini kasten işleyenler ve kendi icap ve tekliflerinin rakiplerinkine tercih edilmesi için kişisel durumu, ürünleri, iş ürünleri, ticari faaliyeti ve işleri hakkında kasten yanlış veya yanıltıcı bilgi verenler, fiili daha ağır cezayı gerektiren bir suç oluşturmadığı takdirde, hukuk davası açma hakkını haiz bulunanlardan birinin şikâyeti üzerine iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılırlar." Cezai sorumluluğa ilişkin hüküm mevzuata ve dürüstlük kuralına aykırı reklamlar yapan sosyal medya etkileyicileri hakkında da uygulanabilecektir. Etkileyiciler serbest rekabet ortamını bozacak ve dolayısıyla haksız rekabet oluşturacak şekilde reklam yapmaları halinde, takipçilerinin şikâyeti üzerine, iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılacaklardır.

A. Sosyal Medya Etkileyicileri Aracılığıyla Yapılan Örtülü Reklamlar

Etkileyici desteği kullanılan reklamların hukuki açıdan ihlallere sebebiyet verebilecek ve haksız rekabet teşkil edebilecek yönlerinden birisi işletme ile etkileyici arasındaki ilişkiyi bilmeyen tüketicinin, esasında reklam niteliğinde olan paylaşım ya da tavsiyeleri etkileyicinin samimi düşünceleri zannetmesidir. Nitekim bu reklamcılık yönteminde reklam içeriğinin kişinin günlük hayatına dair paylaştığı akışın içerisine gizlenmesi sıkça tercih edilen bir yöntemdir. Etkileyici tarafından yapılan paylaşımın reklam niteliğinde olduğuna dair herhangi bir bilgilendirmenin yapılmaması örtülü reklam yasağına aykırılık teşkil etmektedir. (Özdemir & Doğanay, 2019, s. 320)

Örtülü reklam, Reklam Yönetmeliği ile “Reklam olduğu açıkça belirtilmeksizin yazı, haber, yayın ve programlarda, mal veya hizmetlere ilişkin isim, marka, logo ya da diğer ayırt edici şekil veya ifadelerle ticaret unvanı ya da işletme adlarının reklam yapmak amacıyla yer almasını ve tanıtıcı mahiyette sunulması.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşılmakta olduğu üzere örtülü reklam yasağının ilkelerinden birisi de reklam yapma amacının ya da iradesinin bulunmasıdır.

Etkileyiciler tarafından paylaşılan ürün ya da hizmetler hakkında verilen bilginin bilgi verme sınırlarını aşır aşmadığı bir diğer deyişle reklam yapma iradesinin bulunup bulunmadığı her somut olayda ayrı ayrı değerlendirilmeli ve bu değerlendirmeye göre örtülü reklam yasağının ihlal edilip edilmediğine karar verilmelidir. Doktrinde bu hususta temel ölçütün, görüntü ya da ifadelerin ortalama bir tüketici üzerinde uyandıracığı izlenim olması gerektiği ifade edilmiştir. (Bilge, 2003, s. 28) Ayrıca tanıtımın bilgi verme sınırını geçip geçmediğinin tespitinde yayımlandığı mecranın özellikleri, içeriğin sunulmuş tarzı, zamanlaması gibi unsurlar da dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda paylaşımda indirim kodu verilmesi, ürün ya da hizmete daha kolay ulaşmayı sağlayan bir linkin yer alması paylaşımın reklam niteliğinde olduğuna yönelik belirtiler olarak kabul edilebilir.

Bir tanıtım faaliyetinde bulunulurken bu faaliyetin reklam olduğunun açıkça belirtilmesi, ürün ya da hizmete ait ayırt edici unsurlara reklam içerisinde yer verilmesi gerekmektedir. Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan reklam içerikli paylaşımlarda paylaşımın reklam amaçlı olduğuna dair bir ibarenin bulundurulmaması tüketicinin, etkileyici ile reklam veren işletme arasındaki ticari ilişkiyi ayırt edebilmesini zorlaştırmaktadır. (Karatepe Kaya, 2021, s. 700) Sosyal medya etkileyicileri çoğunlukla reklam veren ile aralarındaki ilişkiyi açıklamamakta ve tanıtım faaliyetinde bulunurken örtülü reklam yasağını ihlal etmektedirler.

Etkileyiciler aracılığıyla yapılan reklamların belirli bir yasal zemine oturtulması, sınırlarının çizilmesi ve böylelikle tüketici açısından daha güvenilir hale getirilmesi amacıyla (Karatepe Kaya, 2021, s. 701) Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz düzenlenmiştir. Kılavuz’un 5. maddesinde “Sosyal medya etkileyicisi aracılığıyla yapılan reklamların, açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmesi ve ayırt edilebilir olması zorunludur. Her türlü iletişim aracında olduğu gibi sosyal medyada da sesli, yazılı ve görsel olarak örtülü reklam yapılması yasaktır.” düzenlemesine yer verilmiştir.

Kılavuz uyarınca gerek video, fotoğraf, mesaj, paylaşım mecralarında gerekse de içeriğin yalnızca kısa bir süre görülebildiği mecralarda yapılan reklamlarda reklam verene ilişkin ad, marka, ticaret unvanı gibi ayırt edici unsurlardan herhangi biriyle birlikte “#Reklam, #Tanıtım, #Sponsor, #İşbirliği, #Ortaklık, @[Reklam veren] ile işbirliği, @[Reklam veren] tarafından sağlandı, @[Reklam veren] tarafından hediye olarak alındı.” ifadelerinden en az birisinin kullanılması zorunludur.

Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz ile sosyal medya etkileyicileri tarafından kullanılması gerekli ifadelerle birlikte bu ifadelerin ne şekilde kullanılması gerektiğine ilişkin de düzenleme yapılmıştır. Kılavuzda yer alan düzenlemeye göre “Sosyal medya etkileyicileri tarafından kullanılacak etiket ve açıklamalar ayırt edilebilir nitelikte ve kolaylıkla okunabilir büyüklükte olmalıdır. İfade ve etiketler tüketicilerin paylaşım ile ilk karşılaştıkları anda başka bir şey yapmalarına gerek kalmadan paylaşımın ticari reklam olduğu anlaşılacak biçimde ve konumda belirtilmelidir. Paylaşımda başka etiket veya açıklamalara yer verilmesi durumunda bu etiket veya açıklamalar arasında görünebilir şekilde belirtilmeli ve paylaşımın yer aldığı mecranın ara yüz ve teknik özellikleri de dikkate alınarak tüketiciler tarafından ilk bakışta fark edilebilecek biçimde sunulmalıdır.”

Her ne kadar Kılavuz'un yayınlanması sonrasında etkileyiciler, yapmış oldukları reklamlarda #işbirliği, #ortaklık gibi ifadeler yer vermeye başlamış olsalar da bu kullanımın olması gereken seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim birçok sosyal medya etkileyicisi Türkçe içerikli reklamlarda İngilizce reklam anlamına gelen advertisement kelimesinin kısaltılmış hali olan "#ad" ibaresini kullanmaktadır. "#Ad" ifadesinin, ülkemizde hitap edilen tüketici kitlesi için, reklam amaçlı paylaşımları ne kadar ayırt edilebilir kılacağı şüpheli olup işbu ifade kılavuzda sayılan ifadeler arasında da bulunmamaktadır. Bu durumda etkileyici aracılığıyla yapılan reklamlarda kılavuzda yer almayan İngilizce ifadelerin kullanılması halinde reklam yeterince ayırt edici olmayacak ve örtülü reklam yasağı ihlal edilmiş olacaktır.

B. Sosyal Medya Etkileyicileri Aracılığıyla Yapılan Aldatıcı Reklamlar

Türk Ticaret Kanunu m. 55/1-a.2'ye göre "Kendisi, ticari işletmesi, işletme işaretleri, malları, iş ürünleri, faaliyetleri, fiyatları, stokları, satış kampanyalarının biçimi ve iş ilişkileri hakkında gerçek dışı veya yanıltıcı açıklamalarda bulunmak veya aynı yollarla üçüncü kişiyi rekabette öne geçirmek" haksız rekabet teşkil etmektedir. İşbu hükümlerle düzenlenen haksız rekabet hali uygulamada çoğunlukla aldatıcı reklamlar şeklinde tezahür etmektedir. Aldatıcı reklamların yayınlandığı mecraların başında da şüphesiz sosyal medya platformları yer almaktadır.

Aldatıcı reklam, "hedef tüketici kitlesini yanıltan veya yanıltması muhtemel olan ve bu yanıltıcı niteliği dolayısıyla tüketicilerin ekonomik davranışları üzerinde etkili olan veya rakiplerine zarar veren veya verebilecek potansiyele sahip reklamlar" olarak tanımlanmaktadır. (Aldatıcı Reklamlar, 2021, s. 6)

Okan ise aldatıcı reklamı "Ulaştığı kişileri yanlış yönlendiren ve reklamı yapılan ürün veya hizmetle ilgili yanıltan ya da yanıltma olasılığı bulunan reklam." olarak tanımlamıştır. (Okan, 2011, s. 51)

Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği kapsamında aldatıcı eylemler, "yanlış bilgi içeren veya verilen bilgiler esasen doğru olsa bile sunuluşuna dair bütün koşullar değerlendirildiğinde, ortalama tüketiciyi aldatan ya da aldatmaya elverişli olan ve bu suretle tüketicinin normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olmasına yol açan ya da yol açma olasılığı bulunan ticari uygulamalar" şeklinde ifade edilmektedir. Haksız rekabet hukukunda aldatıcılık bir üst kavram olarak düzenlenmiş olup (Abbasoğlu, 2021, s. 85) yanıltıcı, yanlış, birden fazla anlama gelebilecek ya da eksik bilgi verilmesi hallerinden birinin varlığı halinde aldatıcılık gerçekleşmiş olacaktır.

Bir reklamın aldatıcı olup olmadığı noktasında ortalama bilgi ve dikkat seviyesine sahip tüketicilerin göz önüne alınması ve reklamın bu ortalama tüketiciler açısından aldatıcı nitelikte olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. (Aldatıcı Reklamlar, 2021, s. 9) Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'ne göre "ortalama tüketici ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden tüketici işlemi ya da tüketiciye yönelik uygulamaların her aşamasında makul düzeyde bilgi sahibi olan kişilerdir."

Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz ile sosyal medya etkileyicisinin yükümlülükleri düzenlenmiştir. Buna göre "sosyal medya etkileyicisinin henüz deneyiminin bulunmadığı bir mal veya hizmete ilişkin, tüketiciler nezdinde o mal veya hizmeti onaylayacak ya da deneyimlediği algısı yaratacak şekilde ticari reklam amacıyla paylaşımında bulunması, kendisine reklam veren tarafından hediye edilmiş bir mal veya hizmeti kendisinin satın aldığı izlenimi oluşturması, bir mal veya hizmete ilişkin nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanmayan ve ispatı mümkün olmayan bilimsel araştırma ve test sonuçları hakkında

iddialarda bulunması" yasaklanmıştır. Aynı düzenleme ile etkileyicinin herhangi bir malın ticari reklamında, efekt veya filtreleme uygulamalarını kullanması durumunda görüntünün filtrelendiğini açıkça belirtmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sosyal medya etkileyicisi aracılığıyla yapılan reklamlarda aldatıcılık, geleneksel reklamcılık yöntemlerinde karşılaşılan aldatıcılık hallerinden ayrılmaktadır. Burada, tüketicilerin, satın aldıkları ürünün reklamlarda kendilerine vaat edilenden daha düşük kalitede çıkması ya da reklamda bahsedilen özelliklerin üründe mevcut olmaması gibi aldatıcılık örneklerine sık rastlanılmamaktadır. (Abbasoğlu, 2021, s. 86) Sosyal medya reklamlarında aldatıcılık genel olarak bir reklamın ticari niteliğinin gizlenmesi şeklinde oluşmaktadır. Zira etkileyici desteğinden yararlanan reklamlarda etkileyicinin tanıtımını yaptığı ürün ya da hizmeti, reklam olduğunu belirtmeksizin, hayatının doğal akışı içerisinde yerleştirilmesi oldukça çok karşılan bir durumdur. Bu tarz reklamlarda, reklamın hedef kitlesi genellikle bir reklamla karşı karşıya olduğunu anlamamakta ve reklama konu ürün ya da hizmetin takip ettiği kişinin samimi ve gerçek deneyimlerine dayanmakta olduğu hususunda aldatılmaktadır. Herhangi bir işletme ile arasında ticari bir ilişki olmasına rağmen bunu gizleyerek, tüketici misali ürünler ya da hizmetler hakkında tanıtımda bulunan etkileyicilerin bu davranışları aldatıcı reklam ve dolayısıyla haksız rekabet teşkil etmektedir. (Abbasoğlu, 2021, s. 89)

Bu doğrultuda etkileyici desteği kullanılan reklamlarda aldatıcı ve örtülü reklam birbirine paralellik arz etmekte olup reklamın etkileyicinin günlük hayatına dair paylaştığı bir içeriğin içine gizlenmesi halinde reklam hem aldatıcı hem de örtülü olarak değerlendirilmelidir.

C. Sosyal Medya Etkileyicileri Aracılığıyla Yapılan Kötüleme İçerikli Reklamlar

"Başkalarını veya onların mallarını, iş ürünlerini, fiyatlarını, faaliyetlerini veya ticari işlerini yanlış, yanıltıcı veya gereksiz yere incitici açıklamalarla kötülemek" hali TTK ile haksız rekabet halleri arasında sayılmıştır. Sık karşılaşılan haksız rekabet türlerinden birisi olan kötüleme, bir işletmenin müşterilerinin gözündeki değerinin düşürülmesi veya itibarının sarsılması suretiyle rakiplerin öne geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Kolcuoğlu, 2020) Kötüleme karalamayı, perdelemeyi, değerini küçümsetmeyi ve düşürmeyi kapsamaktadır.

Kötüleme, başkalarını veya onların mallarını, mallarının kalitesini, iş ürünlerini, faaliyetlerini veya ticari işlerini yanlış ya da yanıltıcı açıklamalarla kötülemek yoluyla yapılabileceği gibi yanlış ya da yanıltıcı olmayan ancak gereksiz yere incitici nitelikteki açıklamalarla da yapılabilecektir. Bir rakibin, işine, mallarına veya hizmetlerine ilişkin ileri sürülen iddiaların doğru olması gereksiz yere incitici şekilde dile getirilmesini haklı hale getirmeyeceğinden (Kaplan, 2020, s. 34) iddialar doğru olsa dahi gereksiz yere incitici nitelikte ise haksız rekabet oluşturacaktır. Nitekim 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu gerekçesinde kötülemeye konu açıklamaların gerçek durumu yansıtması halinde haksız rekabet durumunun oluşmayacağı belirtilmişse de gerçeğe uygun içeriklerle yapılan ancak gerekmediği halde açıklanan beyanlar da kötüleme oluşturarak haksız rekabete sebebiyet verebilecektir. (Soydemir, 2015, s. 99)

Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan tanıtım faaliyetleriyle başkalarının ya da onların mallarının, iş ürünlerinin, fiyatlarının, ticari işlerinin kötülenmesine sıkça rastlanmaktadır. Reklamlarda kötülemenin sınırı, eleştiri özgürlüğünün sınıрыyla belirlenmektedir. Zira eleştiri özgürlüğü kapsamında kalan bir açıklama kötüleme oluşturmayacak ve haksız rekabete konu olmayacaktır. Dürüstlük kuralı uyarınca, kötülemeye konu ifadelerle, ticari hayat içerisinde eleştiri sınırının aşılması söz konusu olduğunda haksız rekabetin varlığından söz edilebilecektir. (Poroy & Yasaman, 2017, s. 334)

D. Sosyal Medya Etkileyicileri Aracılığıyla Yapılan Karşılaştırmalı Reklamlar

TTK m. 55/1-a.5'te "kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek" yani hukuka aykırı şekilde karşılaştırmalı reklam yapmak yasaklanmıştır.

Karşılaştırmalı reklam, Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ile "Tanıtımı yapılan mal veya hizmete ilişkin hususlarla aynı amaca ya da aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik rakip mal veya hizmetlere ilişkin hususların karşılaştırıldığı reklamlar." olarak tanımlanmaktadır. Bu reklamlarda karşılaştırılan hususlar mallar, hizmetler, kişiler ya da fiyatlardır. (Arkan, 2017, s. 346)

Hukumumuzda karşılaştırmalı reklam yapılması büsbütün yasaklanmamış olup 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 61/5 ile aynı ihtiyaçları karşılayan ya da aynı amaca yönelik rakip mal veya hizmetlerin karşılaştırmalı reklamının yapılabileceği düzenlenmiştir. Karşılaştırmalı reklamın tabii olduğu şartlar ise Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ile maddeler halinde, ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İşbu şartlara aykırı olarak yapılan karşılaştırmalı reklamlar haksız rekabet teşkil edecektir.

Sosyal medya etkileyicileri takipçilerine bir ürün ya da hizmeti tanıtmakta, ürün ya da hizmet hakkında tavsiyeler vermekte ve tüketicileri yönlendirmektedirler. Etkileyici kişilerin bu şekilde tanıtım faaliyetinde bulunurken reklama konu ürün veya hizmet ile başka bir işletmeye ait ürün ya da hizmeti karşılaştırma yoluna gitmeleri oldukça sık rastlanılan bir durumdur. Bu karşılaştırma iki ya da daha fazla ürün, hizmet ya da işletmeye ait ayırt edici unsurların açıkça belirtilmesi yoluyla doğrudan doğruya olabileceği gibi karşılaştırmaya konu ürün ya da hizmetten dolayı olarak bahsedilmesi yoluyla dolaylı şekilde de olabilecektir.

Etkileyici aracılığıyla yapılan reklamlarda rakip işletmeye ait ayırt edici bir unsur doğrudan ya da dolaylı olarak kullanılmasa dahi en iyi, en etkili, en faydalı, en sağlıklı gibi üstünlük bildiren ifadelerin kullanılması suretiyle tüketicide ürünün zirvede olduğu algısının oluşturulması da karşılaştırmalı reklama sebebiyet verecektir. (Poroy & Yasaman, 2017, s. 66) En iyi, en büyük gibi üstünlük ifadelerinin gerçeği yansıtması halinde karşılaştırmalı reklam hukuki sınırlar içerisinde kalmakta ve haksız rekabete konu olmamaktadır. Üstünlük ifadelerinin gerçeğe uygunluk ölçüsü objektif olarak yapılan gözlem ve araştırmalara dayanması olup aksi durumun varlığı halinde haksız rekabete ilişkin hükümler uygulama alanı bulacaktır. (Kenaroglu, 2008, s. 49) Ancak öğretilerde en bol çeşit ve en kaliteli ürünler gibi üstünlük bildiren ibarelerin, sübjektif ve soyut iddialar olarak hoşgörü sınırları kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. (Memiş, 2014, s. 62)

Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz ile "sosyal medya etkileyicisinin bir mal veya hizmete ilişkin nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanmayan ve ispatı mümkün olmayan bilimsel araştırma ve test sonuçları hakkında iddialarda bulunamayacağı" düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan karşılaştırmalı reklamların hukuka uygunluğunun sağlanması ve aldatıcı reklamların önlenmesi amaçlanmaktadır. Nitekim gerek doğrudan karşılaştırma içeren gerekse üstünlük ifadelerini barındıran karşılaştırmalı reklamlarda reklam içeriğinin gerçeğe uygun olmaması halinde reklam aynı zamanda aldatıcı nitelikte olmaktadır.

E. Sosyal Medya Etkileyicileri Aracılığıyla Yapılan İş Şartlarına Aykırı Reklamlar

Ticaret hayatında devlet tarafından koyulmuş ve ilgili mal ve hizmeti üreten veya satan herkes için bağlayıcı nitelik taşıyan birtakım kurallar bulunmaktadır. İlgili piyasada faaliyet göstermek isteyen tüm işletmeler için geçerli olan, adeta “oyunun kuralları” niteliğini taşıyan bu kurallar iş şartlarını oluşturmaktadır. (Özkan, 2019, s. 134)

TTK m. 55/1-e’de “iş şartlarına uymamak; özellikle kanun veya sözleşmeyle, rakiplere de yüklenmiş olan veya bir meslek dalında veya çevrede olağan olan iş şartlarına uymamak” fiili haksız rekabet hallerinden sayılmıştır. İş şartları kavramı ticaret hayatının tamamını kapsayan, rakipler için geçerli olan tüm hukuki düzenlemeler olarak ele alınmakta ve rakiplerin uymakla yükümlü olduğu tüm yasal düzenlemeler ile ticari örf ve adetler iş şartları kapsamında değerlendirilmektedir. (Kolcuoğlu, 2020) Bu doğrultuda etkileyici desteğinden yararlanılarak yapılan reklamlar mevzuata, sözleşmeye ya da mesleki teamüllere dayanan bir iş şartına aykırılık taşımaktaysa, TTK m.55/1-e kapsamında haksız rekabete sebebiyet verecektir.

Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan reklamlarda iş şartlarına aykırılık durumuna daha çok reklamı yasak olan ürünlerin reklamının yapılması şeklinde rastlanmaktadır. Hukukumuzda, avukatlık, noterlik gibi bazı meslek gruplarının ve alkollü içecekler, sigara gibi bazı ürün gruplarının reklamının yapılması çeşitli kanuni düzenlemeler ile yasaklanmıştır. İş şartı niteliğinde olan bu reklam yasaklarının sosyal medya etkileyicileri tarafından ihlalinin haksız rekabete sebebiyet vereceği açıktır.

Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz ilke kararı niteliğinde bir düzenleme olup kılavuzda yer alan düzenlemeler sosyal medya etkileyicileri bakımından iş şartı olarak değerlendirilmelidir. Kılavuz ile etkileyicilerin “doktor, diş hekimi, veteriner hekim ve eczacılar ile sağlık kuruluşları tarafından sunulan mal veya hizmetlere yönlendirmede bulunamayacağı, bu mal veya hizmetlerin tanıtımını yapamayacağı” düzenlenmiştir. 1262 Sayılı İspençiyari Ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ile de ilaçlar bakımından reklam yasağı düzenlenmiştir. Bu birbirine benzer nitelikteki düzenlemeler sosyal medya etkileyicileri ve reklam verenler bakımından iş şartı olarak değerlendirilecek ve reklam yasağına aykırı tanıtım faaliyetleri, iş şartlarına uymaması nedeniyle haksız rekabet teşkil edecektir.

Sosyal medya reklamlarında oldukça yaygın şekilde karşılaştığımız örtülü reklamlar ise, reklam hukukunun temel ilkesi olan reklamın reklam olduğunun açıkça anlaşılması ve ayırt edilebilir olması gerekliliğine aykırıdır. Bu durum gerek Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da gerek Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nde ifade edilmiş olup, reklam veren herkesin uyması gereken bir iş kuralı niteliğindedir. Nitekim reklam verenler ve reklam kuruluşları tarafından ödenmesi gereken vergi yükümlülüğü de iş şartı niteliğindedir. Örtülü reklamlar yoluyla reklam verenler ile reklam kuruluşları, ödemeleri gerekli vergi borcu sorumluluğundan da kurtulmakta ve rakipleri aleyhine üstünlük elde etmektedir. (Abbasoğlu, 2021, s. 98) Bu doğrultuda etkileyicilerin örtülü reklam yasağını ihlal eden reklamları aynı zamanda iş şartlarına da aykırılık oluşturmakta ve her iki husus da ayrıca haksız rekabet kapsamında değerlendirilmektedir.

SONUÇ

İnternet ve sosyal medya kullanımının dünya genelinde ciddi boyutlara ulaşması ticaret sektöründe olduğu gibi reklamcılık sektöründe de köklü değişikliklere sebep olmuştur. Geleneksel reklamcılık yöntemlerinin yerini internet ve sosyal medya reklamcılığı gibi modern reklamcılık yöntemleri almaktadır. Sosyal medya reklamcılığı, hızlı ve etkili olması, hedef tüketici kitlesinin belirlenebilir olması, zaman ve mekân sınırının bulunmaması gibi nedenlerle reklam veren işletmeler tarafından çokça tercih edilmektedir.

Sosyal medya reklamcılığında tercih edilen yöntemlerin başında ise sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamlar gelmektedir. Sosyal medya etkileyicileri, nispeten yüksek takipçi sayısına sahip olan ve sahip olduğu takipçi kitlesinin satın alma gibi alışkanlıklarını, beğenilerini etkileme yetisine sahip olduğu kabul edilen sosyal medya kullanıcılarıdır. Yüksek takipçi sayısına ve bu doğrultuda yüksek görünürlüğe sahip olmak dışında etkileyici olabilmek için aranan başkaca bir kıstas bulunmamaktadır. Etkileyiciler esasında hayatlarına dair kesitleri sosyal medya hesapları üzerinden paylaşan sıradan kimseler olduğundan tüketiciler, etkileyicilerin tavsiyelerini güvenilir ve samimi bulmaktadırlar. Tüketiciler üzerinde oluşan bu güven ve samimiyet algısı işletmelerin en etkili tanıtım araçlarından birisi olarak kabul edilmektedir.

Sosyal medya etkileyicilerinin herhangi bir eğitim almasının gerekli olmayışı, takipçilerde oluşan güven duygusunun kaybedilmek istenmeyışı gibi nedenler sosyal medya etkileyicileri tarafından mevzuata ve dürüstlük kurallarına aykırı reklamların yapılmasına sebep olmaktadır. Dürüstlük kurallarına ve mevzuata aykırı reklamlar yapan etkileyiciler hakkında hukuki ve cezai yaptırımların uygulanması ticaret hukuku bakımından önem taşımaktadır. Nitekim sosyal medya reklamcılığının giderek yaygınlaşması ve gelişmesi, bu mecra üzerinden yapılan hukuka aykırı reklamların olumsuz etkisinin de fazla olacağı anlamına gelmektedir.

Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz ile sosyal medya etkileyicilerinin yükümlülükleri düzenlenmiştir ancak bu yükümlülükler uyulmaması halinde ne tür yaptırımların uygulanacağı hakkında düzenleme yapılmamıştır. Sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan dürüstlük kuralına ve mevzuata aykırı reklamların haksız rekabet hükümleri kapsamında değerlendirilmesi, hukuki ve cezai sorumluluğun belirlenebilmesi bakımından yarar sağlayacaktır.

Haksız rekabete ilişkin düzenlemeler Türk Ticaret Kanunu'nda yer almakta olup bu düzenlemelere göre örtülü, aldatici, kötüleme içerikli reklamlar yapmak, iş şartlarına uymamak halleri haksız rekabet oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı reklam yapmak büsbütün yasaklanmamış ise de Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ile belirli şartlara tabii tutulmuştur. Bu şartlara uyulmaksızın yapılan karşılaştırmalı reklamlar hukuka aykırı hale gelerek haksız rekabete konu olacaktır. Sosyal medya reklamlarında, reklam yoluyla haksız rekabet konusundaki bu dört ana başlık, birbirine paralellik arz etmekte ve içlerinden birinin ihlali diğerinin de ihlali sonucunu doğurabilmektedir. Nitekim sosyal medya etkileyicilerinin, reklam veren ile aralarındaki ticari ilişkiyi gizlemesi, reklama konu ürün ya da hizmeti hayatının normal akışı içerisinde takipçilerine sunması halinde hem örtülü hem de aldatici reklam yasağı ihlal edilmiş olacaktır.

Sosyal medya platformlarında etkileyici tarafından yapılan reklamların haksız rekabet oluşturması halinde Türk Ticaret Kanunu ile düzenlenmiş olan tazminat, haksız rekabetin tespiti, haksız rekabete konu davranışın men'i, maddi durumun ortadan kaldırılması davaları açılabilir. Haksız rekabet hükümleri ile bütün katılanların yararına bozulmamış rekabet ortamının sağlanması amaçlandığından takipçilerin de müşteri sıfatıyla bu davaların tarafı olabilmeleri mümkündür. Haksız rekabetin cezai sorumluluğuna ilişkin hükümler de hukuka aykırı reklam yapan etkileyiciler hakkında uygulanacak ve haksız rekabete sebebiyet veren etkileyici iki yıla kadar hapis ya da adli para cezasıyla cezalandırılacaktır.

Çalışmamızda temel olarak reklam kavramı, sosyal medya reklamcılığı ve sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan reklamların haksız rekabet düzenlemeleri karşısındaki durumu incelenmiştir. Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan reklamlar, haksız rekabet oluşturan aldatici, örtülü, karşılaştırmalı, kötüleme içerikli ve iş şartlarına aykırı reklamlar kapsamında ayrı ayrı

değerlendirilmiştir. Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan ilke kararı niteliğindeki Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından Yapılan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Hakkında Kılavuz'da yer alan düzenlemelere değinilmiştir. Sosyal medya bir reklam mecrası olarak denetimlerin nispeten zor olduğu bir mecra olup hukuka aykırı reklamcılık faaliyetlerine oldukça elverişlidir. Sosyal medya etkileyicileri tarafından yapılan reklamların hukuki bir zemine oturtulmasını sağlamak, sınırlarını belirlemek amacıyla Kılavuz yayınlanmış olsa da sosyal medya reklamcılığı sosyal medya kavramının gelişmesiyle birlikte sürekli gelişmekte ve değişmektedir. Esasında sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla yapılan rekabet ihlalleri diğer rekabet ihlallerinden çok farklı olmasa da bunların tespiti, nitelendirilmesi ve yaptırımların uygulanmasında birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Geleneksel reklamcılık yöntemleri hakkında uygulanan hukuki mekanizma ve kuralların, sosyal medya reklamcılığında da uygulanabilirliğini sağlamak ve yaptırımların işlevselliğini koruyabilmek amacıyla sosyal medyanın değişken yapısından kaynaklanan ihtiyaçlar değerlendirilmeli ve gelişmeler doğrultusunda hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, H. D. (2021). *Sosyal Medya Reklamcılığında Haksız Rekabet*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Adak, A. (1975). Türk Hukuku Açısından Haksız Rekabet Müessesesi ve Reklam Yolu ile Haksız Rekabet. *Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 351-366.
- Aldatıcı Reklamlar*. (2021, Ocak 19). May Hukuk Danışmanlık:
<https://www.mayhukukdanismanlik.com> adresinden alındı
- Arkan, S. (2017). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Aslan, İ. Y. (2019). *Tüketici Hukuku Dersleri*. Ankara : Ekin.
- Ballı, M. (2015). Türk Ticaret Kanunu'na Göre Haksız Rekabet Kavramı ve Unsurları. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 62-72.
- Bilge, M. E. (2003). Tüketicinin Korunması Açısından İnternette Ticari Reklam Yayını. Ş. T. Ansay içinde, *Prof. Dr. Turgut Kalpsüz'e Armağan* (s. 13-54). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 210-230.
- Göle, C. (1983). *Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması* . Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hatemi, H., & Gökyayla, E. (2015). *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Kaplan, A. G. (2020). *Elektronik Ortamda İşlenen Haksız Rekabet Halleri*. On İki Levha Yayıncılık.
- Kaplan, A., & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 59-68.
- Karatepe Kaya, M. (2021). Sosyal Medya Etkileyicileri Tarafından İnternet Aracılığıyla Yapılan Reklamlara İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 667.
- Kaya, M. (2015). *Elektronik Ortamda Kişilik Hakkının Korunması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kenaroğlu, S. (2008). Haksız Rekabet Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Kolcuoğlu, U. (2020, Ocak 20). Dünya Gazetesi Web Sitesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/bir-haksiz-rekabet-turu-kotuleme/460812>, adresinden alındı
- Mangold, G., & Faulds, D. (2009). Social Media: The New Hybrid Element Of The Promotion Mix. *Business Horizons*, 357-365.
- Memiş, T. (2014). Marka, Haksız Rekabet ve Tüketici Hukukunda Süperlatif Reklamlar. T. Memiş içinde, *Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Oğuzman , K., & Öz, T. (2014). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt I*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Okan, N. (2011). *Ağ Reklamları ve Haksız Rekabet*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, S. S., & Doğanay, Z. (2019). BİR MECRA OLARAK SOSYAL MEDYANIN REKLAM HUKUKU. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 296.

Özkan, A. (2019). İş Şartlarına Uymama Nedeniyle Haksız Rekabet Hali Olarak Fiyat Tarifelerine Aykırılık. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 133-180.

Pekdiñer, R. T. (2020). *Haksız Rekabet Hukukunda Dürüstlük Kuralına Aykırı Reklamlar ve Satış Yöntemleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Poroy, R., & Yasaman, H. (2017). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Seven, V. (2014). Sosyal Paylaşım Sitelerinin Haksız Rekabet Karşısındaki Durumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3343-3350.

Soydemir, G. (2015). *İnternette Haksız Rekabetin Önlenmesi*. Ankara: Seçkin.

Tekelioğlu, N. (2018). Reklam ve Reklam Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-34.

(2022, Nisan 15). Datareportal: <https://datareportal.com/essential-twitter-stats> adresinden alındı

(2022, Nisan 15). Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia> adresinden alındı

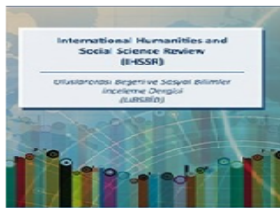
(2022, Nisan 15). Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/YouTube> adresinden alındı

(2022, Nisan 15). Datareportal: <https://datareportal.com/essential-youtube-stats> adresinden alındı

(2022, Nisan 15). Datareportal: <https://datareportal.com/essential-facebook-stats> adresinden alındı

(2022, Nisan 15). Mmo Populations: <https://mmo-population.com/r/wow> adresinden alındı

(2022, Nisan 15). Dwell On It: <http://dwellonit.taterunino.net/sl-statistical-charts-testing/> adresinden alındı

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

**DERİ SANAYİ İŞLETMELERİNDE ÜRETİM ORGANİZASYON ŞEMASI
VE MALİYET MUHASEBESİ**

M. Serdar ATAY*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihi:
Başvuru:19.04.2022
Revizyon : 29.04.2022
Kabul : 29.04.2022
Orcid Numarası :
0000-0001-8070-6166

Anahtar Kelimeler: Deri
sanayi sektörü, maliyet
muhasabesi, organizasyon
şeması.

Küreselleşmenin etkisiyle her geçen gün teknolojiyle iç içe olduğumuz günümüzde, işletmeler de bu teknolojik gelişmelere uyum sağlamış, dolayısıyla bu uyumdan deri işletmeleri de nasibini almıştır. Türk Deri Sanayii dışa açılma girişiminde başarılı sonuçlar alan sektörlerden birisi olmuştur; deri ürünleri ise, tabaklama ve deri işleme, deri giyim, hatta kürklere kadar geniş bir alanda faaliyetlerini sürdürmüştür ve çalışmamızın temel konusunu oluşturmuştur.

Çalışmada, geniş alanda faaliyetini sürdüren deri sanayi sektöründe maliyet sisteminin kurulması amaçlanmıştır; bu amaçla çalışmanın ilk kısmında Türkiye'deki deri sanayi sektörünün gelişimine, ithalat ve ihracat rakamlarına değinilmiştir; ikinci kısımda, maliyet muhasebesi hakkında kavramsal bilgiler verilmiştir; son kısımda ise deri sanayi işletmelerinin maliyet muhasebesi sisteminin oluşum şekli açıklanmaya çalışılmıştır.

PRODUCTION ORGANIZATION CHART IN LEATHER INDUSTRIAL ENTERPRISES AND COST ACCOUNTING

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 19.04.2022
Revised : 29.04.2022
Accepted : 29.04.2022
Orcid Number:
0000-0001-8070-6166

Keywords: Leather industry
sector, cost accounting,
organization chart.

ABSTRACT

In today's world, where we are intertwined with technology day by day with the effect of globalization, businesses have adapted to these technological developments, so leather businesses have also taken their share from this harmony. The Turkish Leather Industry has been one of the sectors that achieved successful results in its attempt to open up; leather products, on the other hand, continued their activities in a wide area from tanning and leather processing to leather clothing and even furs and formed the main subject of our study.

In the study, it was aimed to establish a cost system in the leather industry sector, which continues its activities in a wide area; For this purpose, in the first part of the study, the development of the leather industry sector in Turkey, and the import and export figures were mentioned; In the second part, conceptual information about cost accounting is given; In the last part, the formation of the cost accounting system of leather industry enterprises has been tried to be explained.

1. Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle her geçen gün teknolojik gelişmelerin arttığı ve hayatımızın her alanında teknolojiyle iç içe olduğumuz günümüzde, işletmeler de bu teknolojik gelişmelere uyum sağlamış, dolayısıyla bu uyumdan deri işletmeleri de nasibini almıştır. Türk Deri Sanayii dışa açılma girişiminde başarılı sonuçlar alan sektörlerden birisi olmakta; deri ürünleri ise, tabaklama ve deri işleme, deri giyim, saraciye ürünlerine, hatta kürklere kadar geniş bir alanda faaliyetlerini sürdürmekte ve çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, deri sanayi işletmelerinin üretim şeması ve bu işletmelerin muhasebe organizasyonu ile maliyet muhasebesi sisteminin nasıl kurulacağı anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk kısmında deri sanayi işletmelerinin kavramsal yönünden, ayrıca ithalat ve ihracat yönünden bahsedilecek; ikinci kısımda maliyet muhasebesi sürecinin oluşmasına değinilecek ve sonrasında deri sanayi işletmelerinde maliyet muhasebesi süreci anlatılacaktır.

mehmetserdaratay@hotmail.com.

Research Article / Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Atay M.S. (2022), " Deri Sanayi İşletmelerinde Üretim Organizasyon Şeması ve Maliyet Muhasebesi", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

2. Deri Sanayi İşletmelerine Genel Bakış Deri sektörünün gelişimi

Geçmişten beri insanoğlunun birçok alanda kullandığı deri, her geçen gün gelişen teknolojiyle birçok sektörde yer almaktadır.

Deri ürünleri sanayii, ülkemizde kesimlik hayvanlardan elde edilen deriler başta olmak üzere, her türlü hayvanın derisi ve kürkünün imalatı, bunlardan üretilen çanta, valiz gibi giyim eşyalarının ve aksesuarlarının imalatını gerçekleştirmektedir. Bu sanayi türü, insan emeğine dayanmakta, ayrıca teknik bilgi ve beceri gerektirmektedir (İSO, 2015: 11).

Deri sanayi, Türk sanayisinin en eski sektörlerinden biri olarak 1970'lerde kendini göstermiştir. Sonrasında gelişimini hızlandırmış, ancak Rusya krizi, Uzak Doğu krizi gibi sosyal ve siyasi birtakım nedenlerle gerilemeye doğru gitmiştir (Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000: 5). 2010 yılından itibaren sektör ihracatı tekrardan artış göstermiş ve 2019 yılında toplam 1.666.926.000 dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2019), ayrıca 2021 yılında ise 2020'ye göre yüzde 30 artışla 1.331.000.000 \$'dan, 1.726.000.000 \$'a yükselmiştir.

Ülkemizdeki deri işleme sanayi bölgeleri; İstanbul-Tuzla, İzmir-Menemen, Tekirdağ-Çorlu, Uşak, Bursa, Balıkesir-Gönen, Bolu-Gerede, Denizli, Hatay, Manisa-Kula-Salihli, Niğde-Bor, Aydın-Karacasu, Isparta-Yalvaç bölgelerinde yer almaktadır (Günay, 2004: 12-16).

Ülkemizde 1988 yılından itibaren faaliyet gösteren ve Türk deri ve deri mamulleri sektörü ihracatının yarısından fazlası üyeleri tarafından gerçekleştirilen İstanbul Deri ve Deri Mamulleri İhracatçıları Birliği'nin (İDMİB), 2018 yılına ait faaliyet raporuna göre;

- Deri sektörü ile ilgili olumlu gelişmelerden birisi 2018 yılında sektörün en büyük ithalatçısı olan ABD'de New York Türkiye Ticaret Merkezi açılmasıdır. Sekiz adet Deri-Kürk Konfeksiyon, Ayakkabı ve Tabakhane firmasıyla, New York Türkiye Ticaret Merkezi 2018 yılı Eylül ayında faaliyete geçmiştir.
- Deri sektöründe en önemli sorunlardan biri olan hammadde için uygulanan %20 oranındaki Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), 28 Şubat 2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan karara göre, ham kürkler ve tabaklanmış, aprenlenmiş kürklerde sıfıra düşürülmüştür. Bu olumlu gelişme sonrası üretimin artması ve sektörün dünyadaki yeterli ihracat payını alması beklenmektedir.

Deri sektörüne ait 2006-2013 yıllarına ait ihracat ve ithalat bilgileri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Deri ve Deri Ürünleri Sektörü 2006-2013 yıllarına ilişkin ihracat ve ithalat payları

Yıllar	Deri ve Deri Ürünleri İhracatı (1.000\$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (1.000\$)	Pay (%)	Deri ve Deri Ürünleri İthalatı (1.000\$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (1.000\$)	Pay (%)
2006	808	85.535	0,94	1.196	139.576	0,86
2007	941	107.272	0,88	1.414	170.063	0,83
2008	986	132.027	0,75	1.560	201.964	0,77
2009	778	102.143	0,76	1.106	140.928	0,78
2010	989	113.883	0,87	1.368	185.544	0,74
2011	1.185	134.907	0,88	1.733	240.842	0,72

2012	1.324	152.462	0,87	1.700	236.545	0,72
2013	1.551	151.803	1,02	1.919	251.661	0,76

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Tablo 1'e bakıldığında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, deri ve deri ürünleri sektörünün 2006-2013 yılları arasındaki dünya genelinde toplam ihracat ve ithalatı ile Türkiye'nin bu toplam içindeki yeri görülmektedir.

Tablo 2: 2018 - 2019 Aralık Ayı İhracat içerisindeki Deri ve Deri Ürünleri Sektörü Payı

Birim: 1.000 ABD \$	2018 Aralık	2019 Aralık	Değişim m %	2018 Ocak- Aralık	2019 Ocak- Aralık	Değişim m %
Türkiye Genel İhracatı	14.670.854	15.385.060	4,9	176.860.826	180.468.488	2,0
Deri ve Deri Ürünleri İhracatı	133.942	114.587	-14,5	1.683.534	1.666.926	-1,0
Deri ve Deri Ürünleri İhracatının Genel İhracat İçindeki Payı %	0,9	0,7		1,0	0,9	

Tablo 2 ise, İhracatçı Birlikleri'nden alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır. Buna göre, 2018 yılı Aralık ayında gerçekleşen genel ihracat tutarının 2019 yılı Aralık ayında % 4,9 artmasına rağmen, deri sektöründe % 14,5'lik bir düşüş olduğu görülmüştür. Bu durumda, 2019 Aralık ayında deri sektörünün, genel ihracattaki payı % 0,9' dan, % 0,7' e düşmüştür. Ayrıca, genel olarak yıl bazında değerlendirme yapılırsa, 2018 yılına göre 2019 yılında, genel ihracat %2 artarken bu oranda, deri sektörünün payı %1 azalmıştır.

Tablo 3: Türkiye Deri ve Deri Ürünleri İhracatında İlk 10 Ülke (1.000\$)

ÜLKELER	2020 Ocak (1.000\$)	2021 Ocak (1.000\$)	Değişim %	Pay %
Almanya	13.109	10.331	-21,2	9,4
Rusya	10.830	8.858	-18,2	8,0
İtalya	11.481	5.487	-52,2	5,0

Fransa	5.590	4.898	-12,4	4,4
İspanya	7.154	4.844	-32,3	4,4
Hollanda	3.260	4.679	43,5	4,2
Irak	6.107	4.675	-23,4	4,2
İngiltere	4.753	4.327	-9,0	3,9
Kazakistan	2.946	3.616	22,7	3,3
ABD	3.891	3.098	-20,4	2,8
İLK 10 ÜLKE TOPLAMI	69.120	54.813	-20,7	49,6
Diğer ülkeler ve serbest bölgeler	63.622	55.446	-12,9	50,4
<u>DERİ VE DERİ ÜRÜNLERİ İHRACATI</u>	<u>132.742</u>	<u>110.259</u>		<u>100</u>

Kaynak: Deri Sektör Şubesi İTKİB Genel Sekreterliği, Deri ve Deri Ürünleri Sektörü, 2021 Ocak Ayı İhracat Bilgi Notu, s. 2.

Tablo 3' te, Türkiye Deri ve Deri Ürünleri İhracatındaki İlk 10 ülkenin verileri incelenmiş, 2021 yılının Ocak ayında, bir önceki yılın Ocak ayına göre %21,2'lik düşüş göstermesine rağmen, en yüksek ihracat Almanya ile gerçekleşmiştir. Bu dönemde Almanya'ya yapılan ihracat 10.331.000 \$ olarak kayıtlara geçmiştir. Almanya'nın Türkiye deri ve deri ürünleri ihracatından aldığı pay ise %9,4 olarak hesaplanmıştır.

2021 yılı Ocak ayında, 2020 yılı Ocak ayına göre %18,2'lik düşüş göstermesine rağmen, deri ihracatındaki %8'lik payıyla ikinci sırayı Rusya almıştır. Rusya'nın 10.830.000 \$'lık ihracatı söz konusu olmuştur.

İtalya'nın 2021 yılı Ocak ayındaki verileri ise, 2020 yılı Ocak ayı verilerine oranla yarı yarıya bir düşüş göstermesine rağmen, İtalya, deri ihracatında üçüncü sıraya yerleşmiştir.

2021 yılı Ocak ayında en çok ihracat yapılan ilk 10 ülke arasında sırasıyla Fransa, İspanya, Hollanda, Irak, İngiltere, Kazakistan ve ABD bulunmakta ve toplamda kendilerine %27,2'lik yer edinmektedirler.

Derinin işleme süreci

Biyolojik bir madde olan derinin, birtakım süreçlerden geçirildikten sonra kullanım amacına göre dönüşüm işlemi gerçekleştirilmektedir. Ham madde olan deri, ürüne dönüştürülürken onlarca kimyasal madde ile birtakım aşamalardan geçmektedir. Günümüzde uygulanan özel teknikler hariç, genel olarak deri işleme süreci; yaş işlemler ve kuru işlemler olarak iki süreçten oluşmaktadır (ÇSGB, 2017).

Tablo 4: Deri Üretim Temel Prosesleri- Yaş İşlemler

İşlem sırası	İşlem adı
1	Ham deri kalite ayrımı, partinin oluşturulması, tartım
2	İslatma-yumuşatma
3	Ön etleme
4	Kıl giderme

5	Kireçlik
6	Etleme
7	Budama-tartım
8	Kireç giderme
9	Sama
10	Yağ giderme
11	Pikle
12	Tabaklama
13	Açkı-sıkma
14	Yaş tıraş
15	Budama-tartım
16	Nötralizasyon
17	Boyama-retenaj-yağlama

Tablo 4'te, deri üretim sanayiisinde, temel süreçlerin ilk kısmı olan "yaş işlemler" sıraya göre gösterilmiştir. Tabloya göre, ham deri, kalite ayrımı ile süreç başlayacak, tartım, ıslatma, yumuşatma gibi süreçlerden sırasıyla geçirildikten sonra, boyama-yağlama süreciyle, yaş işlemler son bulacaktır.

Tablo 5: Deri Üretim Temel Prosesleri- Kuru İşlemler

İşlem sırası	İşlem adı
1	Kurutma
2	Tav
3	Gergi
4	Kuru tıraş
5	Toz alma
6	Kenar alma
7	Finisaj
8	Kalite ayrımı, desi, satış

Tablo 5'te ise, deri üretim temel sürecinin "kuru işlemler" kısmı sırasıyla gösterilmiştir. Kuru işlemler, öncelikle derinin kurutulması, tav, gergi işlemleri ile başlayacak ve kalite ayrımı ve satış işlemiyle son bulacaktır.

3. Deri İşletmelerinde Maliyet Muhasebesine Genel Bakış

Çalışmanın bu kısmında, deri işletmelerinin maliyet muhasebesi sistemini anlamak için önce kavramsal çerçeveden bahsedilecek, daha sonra giderlerin sınıflandırılmasından bahsedilecek ve bu işletmelerde maliyet muhasebesi sisteminin oluşturulması anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. Kavramsal Çerçeve

İşletmenin faaliyeti ne olursa olsun, "süreklilik" kavramı gereğince, tüm işletmeler, varlığını devam ettirebilmek için bazı fedakârlıklarda bulunmak zorundadır. Muhasebe açısından ise, bu fedakârlıkların parasal boyutu dikkate alınmaktadır. Bu parasal fedakârlıkların açıklanmasında; gider, harcama, maliyet ve zarar kavramlarını netleştirilmesinde yarar görülmektedir.

En geniş ifadesi ile *gider kavramı*, hâsılattan düşülen faydası tükenmiş maliyetlerdir (Uragun, 1993).

Maliyet, bir iktisadi kıymetin elde edilmesi ya da değerinin artırılması nedeniyle, yapılan tüm giderlerin toplamını ifade eder (VUK, md. 262). Gider için yapılan ödeme veya harcamanın tüketilmesi ve yok olması; maliyet için yapılan ödeme veya harcamanın ise bir aktif değere dönüşmesi veya mevcut bir aktif kalemin değerinin artmasına yol açması, gider ve maliyet arasındaki fark, olarak açıklanabilir (Doğan, 2011: 138-139).

Harcama, bir varlık edinimi için yapılan ödemeler, borçlanmalar ya da diğer varlık transferleridir (Kaygusuz ve Dokur, 2009: 29-30). Harcama (ödeme, borçlanma veya diğer varlıkların transferi) gelecek dönemde fayda sağlanacaksa bilançoda "maliyet" adıyla, faydası tükenmiş ise gelir tablosunda "gider" adıyla yer alacaktır. (Altuğ, 2006: 20).

Zarar ise, işletme faaliyetlerinin devam edebilmesi için gerekli olmayan veya normal ölçüleri aşan harcamalar olarak; başka bir deyişle, işletmenin elde etmiş olduğu gelirlerden, yapmış olduğu giderleri düşmesi sonucu elde kalan negatif fark, olarak tanımlanabilmektedir.

3.2. Giderlerin Sınıflandırılması

Giderler birçok açıdan sınıflandırılabilir. Tekdüzen hesap planına göre, giderler "çeşitlerine ve fonksiyonlarına" göre 7A ve 7B grubu olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında, mamullere yüklenmesine veya üretim hacmiyle olan ilişkilerine göre de sınıflandırma yapmak mümkün olmaktadır.

Giderlerin çeşitlerine göre sınıflandırılması (Tekdüzen Hesap Sisteminde 7B olarak sınıflandırılmıştır):

- İlk Madde ve Malzeme Giderleri
- İşçi Ücret ve Giderleri
- Memur Ücret ve Giderleri
- Dışarıdan Sağlanan Fayda ve Hizmetler
- Çeşitli Giderler
- Vergi, Resim ve Harçlar
- Amortismanlar ve Tükenme Payları
- Finansman Giderleri

Tek düzen hesap planına göre, 7B grubunda, giderin kim ya da hangi departman tarafından yapıldığı önemli olmamakta, bunun yanında hangi giderin gerçekleşmiş olduğu önem kazanmaktadır.

Giderlerin fonksiyonuna göre sınıflandırılması (Tekdüzen Hesap Sisteminde 7A olarak sınıflandırılmıştır):

- Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri
- Direkt İşçilik Giderleri
- Genel Üretim Giderleri
- Hizmet Üretim Maliyeti
- Araştırma ve Geliştirme Giderleri
- Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri
- Genel Yönetim Giderleri
- Finansman Giderleri

7A grubunda ise, giderin hangi gider (elektrik, su, doğalgaz, kira vb.) olduğu değil, giderin kim ya da hangi departman tarafından (yönetim, pazarlama vb.) gerçekleştirildiği üzerinde durulmaktadır. 2021 yılı Aktif Toplamı 6.283.900 TL veya Net Satışlar Toplamı 12.567.300 TL'yi aşan üretim ve hizmet işletmeleri, 2022 yılında maliyet hesaplarını 7/A seçeneğine göre tutmak zorundadırlar. Bunun altında kalan üretim ya da hizmet işletmeleri ise, 7A veya 7B'yi serbestçe seçebilmektedir. Bu durumda, ticaret

işletmeleri 7A ya da 7B konusunda herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamaktadır. Ancak “tutarlılık” kavramı gereği, seçilen muhasebe politikasına bağlı olunması gerekmektedir.

Giderlerin mamullere yüklenmesine göre sınıflandırılması

- Direkt (Doğrudan) Giderler
- Endirekt (Dolaylı) Giderler

Direkt İlk Madde ve Malzeme ve Direkt İşçilik gibi ürünlere doğrudan yüklenebilen giderlere “direkt giderler”, yardımcı madde ve malzeme ve endirekt işçilik gibi dağıtım anahtarları aracılığıyla ürünlere yüklenebilen giderlere ise “endirekt giderler” adı verilmektedir.

Giderlerin Üretim Hacmiyle Olan İlişisine Göre Sınıflandırılması

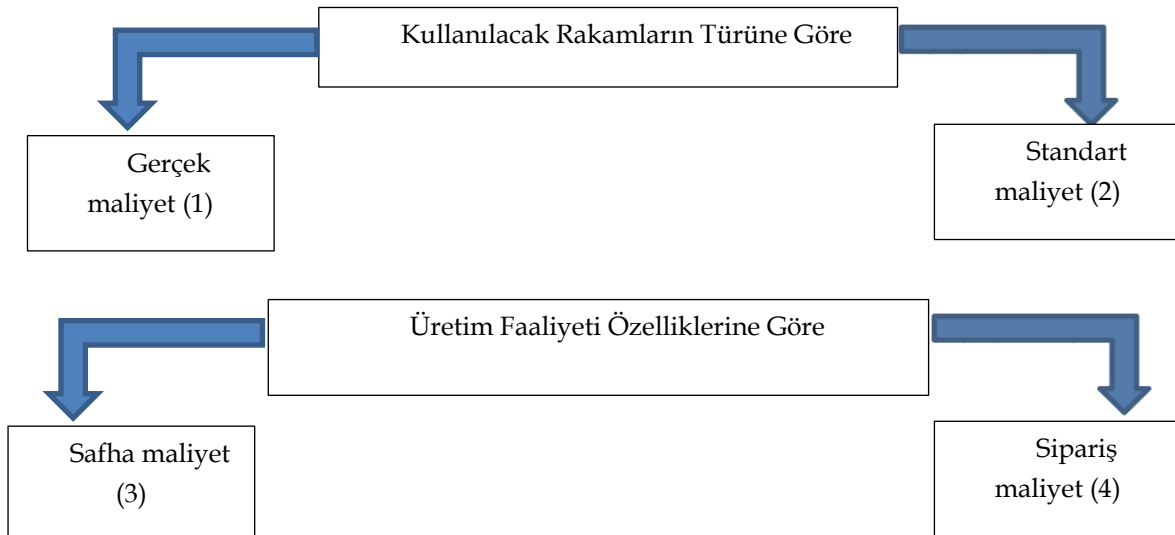
- Sabit Giderler
 - Değişken Giderler
 - Karma Giderler
- Yarı sabit giderler
 - Yarı değişken giderler

Üretim hacmindeki değişimlerden bağımsız olarak ortaya çıkan giderler “sabit gider”, üretim hacmindeki değişimlere bağlı olarak değişiklik gösteren giderler ise “değişken gider” olarak adlandırılmaktadır. Karma giderler ise yarı sabit ve yarı değişken olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer belli bir faaliyet aralığına kadar sabit, sonrasında birden sıçrama gösteriyorsa, buna “yarı sabit gider” adı verilmektedir. Bir kısmı sabit, bir kısmı değişken olan giderler ise “yarı değişken gider” olarak adlandırılmaktadır. Yarı değişken giderler, faaliyet ortadan kalksa bile, tamamen ortadan kalkmamaktadır.

3.3. Maliyet Sisteminin Oluşturulması

Bir maliyet sistemi, çeşitli maliyet hesaplama yöntemlerinin birleştirilmesinden ortaya çıkar. Bu nedenle maliyet sistemlerinden bahsedebilmek için, değişik açılardan gruplandırılmış yöntemlerden en az bir yöntem alınarak bir araya getirilmesi gerekir (Akdoğan, 2006: 38).

Sistemin kurulmasında esas alınacak faktörler ile başlıca maliyet sistemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şekil 1: Başlıca Maliyet Sistemleri

Ancak bunların her biri birer yöntemdir. Hiçbir şekilde tek başlarına sistem oluşturamazlar. Maliyet sistemi, bu yöntemlerden oluşturulacak üçlü kombinasyonlar sonucunda gerçekleşmektedir.

Şekil 1’de yer alan rakamlardan yararlanılarak oluşturulacak seçenekler şunlardır:

- I. (1)+ (3)+ (7)
- II. (2)+ (3)+ (5)
- III. (1)+ (4)+ (8)... vb gibi.

Şekil 1’de yer alan kavramların açıklanmasında yarar görülmektedir:

Kullanılacak rakamların türüne göre:

Gerçek maliyet (fiili maliyet): Maliyet hesaplamaları veya maliyet muhasebesi çalışmalarının, maliyet dönemi bittikten, üretim gerçekleşip, tüketim tamamlandığı için giderler fiilen ortaya çıktıktan sonra yapıldığı maliyet yöntemidir. Başka bir deyişle, gerçekleşmiş rakamlar üzerinden elde edilen maliyet sistemidir.

Standart maliyet: Önceden belirlenmiş, bilimsel yöntemlerle hesaplanmış maliyet yöntemidir. Yöntemin amacı, maliyetlerin kontrolüdür.

Üretim faaliyetinin özelliklerine göre:

Safha (evre) maliyet: Aynı cinsten bir mamul veya mamul grubunun toplu şekilde üretildiği işletmelerde kullanılan maliyet sistemidir.

Sipariş maliyet: Partiler halinde üretim yapan ve her partide farklı tür veya nitelikte mamuller üreten işletmelerde, mamullerin maliyetlerini ayrı ayrı hesaplamak için kullanılan yöntemdir.

Giderlerin mamullere yüklenme biçimine göre:

Tam maliyet: Direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin tamamının ürünlere yüklendiği maliyetlerdir.

Kısmi maliyet: Direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin tamamının ürünlere yüklenmediği maliyetlerdir.

- **Direkt maliyet:** Yalnızca direkt ilk madde ve malzeme ve direkt işçilik giderlerinin mamul maliyetine ilave edildiği maliyetlerdir.
- **Değişken maliyet:** Direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik giderlerinin tamamının ve genel üretim giderlerinin yalnızca değişken kısmının mamullere yüklendiği maliyettir. Bu yöntemde, sabit maliyetler, dönem gideri olarak kaydedilmektedir.
- **Normal maliyet:** Direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik giderlerinin tamamının, genel üretim giderlerinin değişken kısmının mamullere yüklendiği, genel üretim giderlerinin sabit kısmının ise normal kapasite esas alınarak mamullere yüklendiği maliyettir.

3.4. Deri İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi Sürecinin Oluşturulması

Deri imalat işletmelerinde maliyet muhasebesi sürecinin oluşturulmasından önce, muhasebe organizasyonunun oluşturulmuş olması esastır. Muhasebe organizasyonunda,

- Atandığı işi gerçekten başarmak isteyen, nitelikli, işin eğitimini almış, *yeterli sayıda ve nitelikte personelin işe alınması ve buna uygun şekilde çalıştırılması şarttır.*
- Uygun personelden sonra, faaliyet hacmi, işletmenin büyüklüğü, üretim ve pazarlama faaliyetleri yönünden, kısacası işin gerektirdiği nitelikte yardımcı hesaplara yer veren, *ayrıntılı bir hesap planı oluşturulması şarttır.*
- Deri sanayii işletmelerinden özellik arz eden *defterlerden biri olan imalat defterinin yanı sıra, VUK'un istediği defterlerden olan yevmiye defteri, büyük defter ve envanter defterine kayıtlar doğru şekilde işlenmelidir.*

Muhasebe sisteminin kurulması sonrasında, Şekil 1' de açıklandığı üzere, maliyet sisteminin seçilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Maliyet sistemi oluşturulurken, aşağıdaki hususların ayrımının yapılması gerekmektedir.

Kullanılacak rakamların türüne göre;

- Gerçek (fiili) maliyet yöntemi
- Standart maliyet yöntemi

Üretim faaliyetlerinin durumuna göre (tek tip ya da ürün çeşitliliğine göre);

- Safha maliyet sistemi
- Sipariş maliyet sistemi

Mamul birimine yüklenme biçimine göre;

- Tam maliyet yöntemi
- Kısmi maliyet
 - Direkt maliyet yöntemi
 - Değişken maliyet yöntemi
 - Normal maliyet yöntemi

Maliyet sisteminin oluşturulmasında, Vergi Usul Kanunu'nun 262. ve 275. maddelerinde "maliyet bedeli esas"ının kullanımının belirtilmiş olması göz önünde tutularak; bunun yanında, TMS 2 Stoklar standardında ve BOBİ FRS Modül 6 Stoklar standardında da, "stoklar, *maliyet değeri* ile *net gerçekleştirilir değeri* düşük olanı üzerinden ölçülür" ifadesinden yola çıkılarak, her üçünün (VUK, TMS, BOBİ FRS) ortak noktası olması nedeniyle, *Gerçek Maliyet Yöntemi*'nin, diğer bir ifadeyle "Fiili Maliyet" yönteminin esas alınması mantıklı olacaktır.

Üretilen mamullerin homojen olmaması, bir diğer ifade ile birbirine benzememesi ve seri halde üretilmemesi nedeniyle "Sipariş Maliyet Yöntemi" uygulaması mantıklı olacaktır. Ayrıca, işletmenin karlı işlerinin karsız işlerinden ayırt edilebilmesi, gelecek dönemlerde alacakları siparişlerine ait

maliyetlerinin önceden tespit edilebilmesinde, isabetli kararlar alınabilmesi ve zaman tasarrufu açısından da *Sipariş Maliyeti Yöntemi*'nin seçilmesi makul görülmektedir.

Bunun yanında, TMS 2 Stoklar standardı, stokların dönüştürme maliyetleri olarak, direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik giderleri, değişken genel üretim giderleri ile sabit genel üretim giderlerinin normal kapasitesine göre yüklenmesini esas alan "normal maliyet" yönteminin kullanılmasını öngörmektedir. Normal kapasite, planlanan bakım-onarım çalışmalarından kaynaklanan kapasite düşüklüğü de dikkate alınarak, normal koşullarda birkaç dönem veya sezonda elde edilmesi beklenen ortalama üretim miktarıdır (TMS 2).

BOBİ FRS Modül 6 Stoklar standardına göre ise, "tam maliyet" ya da "normal maliyet" yönteminin kullanılması söz konusu olmaktadır. Tam maliyet yöntemi, herhangi bir kapasite kullanımını gözetmeksizin, cari dönemde gerçekleşen sabit ve değişken genel üretim giderlerinin tamamının mamul maliyetine yüklediği yöntem, olarak standartta tanımlanmaktadır.

Bu açıklamalardan yola çıkılarak, işletmenin TFRS'ye tabi olması durumunda, "normal maliyet" yöntemini; BOBİ FRS'ye tabi olması durumunda "Tam maliyet ya da normal maliyet" yöntemini kullanması uygun görülmektedir.

Mamul maliyetlerini oluşturan unsurlar olarak direkt madde, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin mamul maliyetleri ile nasıl ilişkilendirileceğine ilişkin hususları çözümlenmek amacıyla geliştirilen yöntemler, maliyet sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her geçen gün teknolojik gelişmelerin arttığı ve hayatımızın her alanında teknolojiyle iç içe olduğumuz günümüzde, işletmeler de bu teknolojik gelişmelere uyum sağlamış, dolayısıyla bu uyumdan deri işletmeleri de nasibini almıştır. Türk Deri Sanayii dışı açılma girişiminde başarılı sonuçlar alan sektörlerden birisi olmuş; deri ürünleri ise, tabaklama ve deri işlemeye, deri giyime kadar geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş ve çalışmamızın temel konusunu oluşturmuştur.

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin ihracatında önemli yer tutan deri ürünleri imalat sanayinin muhasebe organizasyonunun nasıl kurulacağını, dolayısıyla maliyet muhasebesi sisteminin nasıl seçileceğini açıklamaya çalışmaktır.

Bu amaçla yola çıkıldığında, öncelikle deri imalat işletmelerinde maliyet muhasebesi sürecinin oluşturulmasından önce, muhasebe organizasyonunun oluşturulmuş olması esastır. Muhasebe organizasyonunda,

- *Yeterli sayıda ve nitelikte personel,*
- *Ayrıntılı bir hesap planı,*
- *Defter ve belge düzeninin uygun şekilde oluşturulması gerekmektedir.*

Muhasebe sisteminin kurulması sonrasında, maliyet sisteminin seçilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Maliyet sistemi oluşturulurken, aşağıdaki hususların ayrımının yapılması gerekmektedir:

- Kullanılacak rakamların türüne göre: gerçek (fiili) maliyet- standart maliyet
- Üretim faaliyetlerinin durumuna göre (tek tip ya da ürün çeşitliliğine göre): safha maliyet-sipariş maliyet sistemi

- Mamul birimine yüklenme biçimine göre: tam maliyet-değişken maliyet-normal maliyet- direkt maliyet

Seçilecek maliyet sistemine karar verilirken, Vergi Usul Kanunu'nun 262. ve 275. maddelerinde “maliyet bedeli esası”nın kullanımının belirtilmiş olması göz önünde tutularak; TMS 2 Stoklar standardında ve BOBİ FRS Modül 6 Stoklar standardında da, “stoklar, maliyet değeri ile net gerçekleştirilir değerin düşük olanı üzerinden ölçülür” ifadesinden yola çıkılarak, Gerçek Maliyet Yöntemi'nin, diğer bir ifadeyle “Fiili Maliyet” yönteminin esas alınması mantıklı olacaktır.

Üretilen mamullerin homojen olmaması, bir diğer ifade ile birbirine benzememesi ve seri halde üretilmemesi nedeniyle “Sipariş Maliyet Yöntemi” uygulaması mantıklı olacaktır. Ayrıca, işletmenin karlı işlerinin karsız işlerinden ayırt edilebilmesi, gelecek dönemlerde alacakları siparişlerine ait maliyetlerinin önceden tespit edilebilmesinde, isabetli kararlar alınabilmesi ve zaman tasarrufu açısından da Sipariş Maliyeti Yöntemi'nin seçilmesi makul görülmektedir.

Bunun yanında, TMS 2 Stoklar standardı, stokların dönüştürme maliyetleri olarak, “normal maliyet” yönteminin kullanılmasını; BOBİ FRS Modül 6 Stoklar standardı ise, “tam maliyet” ya da “normal maliyet” yönteminin kullanılmasını önermektedir.

İşletmenin TFRS'leri kullanması durumunda, “normal maliyet” yöntemini; BOBİ FRS'leri kullanması durumunda “Tam maliyet ya da normal maliyet” yöntemini kullanması uygun görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2017), “Ağaç Esaslı Kaplama, Deri ve İlgili Ürünlerin ve Tekstil Ürünlerinin İmalatında İş Sağlığı ve Güvenliği Programlı Teftişi”, <https://www.csgb.gov.tr/medias/11975/2017_a%C4%9Fa%C3%A7-deri-tekstil-ig_press.pdf>, son erişim tarihi: 20.10.2021.

AKDOĞAN, N. (2006). Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları, 7. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

ALTUĞ, O. (2006). Maliyet Muhasebesi, 14. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000). DPT 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_DeriVeDeriMamulleriSanayii.pdf>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

DOĞAN, F. (2011), “Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Gider Ve Maliyet Hesaplarına Eleştirel Yaklaşım”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (2), 131-152, <<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/321513>>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

GÜNAY D. Sektörel Araştırmalar: Deri ve Deri İşleme Sanayii Sektörü, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Mayıs 2004 - Ankara.

İstanbul Deri ve Deri Mamulleri İhracatçıları Birliği (İDMİB), 2018 Yılı Olağan Genel Kurulu Faaliyet Raporu, <<https://www.idmib.org.tr/files/downloads/Belgeler/idmib-2018.pdf>>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi,
International Humanities and Social Science Review (IHSSR),
Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

İstanbul Sanayi Odası (ISO) (2015), Küresel Rekabette İstanbul Sanayi Odası Meslek Komiteleri Sektör Stratejileri Projesi, Deri ve Deri Ürünleri İmalatı Sanayi, <https://www.iso.org.tr/file/ISO_Deri_ve_Deri_Urunleri_Imalati_Sanayi_Sektor_Raporuv2_2015-3982.pdf>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

İTKİB Genel Sekreterliği Deri Sektör Şubesi, “Deri ve Deri Ürünleri Sektörü, 2021 Ocak Ayı İhracat Bilgi Notu”.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (KGK), Türkiye Muhasebe Standardı 2-Stoklar Standardı. <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2022/Mavi_Kitap/TMS%202.pdf>, son erişim tarihi: 11.04.2022.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (KGK), BOBİ FRS Standardı Modül 6-Stoklar Standardı, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BOB%C4%B0_FRS/BOBI_FRS_MODUL_6_Stoklar.pdf>, son erişim tarihi: 11.04.2022.

KAYGUSUZ, S. Y. & DOKUR, Ş. (2009). Maliyet Muhasebesi, Bursa: Dora Yayın Dağıtım.
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <<https://data.tuik.gov.tr/>>, son erişim tarihi: 20.10.2021.
Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Rakamları, Aralık 2019, <<https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

URAGUN, M. (1993). Maliyet Muhasebesi Ve Mali Tablolar, Yetkin Basımevi, Ankara.
Vergi Usul Kanunu (VUK), Kanun No: 213, Kabul Tarihi: 04.01.1961, Resmi Gazete Tarihi: 10.01.1961, Sayı: 10703, <<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>>, son erişim tarihi: 07.10.2021.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 1 Year: 2022

İŞLETMELERDE HİLENİN ÖNLENMESİ VE TESPİTİNDE DAVRANIŞSAL
MUHASEBE VE NÖROMUHASEBE TEKNİĞİNİN UYGULAMA SÜRECİ VE
ÖNERİLER

Hanifi AYBOĞA*

Şelale KOÇ**

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihi:
Başvuru: 18.11.2021
Revizyon : 23.11.2021
Kabul : 23.11.2021
Orcid Numarası :
0000-0002-2366-7233
0000-0002-2699-8070

Anahtar Kelimeler:
Davranışsal Muhasebe,
Hile, Nöromuhasebe,
Analitik İnceleme
Teknikleri.
Jel Kodları:
M41,M42,D01,D83,D87

Hile, hayatın her alanında karşımıza çıkan ve tespiti zor bir durumdur. Hilenin tespiti genellikle ihbar yoluyla gerçekleşmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde hileyi önlemeye ve tespit etmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Tüm meslek gruplarında olduğu gibi teknolojideki gelişmeler muhasebe ve denetim işlemlerini kolaylaştırmakta, finansal raporların elde edilmesini ve denetim sonucuna ulaşmayı hızlandırmaktadır. Bu durum aynı zamanda, hilenin yapılmasını ve hilenin tespitini kolaylaştırmakta ama hile riskini de artırmaktadır. Ancak davranış kökenli olabilecek bir hilenin tespiti için farklı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu nokta, nörobilimsel tekniğin olduğu yerdir. Nöronlar üzerinde yapılan çalışmaların bir sonucu olarak; Nörobilimsel teknikler, olaylara verilen tepkileri tespit eden bilimsel bir tekniktir. Bu çalışmanın amacı, hilenin önlenmesi ve tespit edilebilmesi için davranışsal muhasebe bağlamında nöromuhasebe teknikleri ve kullanım alanlarına açıklık getirmeye çalışmak ve öneriler sunmaktır.

AT COMPANIES IMPLEMENTING OF BEHAVIORAL ACCOUNTING AND
NEUROACCOUNTING TECHNIQUE AND RECOMMENDATIONS IN THE PREVENTION
AND DETECTION OF FRAUD

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received: 18.11.2021
Revised : 23.11.2021
Accepted : 23.11.2021
Orcid Number:
0000-0002-2366-7233
0000-0002-2699-8070

Keywords: Behavioral
Accounting, Fraud,
Neuroaccounting, Analytical
Examination Techniques.
Jel Codes :
M41,M42,D01,D83,D87

Fraud is a situation that occurs in all areas of life and is difficult to detect. Detection of fraud is usually done by notification. Regulations have been made and continue to be made to prevent and detect fraud at national and international level. As in all professions, advances in technology facilitate accounting and auditing processes, speed up the acquisition of financial reports and audit results. At the same time, this situation facilitates fraud and detecting fraud, but also increases the risk of fraud. However, different methods are needed to detect a fraud that may have a behavioral origin. This is where the neuroscientific technique comes into play. As a result of the studies on neurons; Neuroscientific techniques are a scientific technique that detects reactions to events. The aim of this study is to try clarify and suggestions on neuroaccounting techniques and their areas of use in the context of behavioral accounting in order to prevent and detect fraud.

GİRİŞ

Muhasebe ve denetim alanında karşımıza çıkan hileli işlemler sonucu uluslararası düzeyde skandallar meydana gelmiştir. Bu sebeple öncelikle muhasebe ve denetimden kısaca bahsetmek gerekir. Muhasebe; para ile ifade edilen mali nitelikteki işlemleri ve olayları kaydeder, sınıflar, özetler, raporlar ve sonuçlarını yorumlar ve analiz eder. Denetim ise muhasebe verilerini raporlayarak ilgili kişilere sunar. İşlemlerin tarafları insanlar olduğuna göre hilenin davranışsal boyutuda önemli bir etki oluşturmaktadır.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi , İşletme-Muhasebe Öğr.Üyesi, hanifiayboga@gmail.com.

** İşletme-Muhasebe Bilim Uzmanı, SMMM, Bağımsız Denetçi, selale.koc@ismmm.org.tr

Research Article/ Derleme

Cite As/ Alıntı: Ayboğa H., Koç Ş.. (2022), " İşletmelerde Hilenin Önlenmesi Ve Tespitinde Davranışsal Muhasebe Ve Nöromuhasebe Tekniğinin Uygulama Süreci Ve Öneriler ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (1).

İnsan davranışlarının sebepleri bir çok bilim dalı ile ilişkili olduğundan muhasebe ve denetimin sadece kaydetme, sınıflama, özetleme, raporlama ve denetim raporu düzenleme kavramları ile sınırlı olduğu düşünülemez. Üretilen bilginin yorumlanmasının kişiden kişiye değişiklik göstermesi; kişinin bilgi birikimi, yaşadığı çevre ve etik değerler gibi bireysel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu durum davranışsal muhasebe ve davranışsal denetim kavramlarını karşımıza çıkarmaktadır. Son zamanlarda yapılmış olunan çalışmalar; psikoloji, sosyoloji, ekonomi, finans ve muhasebe gibi bilim dallarının multidisipliner bir yaklaşımla birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Davranışsal muhasebe; muhasebe bilgi sistemindeki davranışsal etkileri incelemektedir. Davranışsal denetim ise denetçinin, sonuçları yorumlama, analiz etme ve raporlama süreçlerindeki davranışlarını incelemektedir. Karar vericiler ve uygulayıcılar buldukları konuma göre konuyu değerlendirmektedir. Karar verme sürecindeki en önemli etmenler; kişinin içinde bulunduğu toplumun kültürel ve inanç özellikleri, bireysel etik anlayışı ve dönemin politik yapısıdır. Denetçiler, kanıt toplama teknikleri konularında aynı yöntemleri kullansalarda, toplanan kanıtların yorumlanması aşamasında kişilerin tecrübeleri yön belirleyici olmaktadır.

Hilenin önlenmesinde teknolojinin gelişimiyle analitik yöntemlerin kullanımı artmıştır. Sektörler, dönemler ve hesaplar arası karşılaştırılabilir, analiz edebilir otomatikleşmiş ve önceden veriye ulaşmakta harcanan zaman azalmıştır. Denetimde kullanılan örnekleme yöntemi yerine tüm hesapların analizi yapılabilmektedir. Son zamanlarda geliştirilen denetim yazılımları sayesinde yığın verinin belli şartlara göre sınıflanması ve farklılıkların tespiti kolaylaşmıştır. Ancak burada meslek mensubunun mesleki tecrübesi ön plana çıkmaktadır.

1. DAVRANIŞSAL MUHASEBE VE DAVRANIŞSAL DENETİM

2.1 Davranışsal Muhasebe

Davranışsal muhasebe, insanların bir muhasebe olayıyla karşı karşıya kalma durumundaki gösterdikleri davranışları incelemektedir. Davranışsal muhasebe araştırmalarının temeli; Fama'nın 1965 yılında yapmış olduğu hisse senetleri fiyatlarının rassal olarak hareket ettiğini ifade eden çalışması ve yine 1970 yılında ileri sürmüş olduğu Etkin Piyasalar Hipotezi kavramına karşı oluşturulan teorilerden oluşmaktadır (Usul ve Çağlan, 2018: 451). Davranışsal muhasebe araştırmaları (BAR), muhasebeci davranışlarının veya muhasebeci olmayanların muhasebe fonksiyonları ve raporlarından etkilenen davranışlarının incelenmesi olarak tanımlanabilir. Davranışsal muhasebe araştırmaları ile ilgili ilk anketlerden birinde Hofstedt ve Kinard (1970) göre, davranışsal muhasebe için üç bakış açısı vardır (Baldi, 2017: 13):

- 1) Muhasebecilerin teknik işlevinin davranış üzerindeki etkisi,
- 2) Muhasebeci davranışları,
- 3) Muhasebe bilgilerinin kullanıcıları üzerindeki etkisi.

Kahneman ve Tversky (1984), zihinsel muhasebe süreci fikrine dayanarak tüketici davranışlarındaki bazı anormallikleri açıklar. Kahneman (2012) değerlendirici yargılar ve karar verme süreci için iki sistemli yaklaşım fikrini vurgulamaktadır. İlk sistem otomatik işlemlere dayalı, hızlı, az çaba gerektirir, hızlı düşünmeyi yürüten, daha çok çağrışımsal bellek mekanizmalarına dayanan, sezgisel düşünmeyi destekleyen sezgisel bir sistemdir. İkinci sistem ise kontrollü işlemlere dayanan, konsantrasyona ve yorucu zihinsel faaliyetleri gerektirir, yavaş düşünmeyi gerektirir, akıl yürütmeye odaklanır, daha yavaştır ve tümdengelimli akıl yürütmeye tabidir. Birinci sistem doğuştan gelir ve hayvanlar aleminde de yaşandığına inanırken, ikincisi insan türüne özgü bir sistemdir. Birinci sistem; daha çok bilinçsiz işleme türüne atıfta bulunurken, ikinci sistem; bilinçli işlemeye bağlıdır, dolayısıyla iki sistemin işleme ve depolama kapasitesi arasındaki farklılıklar vardır. İkinci sistem, birinci sistem tarafından sağlanan verileri kullanır, ancak belki de bu iki sistemli yaklaşımın yaptığı en büyük katkılardan biri, insanların çoğu zaman birinci sistemi kullanarak karar vermesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır (Sebastian, 2014: 759).

Davranışsal muhasebe, geleneksel muhasebe yaklaşımının hazırlayıcı ve kullanıcılarının yeterince vurgulanmayan algıları, tutumları, değerleri ve davranışlarını düzeltmeye ve zenginleştirmeye çalışır. Belkaoui bunu şöyle tanımlar, davranış biliminin muhasebeye uygulanmasının temel amacı, muhasebe bağlamında mümkün olan her durumda insan davranışının açıklanması ve tahmin edilmesidir (Kutluk , 2017: 192).

2.1.2 Davranışsal Muhasebeyi Etkileyen Faktörler

Muhasebe davranışsal boyutta, kişinin içinde bulunduğu toplumun kültürel ve inanç özellikleri, dönemin politik yapısı, bireysel etik anlayışı etmenlerinden etkilenerek karar vermesinde yön belirleyici en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3 Davranışsal Muhasebe Teorileri

Davranışsal muhasebede genellikle beklenti teorisi, eşitlik teorisi, amaç teorisi, durumsallık teorisi ve vekalet teorisi kullanılmaktadır.

2.1.3.1 Beklenti Teorisi

Beklenti teorisi, bireyleri motive eden en önemli etken bireylerin davranışları sonucunda oluşan beklentilerinin olduğu düşüncesini ifade etmektedir. Bireylerin tecrübe ve deneyimlerine göre verecekleri kararlar değişiklik gösterecektir. Örneğin, işletmelerin sabit kıymelerinin faydalı ömürlerinin belirlenmesi TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardına göre kişisel tahminlere dayalıdır. Muhasebe standartlarının en önemli özelliği ilke bazlı olmasıdır ki bu uygulamada beklenti teorisi yaklaşımıyla hareket edildiğini göstermektedir (Marşap ve Gökten, 2016: 350).

2.1.3.2 Eşitlik Teorisi

Adams tarafından geliştirilen eşitlik teorisi ise bilişsel sürece dayalı bir güdü teorisi olup Çalışanların çalışmalarından elde ettiği sonuçlarla, yatırımları arasında dengesizlik varsa; veya kendisi ile aynı işi yapanlarla karşılaştırıldığında girdi-çıkıtı bazında oranları karşılaştırıldığında diğer çalışanlara göre eşit olmadığı düşüncesi varsa, bu durumda bireyler eğer durum kendi aleyhlerinde olduğunu düşünüyorlarsa genellikle çalışma performansını azaltma yoluna gitmektedirler. Bu durum bireyin kendince durumu eşitlemesi olarak ifade edilebilir (Küçüközkan, 2015: 107).

2.1.3.3 Amaç Teorisi

Amaç teorisi 1968 yılında Edwin Locke tarafından geliştirilmiş olup liderlerin ve izleyicilerin belirli bir hedefin saptanması esasına dayanır. Bu teoride, bireysel amaçların belirlenmesi motivasyonda yapıcı bir katkıda bulunduğu ve değer yargılarının insanların kazanılması doğrultusunda davranışlara yön verdiği savunulmaktadır (Önen ve Kanayran, 2015: 53-54).

2.1.3.4 Durumsallık Teorisi

Durumsallık Yaklaşımında önemli olan sorun, koşulların ve durumların belirlenme şeklidir. Genellikle yapılan çalışmalar çevrenin organizasyon yapısı ile ilişkileri ve teknolojinin organizasyon yapısı ile ilişkileri konularında olmuştur (Arıkboğa, 2010 : 72).

2.1.3.5 Vekalet Teorisi

Vekalet teorisi, amaçları ve çıkarları farklı iki tarafın birbiri ile yardımlaşmak durumunda ortaya çıkan sorunları inceleyen bir yaklaşımdır. Ortak bir amaç uğruna yardımlaşmak durumunda olan iki tarafın birincisi vekâlet veren diğeri ise vekildir. Vekâlet veren belirli sonuçlara ulaşabilmek için vekilin yardımına ihtiyaç duyar, vekil de bu sonuçlara ulaşmak için gerekli kararları alır ve faaliyetleri

gerçekleştirir. Bir işin başkasına devredildiği durumlarda vekâlet ilişkisi söz konusudur (Dereköy, 2015: 38).

2.1.4 Davranışsal Muhasebe ile İlişkili Alanlar

İnsan faktörünün olduğu her yerde farklı davranış biçimlerinin oluşması doğal bir süreçtir. Muhasebe bilim dalı da davranışların etkisiyle şekillenmektedir. Karar vericiler ve uygulayıcılar buldukları konuma göre konuyu değerlendirmektedir. Davranışsal muhasebenin bir çok bilim dalı ile ilişkisi bulunmaktadır. Muhasebe ile ilgili olarak; yönetim muhasebesi, geleneksel muhasebe ve muhasebe denetimi ile ilişkisi bulunmaktadır.

2.2 Davranışsal Denetim

Bağımsız denetçiler kanıt toplar ve toplanan kanıtları değerlendirir. Denetçilerin kanıtların toplanması ve kanıtların kullanılması hususunda hemfikirdir olup toplanan kanıtların değerlendirilmesi konusunda farklı fikirleri bulunmaktadır. Bu nedenle, toplanan kanıtları değerlendirme süreci denetçilerin profesyonel kararlarına bağlıdır (Yağcı, 2017: 12).

Davranışsal denetimin öncelikli amacı, dış denetime tabi olan firmalar, düzenleyici otoriteler ve şirketler için yararlı bilgiler sağlamaktır. Bunlar (Sayarı, 2017: 811);

- 1) Denetimin gözden geçirilmesi ve dokümantasyonu,
- 2) Karar verme ve denetçi yargısı,
- 3) Denetçi özellikleri ve performansı ve
- 4) Denetçi-müşteri ilişkileridir.

2. HİLE VE HİLEYİ ÖNLEME TEKNİKLERİ

3.1 Hile

Uluslararası Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları'nda hile ;Yönetim, üst yönetimden sorumlu olanlar, çalışanlar veya üçüncü taraflardan bir veya birden fazla kişinin, haksız veya yasalara aykırı bir menfaat elde etmek amacıyla yaptığı aldatma içeren kasıtlı eylemleridir şeklinde tanımlanmıştır (BDS 240 : 9).

3.2 Hileyi Önlemek İçin Yapılan Düzenlemeler

Tüm dünyada hileli işlemler sonucu büyük çapta skandallar ile isimlerini duyduğumuz şirketler (Enron, Worldcom, Parmalat, Xerox, Adelphia, Global Crossing) bulunmaktadır. Hile unsuru ile yapılabilen işlemler; uygulanan standartların sınırlarının belirgin olmaması, işletme yönetimi, çalışanları veya denetimi ile ilgili kişilerin görevini suistimal edebileceği ihtimalinin göz ardı edilmesi sonucu oluşmuştur. Hileyi önlemek için Uluslararası ve Ulusal çapta düzenlemeler yapılmıştır.

3.3 Analitik İnceleme Teknikleri

Teknolojik gelişmeler 1950'li yıllardan sonra daha çok hız kazanmış olup analitik inceleme prosedürlerinin muhasebe denetiminde uygulanması açısından istatistiki yöntemlerin kullanılması artmış ve işletmelerin denetimlerinde hem finansal tablolar hemde finansal olmayan veriler kullanılmaya başlamıştır (Çalış, 2011: 31). Zaman içinde teknolojik gelişmeler ve mesleki ihtiyaçlar doğrultusunda analitik inceleme prosedürleri denetimin bir çok alanında kullanımı artmıştır.

Analitik inceleme prosedürleri, hem işletme içi kaynaklardan hemde işletme dışı kaynaklardan elde edilen verilerin finansal tablolarda karşılaştırılması ve oluşan sapmalar varsa bu sapmaların tespitine yönelik bir tekniktir. Bu sebeple yapılan bağımsız denetim çalışmalarında bağımsız denetçilere yön vermektedir (Sağlar ve Akçalı, 2018: 78).

Analitik prosedürleri uygulayabilmek için çeşitli teknikler bulunmaktadır. Bu tekniklerin bazıları basit yapıda olup her türlü işletmeye uygulanabilirken bazıları ise daha karmaşık yapıdadır. Bu tekniklerden özellikle hilenin tespitine yönelik olanlar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Benford kanunu,
- Oran analizi,
- Eğitim yüzdeleri analizi,
- Veri madenciliği,
- Entegre denetim yazılımları.

3.4 Nörobilim

Nöron yani sinir hücresi, biyolojideki tanımı ise sinir sisteminin temel yapıtaşıdır. Nöronlar, sistemler arasındaki bilgi akışını bir nevi kablo ağı oluşturarak iletişimi sağlarlar. İnsan aklının nasıl çalıştığı konusu nörolojinin ilgi alanına girmektedir. Nöroloji, sinir sisteminin anatomisini ele alarak, sinir sisteminin davranışlar ile ilişkisini incelemektedir (Şenel ve Darıcı, 2018: 384). Nöronun keşfedilmesi ve nöronların işlevlerine yönelik araştırmalar sonucunda beyin ve davranış ekseninde birçok yeni bilgiyi edinmemizi sağlamıştır. Algı, davranış, düşünce ve zihin gibi beyin ile ilişkili her konunun nöron faaliyetleri üzerinden açıklanmaya çalışılmasına sebep olmuştur (Uzbay, 2015: 126).

Sinirbilim algısında karar verme süreci, beyin korteksinde duyuşal bir süreç olarak başlayan çeşitli alternatifler arasından seçim yapma eylemidir. Bu nedenle, bu kararlar verildiğinde, duyuşal bilgiler yorumlanmalı ve davranışa dönüştürülmelidir. Karar verme, yalnızca eldeki duyuşal bilgiden değil, aynı zamanda dikkat, zorluk seviyesi, konsantrasyon veya daha önceki bir olay ve kararın sonuçlarının dikkate alınması gibi faktörlerden de etkilenen bir algı olarak tanımlanır. Geleneksel psikolojik teoriler karar verme sürecinin hiyerarşik veya yapılandırılmış bir şekilde hareket eden bileşenlerden oluştuğundan şüphelense de, eylem algılarının seri gelişimi ve son sinirbilim bulguları bu sürecin bazı bileşenlerinin paralel olarak gerçekleştiğini göstermektedir (Suryati ve Mooduto, 2021: 43).

Beyin araştırmaları içinde en önemli keşiflerden birini 2003 yılında Japon Seiji Ogawa yapmış olup, fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme Tekniğı (Functional Magnetic Resonance Imaging-fMRI) geliştirilmiştir. Bu teknik ile sevinç, üzüntü, öfke gibi duyuşal değişimler veya uzun bir metin okuma gibi zihinsel eylemler yapılırken, beynin gözlemlenmesi ve kaydedilmesi sağlanmıştır. Ülkemizce Manyetik Rezonans Görüntüleme (MR) olarak bilinmektedir. fMRI tekniğı geliştirilerek daha hassas ölçümler yapılarak nöron faaliyetleri ve nöronlar arası iletişimlere ait haritalamalar yapılabilmektedir. İnsan beynindeki oluşan davranışları incelemek için fMRI cihazları, pozitron emisyon tomografileri (PET), beyin haritalaması (elektro-ensefalografiler, EEG), difüzyon tensör görüntülemeleri (DTI), olayla ilişkili potansiyeller (Event-Related Potential, ERP) programı gibi nörobilimsel beyin ölçüm teknolojileri tercih edilmektedir (Demircioğlu ve Ever, 2021: 613-614).

3.4.1 Nörobilim Teknikleri

Psikofizyoloji, canlı organizmalarda zihinsel ve bedensel süreçler arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için, fizyolojik manipülasyonlar ile bunların doğurduğu fizyolojik tepkiler arasındaki ilişkilerin ölçüldüğü bir çalışmadır. Psikofizyolojik ölçütler, bir uyarıcıya karşı bireyin tepkisinin tarafsız ve duyarlı değerlendirilmesini sağladığı düşünölmekte olup bunun sebebi ise istemsiz oluşan

tepkileri belirlemesidir (Şenel ve Darıcı, 2018: 385-386). Psikofizyolojik tekniklerden özellikle nöromuhasebe alanını kapsayanlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

- ✓ Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (Functional Magnetic Resonance Imaging fMRI): Beynin ödül, zevk, endişe gibi belirli duygulardan sorumlu kısımlarına bakmakta ve beyindeki kan akışının en fazla hangi bölgede olduğunu tespit etmektedir (Taş ve Şeker, 2017: 14).
- ✓ Elektro Beyin Grafisi (Electro Encephalo Graphy EEG): Beynin işlevleri sırasında elektriksel olaylar gelişir, elektriksel olayların yazdırılması EEG yöntemi olarak adlandırılır. EEG, kafatası çevresine yerleştirilen elektrotlar yardımı ile elde edilir (Yücel ve Çubuk, 2014: 134).
- ✓ Pozitron Emisyon Tomografi (Positron Emission Tomography PET): İnsan vücudunda meydana gelen biyolojik olayların düşük dozda özel radyoaktif maddeler kullanılarak incelenmesini sağlayan ileri bir moleküler görüntüleme tekniğidir. (<http://pozitron-pet.com/pet-ct-nedir-pet-hakkinda/>)
- ✓ Galvanik Deri Tepkisi (Galvanic Skin Response GSR): İnsan vücudunda heyecana bağlı olarak oluşan tepkilerin fizyolojik yansımasıdır. Bireyin heyecanlanması durumunda vücudu terler, buna bağlı olarak derideki tuz miktarı artar. Vücuttaki tuzluluk derinin elektriksel direncini artırarak deri üzerinden geçen akımı azaltmakta olup ölçülebilir bir elektriksel iletim değeri oluşturmaktadır. Bu elektriksel iletimin tespit edilebilmesi için iki parmağa elektrotlar bağlanır (Beyaz ve Beyaz, 2015: 121).
- ✓ Sabit Hal Tipografisi (Steady State Typography SST): Hem EEG tekniği ile benzer şekilde kafatasında meydana gelen beyin dalgalarını elektriksel teknikler aracılığıyla ölçer hemde üzerine eklenen bir donanım yardımıyla zayıf bir titreşimi bireyin görme alanına yerleştirip, uyarana karşı gösterilen tepkileri ölçümleyerek eş zamanlı iki farklı veriyi kaydetmektedir (Yavuzalp ve Aydın, 2018: 201).
- ✓ Göz Takibi (Eye-Tracking): Göz izleme özellikle website tasarımlarında ve basılı mecralarda daha çok kullanılır, kızılötesi kameralarla tüketicinin karşısındaki görüntüdeki göz bebeği hareketleri izlenerek hangi bölgelerin daha fazla dikkat çektiği araştırılmaktadır (Taş ve Şeker, 2017: 15).

Sinirbilimciler ve nöropsikologlar aynı zamanda çalışmalar yaparak nöronal beyin bir kararda nasıl daha iyi çalıştığını öğrenme modellerleri geliştirdiler. Başlangıçta, sinirbilim araştırmalarının önemli bir kısmı hayvanlar kullanılarak gerçekleştirildi (Birnberg ve Ganguly, 2012: 4). fMRI ayrıca suç bilimi alanında da kullanılmaktadır. Suçluların veya suç ile ilgili davranışların neden ve nasıl gerçekleştiği, beyinde hangi bölgelerin uyarıldığı, kişilerin ahlaki yargıları, suç ve duygu durumları arasındaki ilişki, cezai sorumluluklar, kişilik bozuklukları ve suç arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan birçok çalışma vardır. Yalan tespiti amacıyla da fMRI bilimsel çalışmalarda kullanılmış, suç ile ilgili işlemlerde mahkemelerde delil olarak kullanılması ve sonuçların ne kadar bağlayıcı olacağı ve geçerliliği dahi tartışılmaya açılmıştır (Şenel ve Darıcı, 2018: 385-386). EEG, beyindeki elektrik dalgalarının potansiyel farklarını ölçmekte olup fMRI yöntemi ile farklılık göstermektedir. Bir duygu hissettiğimizde beynimiz elektrik üretir ve bu elektriğin beynimizin neresinde üretildiğini EEG cihazı analiz eder (Yücel ve Şimşek, 2018: 124).

3.4.2 Nöroekonomi

Nöroekonomi, para hakkında karar verdiğimizde beynimizde neler olduğunu inceler. Nöroekonomi açısından karar verme süreci iki ana kavrama atıfta bulunur: satın alma ve yatırım. Nöroekonomi, belirsizlik ve risk gibi kavramların anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Nöroekonominin elde ettiği sonuçlar pazarlama alanının da ilgisini çekebilir (Sebastian, 2014: 760).

3.4.3 Nöropazarlama

Nöropazarlamada da diğer nörobilim alt dallarında olduğu gibi çalışma alanı beynin işlevi ve yapısıdır. Harvard Üniversitesi'nden Gerry Zaltman'ın nörobilim ve pazarlama disiplinleri ile ilgili 1990'ların sonlarındaki çalışmasında fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) cihazını pazarlama araştırması aracı olarak kullanması bu alanda yapılan ilk çalışma olmuştur. Nöropazarlama kavramı, Ale Smidts tarafından 2002 yılında ilk kez kullanılmıştır. Nöropazarlamayı, "pazarlama mesajı ile karşılaştığında bireyin tepkilerinin ve zihinsel durumunun nörolojik olarak incelenmesi" şeklinde tanımlamak mümkündür. Başka bir tanıma göre nöropazarlama, "insan beyninin pazarlama uyarıcılarına verdiği tepkinin anlaşılmasında nörobilimdeki tekniklerden yararlanılması" dır (Aytekin ve Kahraman, 2014: 49).

3.4.4 Nörofinans

Davranışsal finans, klasik ve temel ekonomi ve finans modellerini eleştirerek sosyoloji ve psikoloji gibi farklı disiplinlerin insana bakış açısından yola çıkarak oluşmuştur (Tekin, 2016: 100). Davranışsal finans, hisse senedi fiyatları ve endeks getirileri gibi parametrelerin insan davranışlarına etkisini araştırmaktadır. Davranışsal finans, yatırımcı davranışlarının piyasadaki sapmaları etkisine açıklık getirmektedir (Ege, Topaloğlu ve Coşkun, 2012: 186). Nörofinansın gelişmesi; nöro geribildirim, beyin yönelimli koçluk, eğitim paradigmaları *finansal kişilik tiplmesi* gibi sayesinde olmaktadır. Nörofinansın, beynimizin birbiriyle etkileşim halinde milyonlarca iş sürecinden kaynaklanan ve psikolojik yasalarda kök salmış son derece temel ve etkili bir gücü vardır (Fırat ve Kurtoğlu, 2014: 97).

3.4.5 Nöroliderlik

Nöroloji, kaliteli kararlar alma veya verme sürecinde liderlerin davranışlarını etkileyebilecek karakterleri sınıflandırır, bu da klinik nöroloji dünyasında her bir insan davranışının bu üç karakterini; duyguları, düşünceleri ve entelektüel davranışlarından etkilendiğini açıklar (Suryati ve Mooduto, 2021: 43).

3.4.6 Nörohukuk

Nörohukuk kavramı ilk defa Taylor, Harp ve Elliott tarafından 1991 yılında kullanılmıştır. Toplumda adaletin sağlanabilmesi için insanların gerekli kanunları hazırlarken, suçu cezalandırma aşamasında ve suçluların rehabilitasyonunu geliştirmek için kullanılan nörohukuk, nörobilimin alt dalıdır. Nörohukukun iki ana unsuru bulunmaktadır (Eken, 2017: 2):

1. Hukuki bir durumu oluşturan nörolojik etkilerin incelenmesi. (suç veya ceza durumlarında)
2. Bireylerin nörolojik verilerine ulaşımında etik açıdan incelenmesi ve hukuki boyutu.

3.4.7 Nöromuhasebe

Davranışsal muhasebe çok disiplinli bir metodolojiler sistemidir. Nöromuhasebe ise, davranışsal muhasebenin nörobilimsel tekniklerle ortaya konduğu alt dalı olarak nitelendirilebilir. Nörobilim ve teknolojideki ilerlemeler bu alandaki gelişmelerin ciddi oranda artmasına sebep olmuştur. Nöromuhasebe, insanların özellikle riskli kararlar alırken salgıladıkları farklı nitelikte hormonları nörolojik olarak inceler.

Nöromuhasebe alanındaki araştırmalar; nörobilim ve nöroekonomi geçmişinden gelen farklı metodolojileri kullanarak ve temel araştırma sorularına cevap vermeye çalışarak, yönetim muhasebesi, finansal muhasebe, muhasebe denetimi ve buna benzer birçok farklı muhasebe konusunu inceleyebilir (Baldi, 2017: 15).

Nöromuhasebenin ortaya çıkışını sağlayan en önemli iki madde vardır. Birincisi; muhasebeyi geleneksel işlemlerin ötesine ilerleten davranışsal muhasebe alanında yapılan araştırmalar, ikincisi ise; nöroiktisat ile başlayan ve nörobilim tekniklerini kendi alanlarına taşıyan alt disiplinlerdeki ilerlemelerdir. Nöroiktisat alanında yapılmış olan deneysel çalışmalar sonucunda, muhasebe araştırmacılarını da nörobilim alanında multidisipliner bir çalışmaya sevk etmiştir (Uşul ve Çağlan , 2018: 452). 1980'lerin sonlarına kadar ortaya çıkan davranışsal muhasebe araştırmalarının (BAR) önemli bir bölümünü harekete geçiren davranışsal karar verme ve bilişsel psikoloji literatürleri, davranışsal muhasebe araştırmaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya devam etmektedir. Kahneman ve Tversky'nin yazılarından büyük ölçüde etkilenen hukuk araştırmacıları, davranışsal sorunları aktif bir şekilde takip etmeye başlamışlardır. Tıp araştırmacıları, bireylerin sağlık durumlarındaki olası değişikliklere nasıl tepki vereceği gibi konuları araştırmak için davranışsal araştırmacılarla bir araya gelmiştir. Nöroekonomi alanında yapılan davranışsal araştırma yöntemleri, araştırmacıların karar vericilerin gözlemlenen davranışlarının ötesine geçmelerine ve *kara kutuya* girmelerine, yani karar verme sırasında beynin aktivitesini gözlemlemelerine izin vermiştir (Birnberg, 2011: 1). Hogarth ve Einhorn (1992)'un işlenecek kanıttaki öğelerin karmaşıklığına ilişkin tanımları göz önüne alındığında, delillerde bulunan münferit öğelerden denetçiler olması gerekenleri hissederek sonuçlara ulaşırken, muhasebeciler göreve aşına olmamaları sebebiyle aynı düzeyde etki hissedememekte ve kanıtın algılanma düzeyinde farklılık oluşmaktadır. Davranışsal hipotezlerde varsayıldığı gibi denetçiler ve muhasebeciler sunulan kanıtlara karşı eşit derecede duyarlı olmalarına rağmen kanıtların karmaşıklığından farklı etkilenirler (Carvalho ve Rocha., 2017: 135). Nörobilim, karar vermenin *Kara Kutusunu* açma konusundaki analiz sürecine katkı sağlamaktadır. Beyin işleyişiyle ilgili keşifler açısından, son yıllardaki araştırmalar şunu göstermektedir: beyin özel bir biçimde hareket edip, aynı zamanda entegre olması sebebiyle hangi alanın belirli bir davranışa % 100 güvenilen bir yanıt verdiğini bilmenin yolu bulunmamaktadır. Akıl yürütme ve kararı içeren her durumda dikkat ve bilinç mevcut değildir. Bu otomatikleşmiş yetenek sayesinde insanlar, sezgiye dayalı uzmanlık gösterme ve kalıpları tanıma yeteneğine sahiptir (Cesar vd., 2010: 3). Sanfey e göre (2009) karar almada beyinde çalışan **Duygusal ve Bilişsel Sistem** ve **Kontollü ve Otomatik Sistem** olmak üzere ikili sistemler vardır. Duygusal ve bilişsel sistemde; bilişsel değerlendirme, karar almada duygusal yanıtlar doğurabilir. Nöropsikolojik kanıtlar duyguların biliş üzerinde güçlü etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Kontollü ve otomatik sistemde; Sezgisel kararlar, kesin belirleyici ve yönlendiricilerin bilinçaltı değerlendirmelerinin sonucudur. Beynin karar alma sürecindeki rolünü anlayabilmek için kontrollü ve otomatik süreçler arasındaki ayrım ile idrak ve etki süreçler arasındaki ayrım kullanılabilir (Çiftçi ve Ayyıldız, 2016: 73-74). İnsan beyni, zihin teorisinin altında yatan hilecileri erken yaşta tespit etme yeteneğini geliştirir. McCabe ve diğerleri (2001), beynin parasal bir işlemde aldatma olasılığına duyarlı olup olmadığını incelemişlerdir. Bir kişi diğerine karşı bir oyun oynarsa, beynin diğer taraf tarafından olası bir aldatmacayı algılayan alanları çağıracağını, ancak kişi bir bilgisayara karşı oynadığında böyle bir etkinin gözlenmeyeceğini varsayıyorlar. Tarayıcıdaki denekler, partnerlerinin bir bilgisayar mı yoksa bir insan mı olduğunu biliyorlardı. Deneklerinin, işbirlikçi veya aldatıcı davranış olasılığına izin veren iki tür oyuna girmesini sağlayarak bu davranışlarına dayalı olarak işbirlikçi ve aldatıcı tiplere ayırmıştır ve işbirlikçi oyuncular için eşleri işbirlikçi olduğunda veya değilken beyin aktivasyonlarını karşılaştırmıştır (Dickhaut vd., 2010: 246). Barton ve diğerleri (2014), beynin genel piyasa davranışına tepkisini doğrudan araştırmak için kazanç duyurusunun hisse senedi fiyatlandırma işlevini beyindeki sinirsel ödül sistemiyle ilişkilendirdi. Farrell ve diğerleri (2014), sinirsel ödül sistemine dayanarak, tazminat teşvikleri kapsamında yatırım kararlarında duygusal ve rasyonel karar vermenin rolünü incelemiş ve böylece tazminat planlarının tasarımına yeni bakış açıları sağlamıştır. Bu araştırmalar, sinirbilim yöntemine dayalı muhasebe araştırmalarına öncülük etmiş ve yeni bir araştırma paradigması oluşturmuştur (Wang, 2018: 327). Chen et al. (2016) bilginin kendisinden ziyade bilgiyi edinme ve değerlendirme sürecinin karar verme sürecini etkilediğini savunmaktadır. Bu nedenle dikkat, karar vermede kullanılan bilginin hem miktarını hem de türünü etkiler. Bilgi formatından ziyade hedef farkındalığının yöneticilerin görsel dikkatini etkilediğini gösterir. İş biriminin stratejik amacının farkında olan yöneticiler, astlarına ilişkin değerlendirmelerini stratejik olarak bağlantılı önlemlere odaklar ve astları bu stratejik hedeflerle tutarlı performansla terfi ettirme olasılıkları daha yüksektir. Yöneticilerin çeşitli performans ölçütlerine gösterdiği dikkatin astların değerlendirmelerini nasıl etkilediğini incelemek için göz izleme yöntemini kullanmıştır (Tank ve Farrell, 2021: 21-22).

3.4.8 Nörobilim Yöntemleri

Nörobilim yöntemleri üç başlık altında incelenebilir.

- a) İnsanların genel bir anlayışla bilgi ve uyarıcıları nasıl işlediği (yani bilişsel alan),
- b) İnsanların nasıl kontrol uyguladıklarına, olumlu ve olumsuz deneyimlere nasıl tepki verdikleri (yani, duygusal alan),
- c) İnsanların bir grupta diğerleriyle nasıl etkileşime girdiği (ör.kişisel alan)

konularında muhasebeye katkı sağlamaktadır. Bu anlayışla, finansal bilgilerin biçimini ve amaçlanan kullanım için içeriğini en iyi şekilde yapılandırmanın nasıl olabileceği konusunda firmaların yöneticileri ve firma dışı paydaşlara davranışsal muhasebe araştırmalarının spesifik bir ışık tutması beklenmektedir (Birnberg ve Ganguly, 2012: 8).

a) Bilişsel Alan; César Valentim de Oliveira Carvalho Júnior ve diğerlerinin *Cognitive Brain Mapping Of Auditors and Accountants In Going Concern Judgments* isimli makalesinde, muhasebeci ve denetçilerle ilgili 2011'deki çalışmada; bilişsel beynin, bireylerin uzmanlığına göre, varlığın devam eden bir sorun olduğunda devam etme kabiliyetine ilişkin yargılara yönelik bilgilerin sıralı değerlendirmesindeki davranış kalıplarını haritalandırması izlenmiştir. Bu araştırmada, genellikle laboratuvarı olan üniversitelerde, bazen de firmaların izole edilmiş odalarında gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Denekler; tüm seslerden arındırılmış odalarda, araştırmacılarla arasında minimum temas sağlanarak ve deneklerin kafa derisine yerleştirilen elektrotlarla EEG başlığının doğru konumlandırılması ve ayrıca beyin dalgaları ekranının sürekli izlenmesi ile kontrol edilmiştir. Nörobilimsel teknikler yüksek maliyetli olduğu düşünülse de küçük örneklem çalışmaları ile yeterli sonuçlara ulaşılabilir. Bu tür bir çalışmada, tüm katılımcılarda aynı beyin çekirdeklerinin aktivasyonu nedeniyle küçük örnekler önemli sonuçlar göstermektedir (Carvalho Júnior vd., 2017: 137-145).

b) Duygusal Alan; Nöroekonomik araştırmanın davranışsal muhasebe araştırmaları ile potansiyel ilgisinin bir örneği Luft, Hannan ve arkadaşlarının bulguları kullanılarak gösterilebilir. Luft, çalışmasındaki katılımcıların iki sistemden elde edilen getirilerin eşdeğer olmasına rağmen bir ceza puanı almaktansa bir ikramiye almayı tercih ettiklerini bulmuştur. Hannan, ceza koşulundaki katılımcıların daha fazla çaba sarf ettiklerini bulmuştur. Sinirbilimciler, ödüllendirme ve cezalandırmayı ölçmek için farklı beyin merkezlerinin kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, bonus şemasının kullanılmasıyla, ödül ve ceza beyin merkezlerindeki farklara yada onaylamanın ödüllendirmeye ve onaylanmamanın ceza ile ilişkilendirildiği sorusunu öne çıkarmaktadır. Barnea, yatırım davranışını incelemek için ikizlerle ilgili İsveç verilerini kullanarak hem genetik hem de öğrenilmiş bir bileşen olduğunu öne sürmektedir (Birnberg, 2011: 14).

c) Kişisel Alan; Dichaut ve diğerleri (2010), değişim içindeki insan davranış normlarının (adalet normları, güvene dayalı itibar ve özgecil ceza) kurumlar için yapı taşı niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Wang, 2018: 327).

- ✓ Adalet normları; Muhasebe, adalet gibi sosyal normlara dayanan toplumlarda gerçekleşir. Adaletli olma normları, eşit ve dengeli tahsis, fiyatlandırma ve üçüncü şahıslar tarafından adil yargılama (örneğin yasal süreçler) gibi çeşitli biçimlerde kendini gösterir (Dickhaut vd. , 2010: 227).
- ✓ Güvene dayalı itibar; Karşılıklı ekonomik mübadele, bir mübadelenin tarafları tekrar tekrar etkileşime girdiğinde ve mübadele ortaklarının güvenini sağlayan dürüstlük için itibar geliştirebildiğinde teşvik edilir (Dickhaut vd., 2010: 229).
- ✓ Özgecil ceza; insanlar eşitsizliklerle karşılaştıklarında, kendi çıkarları pahasına başkalarını cezalandıracaklardır.

Eskenazi ve diğerleri (2016), ayna nöron sistemindeki aktiviteyi yakalayarak duyguların bireylerin güvene dayalı görevlerini yerine getirme seçimlerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. İş birimi kontrollerinin yanlış raporlama baskısına karşı denetleyicilerin sinirsel tepkilerini incelemek için EEG'yi kullanmıştır” (Eskenazi, Hartmann ve Rietdijk, 2016: 41-50).

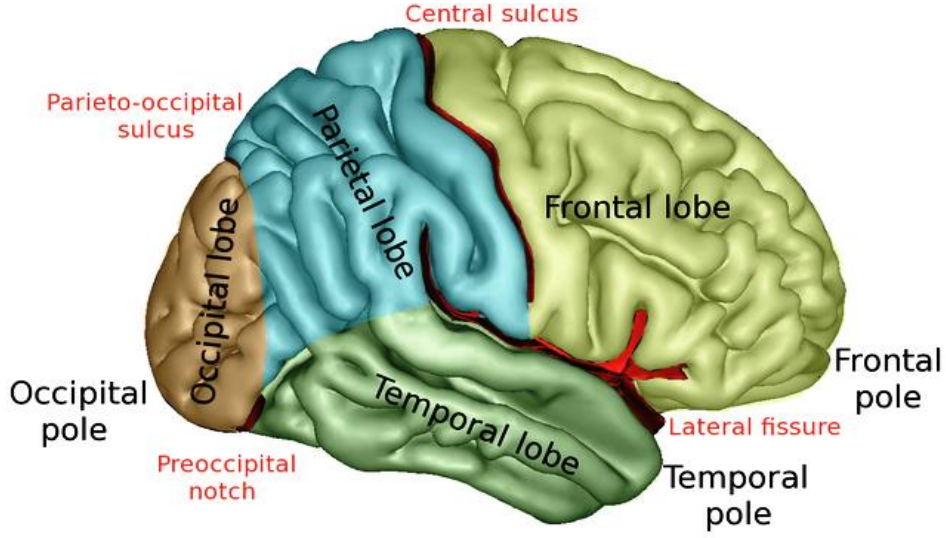
3.4.9 Nörobilim Teknikleri İle Hilenin Tespitine Yönelik Uygulama

İşletmelerin en önemli konularından birisi olan, finansal tablolarının tüm belirsizliklerden arındırılmış gerçek durumu yansıtan nitelikte sunulabilmesidir. Uluslararası düzeyde yapılan tüm hile araştırmalarında hileli finansal raporlamanın yıllar itibari ile artış eğiliminde olduğu raporlanmıştır. Nörobilim alanında son zamanlarda, karar verme ve hile tespiti gibi konuları destekler nitelikte çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

Sujeeta Bhatt ve diğerlerinin *Lying about facial recognition: An fMRI study* çalışmasında; fMRI ve bir yüz tanımlama kullanılarak kasıtlı olarak yanlış tanımlama (aldatma) ile gerçeği söyleme arasındaki nöral bağlantıları incelemiştir. Bu çalışma, yüz kimliği ve tanıma dayalı aldatmanın sinirsel imzasını araştıran bilinen ilk çalışmadır. Analizde 18 sağlıklı gönüllü (4 erkek, 14 kadın ve ortalama yaş 21-23.8) sağ ellerini kullanarak tarama çalışmasına katılmışlardır. Taramadan önce, tüm denekler bilişsel ve kişilik testlerine katılmıştır. Deneklere on sıra, her sırada iki yabancı yüz olan üç kişiden oluşan çalışma setleri sunulmuştur. Diğer 20 sıralı üçlü çalışma setinde ise tamamı yabancı yüzlerden oluşmuştur. Her bir üçlüdeki yüzler; etnik köken, saç rengi ve sakal gibi benzer özelliklere sahip ve tanıdık yüzlerin konumu dengeli olacak şekilde seçilmiştir. Görüntüleme görevi iki koşuldan oluşuyordu: gizleme/aldatma ve doğruluk/dürüstlük, her biri 30 sıralı uyaranla. Aldatma koşulunda denek, çalışma setinde gördüğü kişinin kimliğini sıralamadan alternatif bir yüz seçerek başarılı bir şekilde gizlemeyi. Deneklere, araştırmacıyı gerçekten yüzü gördüklerine inandırmak için seçimlerini zihinselleştirmeleri talimatı verildi. Ek olarak, yüzlerden hiçbirini tanıdık değilse, denek seçtikleri yüzün aslında çalışma setinden olduğunu düşünerek araştırmacıları yanıltmaktı. Doğruluk koşulunda, denek, çalışma setinde görülen bireyi doğru bir şekilde tanımlamaktı. Yüzlerden herhangi birini tanımazlarsa, denek sıralama dan herhangi bir yüz seçmeyi (düğmeye basma için nöral aktiviteyi hesaba katmak için). Koşulların sunumları (gerçek veya aldatma) her konu için dengelenmiştir. Tanıdık olmayan yüzlerin görüntüleme görevine dahil edilmesi, iki tür yalanın karşılaştırılmasına izin verdi; birinin kimliği biliniyorsa, ancak denek araştırmacının bunu keşfetmesini istemiyorsa ve bir bireyin kimliği bilinmiyorsa ancak denek araştırmacının yüzün bilindiğine inanmasını istiyorsa (Bhatt vd. , 2009: 383-384).

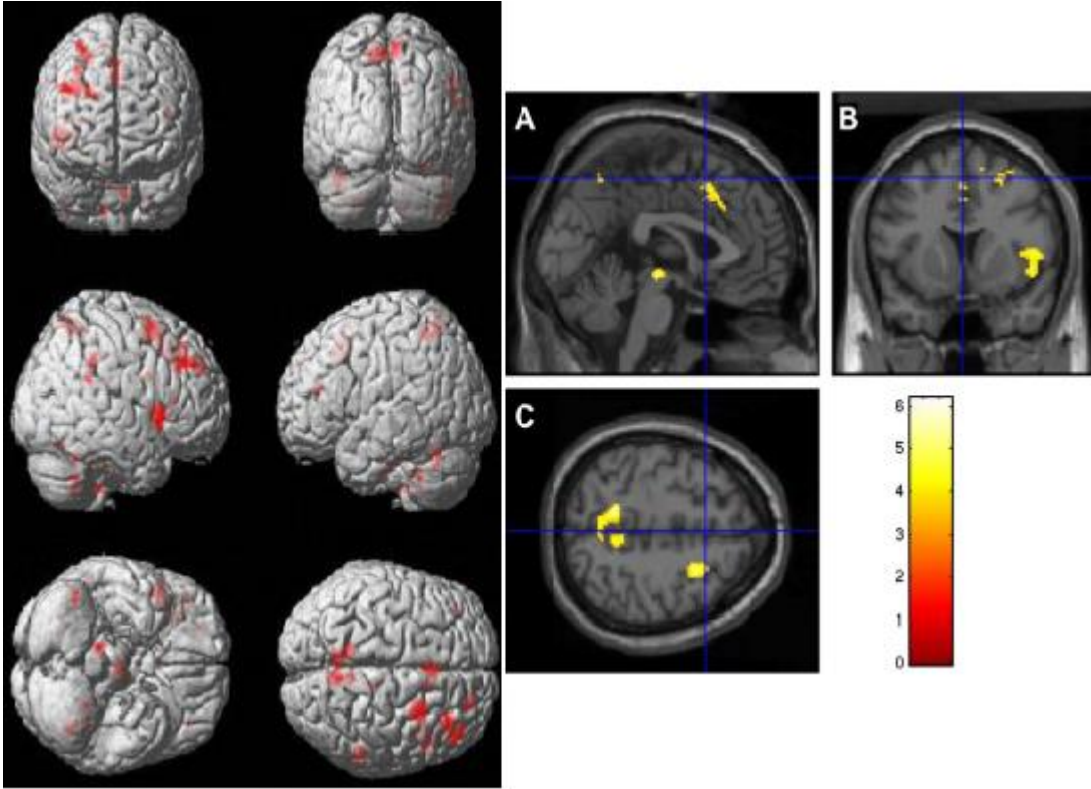
Çalışma bulguları;

- Bir kişi aldatmaya girdiğinde, doğru yanıt verdiğinde daha fazla beynin frontal ve parietal lob bölgelerinin aktif olduğu,
- Deneklerin daha önce gördükleri kişilerin kimliklerini gizlemeye çalıştıklarında veya görmedikleri kişiyi gördüklerini ifade ederek yanılttıklarında, frontal ve parietal bölgelerin aktivasyonu gözlenmiştir.

Şekil 1: Frontal ve Parietal Alanlar (<http://changedlivesnewjourneys.com/pariental-lobes/>)
Erişim Tarihi:17.11.2021.

Bu tür karmaşık bilişsel işlemler, bilgi manipülasyonu ve entegrasyonunu, yürütücü işlevlerin kontrolünü ve mevcut çalışmada aktive edilen ön bölgelerin farklı alt bölgeleri tarafından sunulan stratejilerin programlanmasını gerektirir. Algılamayı başarılı bir şekilde önlemek için, aldatıcı, algılanma olasılığını hesaplamalı, ayrıca verilen bir önceki yanıtı hatırlamalı ve ardından yanıt vermeden önce uygun stratejiyi seçmelidir. Bu süreçler büyük ölçüde çalışma belleği katılımına dayanır. Bu nedenle, mevcut çalışmada görülen frontal ve parietal alan aktivasyonunun, çalışan hafızanın karmaşık etkileşiminin, tepki engellenen, sürekli dikkatin ve deneklerin aldatıcı tepkiler vermesi için gerekli olan zihinsel hesaplamaların bir sonucu olması mümkündür. Kasıtlı aldatma; gerçeğin bastırılmasını (yanıt seçimi), yanıtların izlenmesini (hata izleme ve işleyen bellek) ve dikkati gerektirmektedir. Belirli bilgilere katılmak ve belirli bilgileri algılamak için dahil olan kortikal alanların, bu bilgilerin hatırlanmasında da rol oynadığını ve bu nedenle, aldatma için sinir ağının hem dikkati hem de hafızayı içerdiği öne sürülmektedir (Bhatt vd., 2009: 386-387).

Şekil 2: Tekrarlanan Ölçümler ANOVA yalan eksi gerçek kontrastı (Bhatt vd., 2009: 387)

3. SONUÇ

Ulusal ve uluslararası düzeyde hileyi önlemeye ve tespit etmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Hile, günümüzde önemini korumakta olup sürekli bir artış göstermektedir. Teknolojideki gelişmeler muhasebe , iç denetim, bağımsız denetimi kolaylaştırmakta, finansal raporların hazırlanması ve denetim sonucuna ulaşmayı hızlandırmaktadır. Bu durum, hilenin tespitini kolaylaştırmakta ama hile riskini de artırmaktadır. Ancak davranış kökenli olabilecek bir hilenin tespiti ve önlenmesi için farklı yöntemler ortaya konulmuştur. Yöntemlerin sayısı ve çeşitleri sürekli artış göstermektedir.

Davranışların muhasebe finansal bilgi sistemi üzerindeki etkilerini inceleyen davranışsal muhasebe ve nörobilimsel yaklaşımların ortak paydada bulunduğu nöromuhasebe teknikleri ile hilenin tespiti ve önlenmesi aşamasında analitik inceleme tekniklerini destekler nitelikte kullanılarak katkı sağlanabilir.

Nöromuhasebe, nörobilim teknikleri ve iletişim araştırma araçlarını kullanan, psikoloji, davranış ve bilişsel teorileri sentezleyen, davranışsal muhasebe ve geleneksel muhasebeyi geliştiren ve değiştiren, beyinin davranışsal etkisini de inceleyerek, hilenin meydana gelmesinin altında yatan nedenleri de ortaya çıkarabilen, geleneksel muhasebe teorisine dayalı disiplinler arası bağı ifade etmektedir.

Uygulamada detaylı olarak açıklanan fMRI nörobilim tekniğinde, hile durumunda beyin bazı bölgelerinin aktivasyonu gözlemlenmiştir.

Mahkemeye intikal etmiş hileli işlemlere ilişkin incelemelerde nörobilim teknikleri kullanılarak oluşturulan kanıtlarda dosya kapsamına alınabilir. Örneğin; hileli ticari işlemler sonucu oluşan ceza davalarının çözümlenmesinde, şirket ortakları ve sorumlu yöneticileri bu gibi testlere tabi tutulabilir. İlgili kanıtların toplanmasında, hem ticari işlemler hemde nörobilimsel tekniklere vakıf olan bilirkişilerce oluşturulacak rapor kapsamında değerlendirme yapılabilir.

Ancak nöromuhasebe tekniklerinden bazıları etik açıdan kaygı oluşturmaktadır. Etik ile ilgili kaygıları gidermek için mesleki eğitim kapsamına nöromuhasebe incelemeleri de dahil edilebilir. Nörotekniklerin muhasebe alanında etik açıdan doğru şekilde kullanılması için nörolojistler, muhasebe alanında uzman akademisyenler, muhasebe meslek odaları (TÜRMOB) ve Kamu Gözetimi Kurumu temsilcilerin ortaklaşa çalışmaları yapması uygun olabilir.

Nöromuhasebenin yaygınlaşması için işletmeler, danışmanlık/araştırma şirketleri ve üniversiteler arasında işbirliği sağlanabilir. Ülkemizde bazı üniversitelerde nöropazarlama yüksek lisans programları bulunmakta olup nöromuhasebe alanında da yüksek lisans ve doktora programları oluşturulabilir. Hile denetçiliği ile ilgili adli muhasebecilik sertifika programları bulunmaktadır. Nöromuhasebe kapsamında oluşturulabilecek programlara veya adli muhasebecilik alanındaki programların içeriğine nöromuhasebe teknikleri de dahil edilerek, bu meslek grubunda uzmanlık desteklenebilir.

KAYNAKÇA

Arıkboğa, Ş. (2010), "Yönetim ve Organizasyon", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Aytekin, P., Kahraman, A., (2014), "Pazarlamada Yeni Bir Araştırma Yaklaşımı:Nöropazarlama", Journal Of Management Marketing and Logistics, Vol.1, Issue.1.

Baldi, R.(2017), Decision Making and Neuroaccounting Perspective: An Eye-tracking investigation on Accounting Information Disclosure, Doctorate in Business Administration and Management, Siena-Flornace , University of Pisa.

Beyaz, A., Beyaz, R., (2015), "Traktörlerde Güvenlik Amaçlı Galvanik Deri Tepkisi Sensörü Kullanım Olanaklarının Belirlenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, C.3, S.3.

Bhatt, S., Mbwana, J., Adeyemo, A., Sawyer, A., Hailu, A., VanMeter, J., (2009), "Lying About Facial Recognition: An fMRI Study", Brain and Cognition, Vol.69.

Birnberg, J.G. (2011), "A Proposed Framework for Behavioral Accounting Research", American Accounting Association, Vol.23, No.1.

Birnberg, J.G., Ganguly, A.R., (2012), "Is Neuroaccounting Waiting in the Wings? An Essay", Accounting, Organizations and Society, N.37.

Carvalho Júnior, C.V.O., Cornacchione, E., Rocha, A.F., Rocha, F.T., (2017), "Cognitive Brain Mapping Of Auditors and Accountants In Going Concern Judgments", R. Cont. Fin. - USP, São Paulo, Vol.28, No.73.

Cesar, A.M.R.V.C., Perez, G., Vidal, P.G., Marin, R.S., (2010), "Neuroaccounting Contribution to Understanding The Decision Making: An Example From an Innovative Company", In Congresso Anpcont.

Çalış, Y.E. (2011), "Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri", Denetim, 2011/8.

Çiftçi, H., Ayyıldız, H., (2016), "Nöroiktisat Işığında Rekabetçi Karar Alma Sürecinde Duygular, Roller ve Önemi", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt.8, No.2.

Dereköy, F. (2015) "Kurumsal Yönetim ve Temel Dinamikleri", Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt.4, Sayı.1.

Demircioğlu, E.N., Ever, D., (2021), "Nörobilimin Muhasebeye Etkisi Nöromuhasebe", Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.14, Sayı.2.

Dickhaut, J., Basu, S., McCabe, K., Waymire, G., (2010), "Neuroaccounting: Consilience between the Biologically Evolved Brain and Culturally Evolved Accounting Principles", Accounting Horizons, Vol.24, No.2.

Ege, İ., Topaloğlu, E.E., Coşkun, D., (2012), "Davranışsal Finans ve Anomaliler: Ocak Ayı Anomalisinin İMKB'de Test Edilmesi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı.56.

Eken, A. (2017), "Sosyal Beyni Anlamak için Disiplinlerarası Yeni Yaklaşımlar", Pivolka, Cilt.7, Sayı.25.

Eskenazi, P.I., Hartmann, F.G.H., Rietdijk, W.J.R., (2016), "Why controllers compromise on their fiduciary duties: EEG evidence on the role of the human mirror neuron system", Accounting, Organizations and Society, Vol.50.

Fırat, E., Kurtuluş, R., (2014), "Finans Dünyasının Krizler Karşısındaki Belirsizliği Davranışsal Ekonomi", Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, C.7, S.1.

<http://changedlivesnewjourneys.com/pariental-lobes/>

<http://pozitron-pet.com/pet-ct-nedir-pet-hakkında/>

Kutluk, F.A., Gökten, S.(Ed.), (2017), "Behavioral Accounting and its Interactions", Accounting and Corporate Reporting - Today and Tomorrow içinde (), Croatia: InTech. doi.org/10.5772/intechopen.68972

Küçüközkan, Y. (2015), Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt.1, Sayı 2.

Marşap, B., Gökten, P.O., (2016), "Davranışsal Muhasebe: Kurumsal Yaklaşım", İşletme Araştırmaları Dergisi, Vol.8, Issue 4.

Önen, M., Kanayran, H.G., (2015), "Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme", Birey ve Toplum Dergisi, Cilt.5, Sayı.10.

Sağlar, J., Akçalı, G. (2018), "Analitik İnceleme Prosedürlerinin Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi", Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.2, Sayı.1.

Sayarı, N. (2017) "Contemporary Issues İn Behavioral Auditing: A Review Of Behavioral Audit Research", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, C.19, N.4.

Sebastian, V. (2014), "New directions in understanding the decision-making process: neuroeconomics and neuromarketing", Procedia - Social and Behavioral Sciences, V.127.

Suryati, T.F., Mooduto, W.I.S., (2021), "The Role of Neuroaccounting (The Science of Neural-based Accounting) in Decision Making", Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, Cit.12, S.1.

Şenel, S.A., Darıcı, S., (2018), "Psikofizyolojik Tekniklerin Adli Muhasebe Alanında ve Suçun Ortaya Çıkarılmasında Kullanılmasına İlişkin Bir Tartışma: Nöromuhasebe Kavramına Farklı Bir Bakış", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl.6, Sayı.67.

Tank, A.K., Farrell, A.M., (2021), "Is Neuroaccounting Taking a Place on the Stage? A Review of the Influence of Neuroscience on Accounting Research", European Accounting Review.

Taş, B., Şeker, Ş.E., (2017), "Nöropazarlama ve Yönetim Bilişim Sistemleri", YBS Ansiklopedisi, Cilt.4, Sayı.2.

Tekin, B.(2016), "Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Genelneksel Finans-Davranışsal Finans Ayrımı", Journal Of Accounting, Finance and Auditing Studies, Cilt.2, Sayı.4.

Türkiye Denetim Standartları (TDS), Bağımsız Denetim Standardı 240, Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları, Kamu Gözetimi Kurumu.

Usul, H., Çağlan E. (2018), "Nöromuhasebe", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(2).

Uzbay, İ.T. (2015), "Beyni Anlamak Sadece Nörobilim ile Mümkün Mü? Beyin Yüzyılında Nörolojik Bilimlerden Sosyal Bilimlere Yeni Açılımlar, Yeni Yaklaşımlar", Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.1, Sayı.1.

Wang, B. (2018), "Analysis of Corporate Social Responsibility Decisionmaking Behavior Based on Cognitive Neuroscience", NeuroQuantology, Vol.16, Issue.6.

Yağcı, Ç. (2017), Davranışsal Muhasebe Bağlamında Yabancılaşma: Bağımsız Denetçiler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuzalp, A., Aydın, Y., (2018), "Tüketici Araştırmalarında Yeni Bir Alan Olarak Nöropazarlama", Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.5, Sayı.9.

Yücel, A., Çubuk, F., (2014), "Bir Nöropazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu ve Araştırmanın İlk İpuçları", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.24, Sayı.2.

Yücel, A., Şimşek, A.İ., (2018), "Tüketici Davranışlarını Analiz Etmede Nöropazarlama Yöntem ve Araçlarının Kullanımı", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.1.